

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: BUDAYÁRPÁD: *Magyar grófnő és francia tudós százéves levelezése.* • TÖRÖK SÁNDOR: *Az ember, aki befordul...* • MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei.* • KILIÁN ZOLTÁN: *A stralsundi lány.* • NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték. (Regény.)* • GYALLAY DOMONKOS: *Városok a közmondásban.* • REMÉNYIK SÁNDOR, GULYÁS PÁL, TÓTH JOLÁN, FALU TAMÁS: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Az olympiai játékok története.* • *Pan megváltása.* • *Egy eszelős fickó s ami körülötte akad.* • *A református nő lelkivilága.* • *Történetfilozófiai alapok Böhm Károly rendszerében.* • *Egyedül az őszben.* • **Szemle:** *Tudományos élet.* • *Néhány szó Jorga folyóiratának magyar vonatkozásairól.* • *Színházi szemle.* • *Zenei szemle.*

1929. ÉV

OKTÓBER 1.

19. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 10 pengő. Tisztviselőknek 7.50 pengő. Külföldre egész évre 48 pengő.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Reményik Sándor</i> : Versek	401	<i>Tóth Jolán</i> : Sorsok. (Vers)	429
<i>Buday Árpád</i> : Magyar grófnő és francia tudós százéves levelezése	403	<i>Kilián Zoltán</i> : A stralsundi lány	430
<i>Török Sándor</i> : Az ember, aki befordul	411	<i>Falu Tamás</i> : Búza. (Vers)	435
<i>Gulyás Pál</i> : Versek	421	<i>Németh László</i> : Emberi színháték. (Regény)	436
<i>Miskolczi Gyula</i> : A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei	423	<i>Gyallay Domonkos</i> : Városok a közmondásban	457

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Oroszlán Zoltán</i> : Dr. Mező Ferenc: Az olympiai játékok története	463	tyén Jenő: A református nő lelki világa	468
<i>Rédey Tivadar</i> : Ritoók Emma: Pan megváltása	465	(F. I.): Joó Tibor: Történetfilozófiai alapok Böhm Károly rendszerében	470
<i>Fábián István</i> : Török Sándor: Egy eszelős fickó s ami körülötte akad	467	<i>Majthényi György</i> : Marschalkó Lia: Egyedül az őszben	470
<i>Dancsházyne Matolcsy Judit</i> : Sebes-			

SZEMLE:

<i>Eckhardt Sándor</i> : Tudományos élet	472	<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle	476
<i>Pálfy Ilona</i> : Néhány szó Jorga folyóiratának magyar vonatkozásairól	474	<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle	479

Visszaélések a szőrmeiparban!

Nagy elővigyázatot ajánlunk szőrmevásárlásnál.

A szőrme- és bundavásárlás mindenütt és mindenkor bizalom kérdése volt. A szőrmeipar olyan tökélyre emelkedett, hogy csak szakértő tudja megkülönböztetni a valódi szőrmét. Ezért nem győzzük eleget figyelmeztetni olvasóközönségünket, hogy szőrme-, bundavásárlásnál csak olyan céget keressen fel, hol bizalommal vásárolhat. Ilyen az országzerte előnyösen ismert *Paluggai* képesített szűcsmester cég, Budapest, Nagymező-utca 20., hol szokatlanul nagy a választék, olcsók az árak, részletfizetési kedvezményt ad és bőrkabátokban is nagy a készlete.

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND

(ZEIDLER TESTVÉREK)

nemzeti könyvkereskedésének

a «Napkelet» főbizományosának

BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.

vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maul

csokoládé,

csokoládédesszert,

mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikke!

REMÉNYIK SÁNDOR: VERSEK.

A SZOBOR HELYÉN.

Kerestem, s megtaláltam a helyet.
 Már égre nem törtek nagy vonalak,
 Csak áldozati illat lebegett.
 Körül vasrács, és belül pusztá gyep,
 De a gyep közt gyöngyvirág-levelek.
 A levelek közt egy-egy karcsú szár,
 Hogy mennyi nőtt: én nem számláltam meg,
 Csak hittel hiszem: épen tizenhárom,
 S tizenhárom gyöngy minden karcsú száron.
 Hát ez maradt: túl szobron és időn,
 Ércen, márványon, merev méltóságon,
 Új viharon, új vértanu halálon:
 Tizenhárom gyöngy tizenhárom száron.

VALAKI ÁLMODOTT.

Valaki rólam nagyot álmodott,
 Mártírnak álmodott meg — engemet.
 Ha így lett volna, már rég nem cipelném
 Törpén tovább a törpe éveket.
 Hamuszín hajnal . . . zord kaszárnya-tér,
 Egy modern Neugebeude — meglehet . . .
 Most sorakozó . . . tompa gyászdobok
 Visszhangozzák a végső ütemet.
 Most zár csikordul . . . börtönajtó nyílik . . .
 Nem engedem bekötni szememet.
 Most — vezényszóra fölemelkedik
 Négy puskacső, — és némán rám mered.
 Most — egy utolsót kiáltok talán:
 Erdély, az Isten maradjon Veled!
 Aztán piros vér és fehér halál,
 És zöld fű — békült poraim felett.
 Ó ismerellen, naiv álmodó,
 Ezt a viziót köszönöm neked.

ELMÉGY.

Áprily Lajosnak.

Elmégy . . .

Kis őrdomboktól roppant ormokig
Erdélyben körbenjut a döbbenet:
Nem ember megy, hegy-bajtárs távozik.

Ha Te elmégy, emberszó ne zavarja
A hegyek óriási kardalát.
A telők, «döbben száznál és ezernél»
E kurta, bús, utolsó nyáron át
Összegyűjtik szurdukba, szakadékba
Költészedet minden motivumát.
Úgy készülnek a búcsú-riadóra,
Úgy tanulják a nagy szímfóniát.
Ha Te elmégy, emberszó ne zavarja
A hegyek óriási kardalát.

Ha Te elmégy, ember ne búcsúztasson,
Búcsúztassanak Téged a hegyek.
Ne sírassanak érzékeny dalocskák,
Csak büszke, nagy, stoikus énekek.
Ha Te elmégy, ember ne búcsúztasson,
Búcsúztassanak Téged a hegyek.

Ha Te elmégy, mi néma csendben álljunk,
Néma csendben és lehajtva fejünk.
Úgy hallgassuk a hegyek kardalát,
Mely szertezenzi: mi voltál nekünk . . .
Hogy csendes voltál, mint a szikla lelke,
De szikla-lélekként laktál velünk.
Ha te elmégy, mi néma csendben álljunk,
Néma csendben és lehajtva fejünk,
Mert mindannyian bűnösök vagyunk,
Hogy Téged, Téged elveszithetünk,
Hogy Téged, Téged meg nem tarthatunk.
Ha Te elmégy, mi főlehajtva álljunk,
Mert így, vagy úgy, de bűnösök vagyunk.
A hegyek óriási kardala
Kisérjen a határig Tégedet,
És zúgjon, harsogjon ítéletet
Országok, népek és idők felett,
És felebbezze meg a végzetet!
És csikarjon a csillagoktól ki
Egy «viszontlátásig»-ígéretet!
A hegyek óriási kardala
Kisérjen a határig Tégedet.

MAGYAR GRÓFNŐ ÉS FRANCIA TUDÓS SZÁZÉVES LEVELEZÉSE.

BIZONYÁRA emlékszik még az olvasók nagy része arra az annak idején nagy port felvert esetre, hogy az öreg Wesselényi Miklós báró fegyveres jobbágyaival megtámadta gróf Haller Jánost csákgorbói kastélyában s ugyancsak megostromolta. Meg is ülte miatta Kufstein várát, de ez sem tudta megtörni ezt a vérmes magyar urat, aki bizony Estei Ferdinánd főherceggel is szembeszállt az erdélyi országgyűlésen. Ekkor szerepelt először — tudtommal — a történelemben Csákgorbó. A birtok később, házasság révén, a báró Jósika-család tulajdona lett s az a mai napig; már tudniillik a belsőség; mert a többi bizony elsajátította a román «Birtokreform». A kastély fénykorát épen most száz esztendeje élte, amikor báró *Jósika Jánosné, született gróf Csáky Rozália* volt benne az úrnő, aki nemcsak újjáépíttette, hanem ki is bővítette azt. Ugyancsak ő az egyik főszereplője az alább ismertetendő, érdekes és jellemző levelezésnek.

Férje révén, aki a gubernium elnöke, röviden Erdély kormányzója (gubernatora), a kis ország első asszonya; de ezt az elsőséget személyes tulajdonságaival is megszolgált. Erdélyi öreg urak és mágnásasszonyok, akik gyermekkorukban még személy szerint ismerték, de különösen szülőik révén sokat hallottak a nagyon tevékeny, erélyes, nagy alkotó képességű asszonyról, ma is őszinte respektussal beszélnek róla. Emlékeztetnek arra, hogy ő alapította Kolozsvárott a mai is működő Jótékony Nőegyletet, a szegények munkához és ezzel keresethez juttatása érdekében; ugyancsak ő alapította az első Napközi Otthont és lelkes támogatója volt a nálunk az időtájban megindult kisdédóvás ügyének (gróf Brunnschwic Teréz 1828-ban alapította az első kisdédóvót). Része volt a gyönyörű kolozsvári sétatér alapjainak megvetésében, Nagyszébenben pedig az árva-ügyre áldozott sokat. Csákgorbón cukorgyárat alapított, melyben már 1832-ben répacukrot gyártottak, később pedig az uradalom hatalmas erdőségei juharfáinak nedvét is felhasználták erre a célra. Ugyanott meghonosította a selyemhernyótenyésztést, melynek jelentőségére talán legjellemzőbb az, hogy a múlt század 60-as éveiben, mikor Olaszországban a selyemhernyók kipusztultak, innen újították fel az ottani tenyésztést. Csákgorbón botanikus kertet is tervezett s ezért levelezésben állott korának legkiválóbb szakembereivel; ilyen irányú törekvései a most szóban forgó levelezésből is kitűnnek.

A másik szereplő *Lajard Félix*, Jean-Baptiste, előkelő francia tudós új az Institut Royal de France (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres) tagja, egy ideig annak főtitkára, egyike a negyven francia «halhatatlannak», — ámbár a Larousse kisebb kiadásai nem tudnak róla. Ami egyébként meglehetősen érthetetlen, mert az Akadémiában felolvasott és annak *Mémoires*-jában közölt vallástörténeti tanulmányai most, száz esztendő múlva is figyelemre méltóak. A chaldaei, assyr és perzsa vallásokkal s azoknak a görög és római vallások

felfogásra gyakorolt hatásaival, egyes istenségek (Aphrodité, Mithras) kultuszának keleti és nyugati emlékeivel s ez emlékek változatainak magyarázásával, az eltérések okaival foglalkozott. A grófnővel az erdélyi Mithras-emlékek révén került kapcsolatba, még pedig — úgy látszik — gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök révén, akinek emlékét Gyulafehérvárot mai napig őrzi az általa alapított Batthyaneum (gyönyörű könyvtár s ma már nem használt csillagvizsgáló), melynek abban az időben régiséggyűjteménye is volt, de ezt később átadták az úgynevezett szervezett vármegyei múzeumnak.

A grófnő hagyatékában, a csákgorbói igen értékes könyvtár rendezése során, nem régen tíz Lajardtól származó levelet találtak. A levelek közül az első 1828 április 24-én kelt, a Páris melletti St. Denisben és a rajta levő feljegyzés szerint gróf Batthyány püspökhöz szólt. A végtelenül udvarias (a restauráció korára jellemző) hangú levélben elsősorban jelzi, hogy egyidejűleg átnyújtja a párisi kir. múzeumban őrzött nagy Mithra-emlékről szóló tanulmányát. Hozzáteszi, hogy évek óta foglalkozik a Mithras-kultusz emlékeivel, melyekből gazdag — addig a leggazdagabb — képgyűjteménye van. Mithra (Mithras) a perzsa napisten. Kultusza Kr. sz. táján, de különösen a Kr. u. II. században a római birodalom egész területén otthonos. Két kötetes munkát szándékozik e tárgyról kiadni (ami nem valósult meg, B. Á.), melynek első kötete már 1828 őszén, második kötete a következő év elején fog megjelenni. Bizonyos Köppen úrnak a Wiener Jahrbücher XXIV. (1823.) évi folyamában megjelent közleményéből látja, hogy a püspök tulajdonában vannak ilyen emlékek s azokról szeretne képeket kapni. A képek közvetítésére szívesen vállalkozik Steinbüchel, a bécsi csász. érem- és régiségtár igazgatója, aki a költségeket is meg fogja téríteni. Záradékul viszont szolgálatait ajánlja és közli, hogy st. denisi címén kívül nagybátyja, Chaptal gróf, Franciaország pairje párisi címén lehet neki írni. Aláírva: «Lajard Félix, a kir. becsületrend és a perzsa naprend lovagja», amivel nyilván imponálni akart a grófpüspöknek.

Ez a levél báró Jósikánéhoz került s nyilván ez adott alkalmat az utóbbinak, hogy Lajardnak olyan szívességeket tegyen, amelyekért az túlradó udvariassággal mond köszönetet, ami azonban nem pusztá udvariasság. Azt, hogy a levél mi úton-módon került gróf Csáky Rozáliához, nem tudjuk biztosan. Nem nehéz azonban nagy valószínűséggel következtetnünk reá.

Lajard ugyanis két erdélyi Mithras-emlékről szóló tanulmányában¹ arról értesít, hogy Hene abbétól nyert értesülése szerint a Köppen által közölt emlékek egyike Apulumban (Gyulafehérvár) került ugyan napfényre, de ott nincs; egyáltalán nem tudja tehát, hogy hol láthatta őket Köppen. Hene a Batthyaneum igazgatója volt s mint ilyen tudta, hogy Sarmizegethusában is kerülnek napfényre ilyen emlékek. Ő tehetette tehát szövé gróf Csáky Rozáliának, aki, mint férjével együtt buzgó katolikus, bizonyára gyakori érintkezést tartott fenn Gyulafehérvárral. Viszont a szintén hunyadmegyei Branyicska ma is Jósika-birtok (már amennyiben a román «földreform» óta magyar birtokról beszélni lehet) s az ott lakó vagy megforduló Jósikák egyike-másika mindig érdeklődött a Sarmizegethusában napfényre került emlékek iránt. Annál természetesebb ez gróf Csáky Rozália részéről, aki, mint láttuk, széles érdeklődésű asszony volt. Hene abbé egyébként Lajard leveleiben is szerepel. Nyilvánvaló tehát, hogy a püspök a levelet elintézés végett átadta Henének, ez válaszolt reá, de ugyanakkor elküldte, vagy átadta a bárónénak.

¹ Megjelent a Memoires de l'Institut Royal de France. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres XIV. (1840—1845.) évfolyamában.

De ugyanakkor bekapcsolódott a dologba egy harmadik, illetve negyedik személy is, még pedig egy francia származású özv. Csereyné. Ez az özv. Csereyné ugyanis szül. De Beij grófnő volt s mint a levelezésből kitűnik, családi ügyekben hosszabb időt töltött Nancyban szülőinél. Gróf Csáky Rozáliához 1829 márc. 20-ról írt levelében ugyanis arról számol be, hogy anyjának a birtokát akarja eladni s fiának (Louis) a gyógyulása — amiért valójában odautazott — bámulatosan halad, a leánya nagyszerűen farsangolt, családja bevezette a legjobb társaságokba s általában — majd az őszön — fájó szívvel hagyják el Franciaországot s mennek Erdélybe, ahová mindenféle érdekük fűződik. Ugyanakkor hálásan emlékezik meg arról a sok jóról, amit a grófnő (Jósikáné) másik fiával (Etienne) szemben tanusított. Bókol a grófnő stílusának, kiemeli annak eleganciáját és a kifejezések választékosságát. Részletesen ír Lajardnak egy hozzáintézett leveléről és felajánlja szolgálatait, ha például Párisban el akarna valamit végeztetni. Hazatérőben ugyanis oda is elviszi gyermekeit.¹

Ennek a levélnek a történetét megmagyarázza Lajardnak márc. 13-án kelt két levele : az egyiket Csereynéhez intézte Nancyba, a másikat Jósikánéhoz. Amaz felelet Csereynének a levelére s így kezdődik : «A levél, melyet 4-én írni méltóztatott, rejtély volt előttem egészen addig, míg nem Bécsből egy csomagot kaptam, abban báró Jósikáné Öexc.-ja levelét m. é. dec. 29-ről s amelyet Steinbüchel úr közvetített . . . » «A csomag csak tegnapelőtt (tehát márc. 11-én) jutott el hozzám, kétségtelenül azért, mert St. úrnak nem sikerült előbb megfelelő alkalmat találnia. Addig egyáltalán nem tudtam, hogy Mme Jósika miféle magvakat kíván tőlem s hogy milyen lekötelező szívességgel volt irántam, mikor ismeretlenül, kegyes volt számomra a régiségek rajzairól gondoskodni.» Azután ír Jósikáné kívánságairól ; érdemileg ugyanazt megírja azonban — még u. a. nap — Jósikánénak is.

Az utóbbi levélből kitűnik, hogy összesen 7 táblarajzot küldött a grófnő s ezek közt két olyan emléknek szerepel a rajza, amelyeket vagy azokhoz hasonlókat nem ismert addig. De vannak olyanok is, melyeket a grófnő szemláltára ástak ki Sarmizegethusán s amelyekről csak tartózkodva nyilatkozik. Egy csomó kételye van, melyek eloszlátását újabb és jól megfigyelt ásatásoktól reméli.

A válaszból kitűnik az is, hogy Jósikáné bizonyos magvakat kér, amit Lajard *lentile large de Gallordonnak* ír,² s igéri, hogy Csereyné révén néhány fontot küld belőle ; nagyon jó étel és olcsó ; mindössze néhány sous-ba kerül «egy — liternek nevezett — mértékkel». Tanácsokat ad a termesztésére vonatkozólag. A levélhez mellékeli egyik legjobb párisi kertész és magtermelő árjegyzékét, felajánlván szolgálatait arra az esetre, ha az abban leírtak közül valamely növényt vagy magvat meg akarna szerezni a grófnő.

«Ez kárpótlás volna azért, hogy nem tudok megfelelni Exc.-ád azon kívánságának, melyet pár nappal előbb Mme Cserey fejezett ki.» — Arról van szó, hogy Jósikáné az akkor restaurált és kibővített csáki grófi kastélyban *gázvilágítást* akart berendeztetni. Lajard ezt nem tartja megvalósíthatónak. Mert nem valami egyszerű gőzgépről van szó, amely gázt állít elő, hanem hatalmas berendezésről, ami csak úgy fizetődik ki, ha egyszerre több száz lámpa vagy kandeláber-éő fenntartásáról van szó. Például a párisi gázgyár, mely egyszerre látja

¹ Igazi «asszonyi levél» ; az egészben mindössze két mondatvégi pont van, de egyetlen ékezet vagy nagy betű sincs. Ha a grófnő levelét ezzel a mértékkel mérte, — az elismerés őszinte is lehetett, nem pusztán bók.

² Valami lencseféle lehetett.

el a kir. palotát, sok áruraktárt és üzletet, nem tudná kiadásait fedezni, ha legalább 3000 égő nem volna előzetesen lekötve. Nem tud Franciaországban egyetlen házat vagy kastélyt sem, melyet gázzal világítanak. Ha azonban a grófnő mégis ragaszkodnék tervéhez, szívesen eljár a tervek és költségvetés elkészítésében, amit csak azért nem tett meg máris, mert esetleg kárbavesztett költség volna.

Jósikáné azonban nem könnyen mond le szándékáról, mint az Lajardnak május 12-én kelt leveléből kitűnik. Ebben megköszöni az újabb küldeményt s egyúttal megemlékezik arról a levélről, melyet Jósikáné az előző (április) hónap 8-án írt Csereynének s amelyet az utóbbi elküldött Lajardnak. Lajard azt írja, hogy az utóbbi levél további utánjárásra ösztönzi a gázvilágítási berendezés dolgában. A legkiválóbb párisi chemia-fizika prof.-hoz fordult, aki közölte vele, hogy találtak fel egy nagyon szellemes szerkezetet, mely nem nagy helyet foglal el, nem veszedelmes és nem is olyan drága, hogy magánházaknál ne lehetne alkalmazni. Gázfejlesztőnek (gazogéne) hívják, szállítható, mivel olajból fejleszti a gázt, nincs szükség tartályra; bármiféle tűzhelyre felszerelhető s mivel tetszés szerint kiképezhető oszlopból áll, fejdízítményként alkalmazható, illetve mivel mindössze három köbláb (körülbelül 1 m³) a terjedelme, könnyen elleplezhető. Az oszlop 3½ láb magas (körülbelül 1 m) s mintegy 1 láb az átmérője. Az ilyen méretű szerkezet 50 lángot tud táplálni, ami megfelel 350 viaszgyertya fényének. A méretek lehetnek kisebbek vagy nagyobbak, amint ötvennél kevesebb vagy több lángra van szükség. A szerkezet ára is eszerint van megszabva: 20 lángos 1000 frcs., 50 láng 1600 frcs., 200 láng 3600 frcs. stb., nem számítva a kellékek (csövek, égők) árát. A küldendő prospektus egyébként részletesebb tájékoztatást nyújt az áráról. A találmány szabadalom, tehát titok lévén, részletes rajzot nem adnak a feltalálók. De a rajz alapján sem lehetne másnak megcsinálnia, mert mindig van olyan titok, amit a rajz nem árul el. Ő ellenben, ha Jósikáné óhajtja, szívesen megvesz egyet és megvizsgáltatja az említett professzorral, aki nem azonos a feltalálóval, tehát pártatlan szakértő. A következő levelet, másfél év múlva, 1830 nov. 28-án, Párisból keltezi s mint az Institut tagja írja alá.

Jelzi benne, hogy a grófnő 1829 okt. 20-án kelt levele és küldeménye 1830 febr. 2-án, az 1830 jan. 30-iki pedig március 28-án jutott el hozzá. Májusban írt ő is a rendes póstával s rendkívül sajnálkozik, hogy — mint a grófnő aug. 28-ról, Bécsben keltezett leveléből (mely a csomaggal együtt «tegnapelőtt», azaz nov. 26-án érkezett) látja, — az utóbbi ezt a levelet nem kapta meg. Az előző levelekre való késedelmes választ — abban az elveszett levélben — heves és makacs szemfájással magyarázta. Hálás a «Marosvásárhely (!)» melletti barlangban talált bronzkalapács s Sarmizegethusában talált oszlopfőszerű emlék másolatáért, illetve rajzáért. Viszont azonban nem tudta megszerezni a kért növénymagokat (bruyère, hanga). A másik az *erica*, melyről botanikusok, amatőrök és virágkereskedők egyaránt azt állítják, hogy azt sohasem magról, hanem oltóágról tenyésztik. Fáj neki, hogy az aug. 28-iki levélhez csatolt jegyzékben felsorolt magvakat sem tudja megszerezni s ezért újabb megbízást kér, hogy szolgálatkészségéről meglegedésre teheszen bizonytságot. Hiszen régebben ő is szívesen művelte a botanikát és a természettudományok többi ágát, de most már teljesen a perzsa és asszír régiségtanra vetette magát, melyek új teret nyújtanak a kutatásra. Majd így folytatja:

Nagyméltóságod nem szól a gazogéne-készülékről... Hallgatása arra a feltevésre jogosít, hogy végleg lemondott erről a tervéről, melynek esetleges

kivitelére 1829 jún. 10-iki leveléhez csatolta az építendő «hôtel» tervét. Ha más-ként volna, szívesen állok úgy ebben, mint bármiféle más ügyben rendelkezé-sére. Négy esztendő telik el e levél és a reánk maradt következő levél közt, amennyiben az utóbbi 1834 szeptember 25-én kelt. Közben sok minden történt. Első pillanatra szembetűnik, hogy míg eddig «Madame la Comtesse» a meg-szólítás, ennél a levélnél «Madame la Baronne» váltja fel s ettől kezdve ez is marad. A magyarázatot csak sejteni lehet. A levél bevezető részéből azt látjuk ugyanis, hogy a grófnő fia Párisban felkereste Lajard-t. Utóbbi nagy elragad-tatással ír a fiatal báróról, akinek különösen természetes (őszinte) szerénységét magasztalja, mely miatt «semmit sem látszik tudomásul venni azokból az érté-kes előnyökből és természeti ajándékokból», («oly ritka tulajdonság e század ifjúságánál»), melyekből boldogan ismerte meg anyjának méltó fiát s ezért a vele való megismerkedés nagy örömet okozott neki. Valószínű tehát, hogy ez a fiatal ember világosította fel őt anyjának helyes megszólításáról.

Az elmúlt négy év alatt Lajard életében is jelentős változások történtek. Elkezdett betegeskedni. Levelében írja, hogy mult (1833) évi (második) utazása a pyreneusi ásványvizetekhez «nagyon kedvező hatással volt, az én szegény egész-ségem helyreállítására». A betegség annál terhesebb lehetett reá nézve, mert, mint az utóiratban írja az 1830-iki (júliusi) forradalomban sok kárt szenvedett. A jellemző P. S. így szól: «Ha Exc.-ád végtelen jósága újabb küldeménnyel ajándékoz meg, kérem, hogy kegyeskedjék jó alkalmat találni az elküldésre. Anyagi helyzetem, melyben az 1830. forradalom után maradtam, arra kötelez, hogy ne hanyagoljam el a levélpóstával való gazdálkodást.»

Részletesen ír régészeti tanulmányairól és közleményeiről is, nyilván azért, hogy a Jósikáné által küldött Mithras- emlékekről szóló közlés késedelmét indokolja s egyúttal beajánlja az egyidejűleg küldött füzetet. «Az asszírok vagy asszíriai chaldaeusok vallásáról és főleg a Venus-kultusz eredetéről, termé-szetéről, stb. van benne szó; nagy terjedelmű és új tárgy, melyet feltétlenül előbb kell közölnöm, mint bármit a Mithra-kultuszról, mivel az utóbbi a chal-daeusok ősi Venus androgyné (férfi-nő)-kultuszából, az összes keleti és nyugati Venusok és Mithrák anyjától eredt» . . .

Jellemző a levélnek ez a része: «Mindenesetre bizonyos fokú bátorság, sőt merészség részemről ilyen természetű írást adnom ki olyan országban, mint Franciaország, ahol a lelkek nem vonzódnak a vallásos, bölcséleti és szimbolikus ideákhoz s ahol — meg kell mondanom — az ez irányú tanulmányok még nagyon elmaradottak. Engem azonban nem riaszt el ez a körülmény és keserű-ség nélkül beletörődöm, hogy itt nem jut számomra irodalmi népszerűség, ha a hivatott bírák úgy tartanak számon, mint aki elérkeztem az igazság meg-ismeréséhez és úgy ítélnék, hogy előbbre vittem a régészeti tudományt.»

Milyen ismerős hang! . . .

Ennek mintegy folytatása a két és fél év múlva (1837 márc. 25-én) kelt levél utolsó része: «Mielőtt azonban elhagynám Páris-t, meg akarom jelenteni a Venus-kultuszról szóló munkám első füzetét. Május 1-ére kell megjelenie, amint a prospektus is jelzi, melyből néhányat vagyok bátor mellékelni, kérvén Exc.-ádat, hogy küldje el olyan személyeknek vagy tudós társaságoknak, akik Erdélyben valamelyes érdeklődést tanúsítanak az enyémhez hasonló termé-szetű munkák iránt.» Kétségtelenül voltak ilyenek, akik ha nem is szakszerűen érdeklődtek a dolgok iránt, a Magyar Nemzeti Múzeum példájára alapítandó Erdélyi Nemzeti Múzeum eszméjét már forgatták elméjükben s az alapítást az 1843/44. erdélyi országgyűlésen ki is mondták.

Van a levélnek még egy olyan részlete, melynek összefüggései szemlétetik, hogy milyen nehezen jutottak az ilyen természetű közlések akkor még Franciaországban is a közönség kezébe. Jelzi, hogy az Akadémia Mémoires-jában megjelent végre az erdélyi két fő Mithras-reliefről szóló tanulmánya, melyet még 1830-ban mutatott be az Akadémiában. Igaz — vallja be, — hogy ebben a késelemben némi része volt az ő betegeskedésének is, mely miatt hosszú időre minden munkától tartózkodnia kellett.

Ezt a levelet — mint az a következő, 1838 febr. 12-ről és ugyancsak Párisból keltezett leveléből kitűnik — valami Ch. Schramm úrral küldte el. Jósikáné már július 22-én négy rajzzal felel, melyek szept. 18-án értek hozzá. Lajard szerette volna azonnal meg is köszönni a küldeményt, de egyúttal végre már mellékelni akarta egy példányát annak a tanulmányának is, melyet 1830-ban mutatott be az Akadémiának s amely a sors kedvezőtlenége miatt nem jelent meg mostanig: «Osztozott abban a sorsban, mely azt a sorozatot érte, melybe be volt osztva». Maga a sorozat akkor még nem jelent meg (csak 1840-ben, mint a Mémoires XIV. kötetének 2-ik része, míg az első rész címlapján pláne 1845 a megjelenési év!), de módjában volt néhány különlenyomatot csináltatnia s azokból kettőt mellékel, egyiket Hene abbé számára. Majd így folytatja: Azt remélem, hogy tanulmányom érdekelni fogja Nmságodat és Hene abbé urat, mivel arra szántam, hogy felhívjam a régészek figyelmét a nagyszámú Mithras-domborműre, melyeket Erdélyben fedeztek fel s amelyeket jelentős és ritka (sajátos) voltukért részletesebben megvilágítandóknak ítéltam, mint Köppen és Hammer urak teszik. Szívbeli kötelességemnek tartom leróni ezt a fontos adósságot azzal az országgal szemben, ahonnan — hála érte Nmságod végtelenül lekötelező kegyességének — minden évben érdekes közléseket kaptam és kapok s bocsássam meg, hogy az első rész egyik jegyzetében ennek a hálámnak kifejezést adok. (A köszönet meg is van a XIV. köt. 2. rész 95. lapján, 4. jzt.-ben.)

Ugyanakkor csatol egy prospektust a Venus-kultusz emlékeiről szóló munkájáról, melyből két füzet már meg is jelent. «Nagyon sajnálom, hogy Nmságodnak csak a bevezetést és néhány táblát nyújthatok át e művemből. Sajnos, nagy számmal vannak olyan tárgyú részletek, magyarázatok és képek, melyek nem engedik meg, hogy a szerző hölgynek ajánlhassa. Mindenesetre boldog volnék, ha Nmságod figyelmére méltatná a bevezetést, melyben semmi sincs, mely a legszűziesebb szemet vagy fület sérthetné... Még boldogabb volnék, ha ez a bevezetés növelhetné Nmságodnak régészeti munkásságom iránt tanusított jóindulatú érdeklődését.» — Azután a levél bevezetésében említett rajzokon ábrázolt emlékekre nézve kér felvilágosításokat, mert azokat nem egészen érti, végül Jósikáné fiáról kér emléket.

Hat nap híján újabb három esztendő telt el a következő levélig, mely ugyancsak Párisból, 1841 febr. 6-ról van keltezve. Ismét köszönettel kezdí. Kiténik, hogy Jósikáné 1840 március 20-áról levelet és újabb rajzokat küldött neki, melyeket aug. 11-én kapott meg Lajard. De lehetetlenség volt hamarabb válaszolnia, mert az Akadémia megbízta az örökös titkár teendőinek ideiglenes ellátásával, amely legfeljebb 4—5 hétre tervezett megbízás dec. 23-ig tartott; januárus 3-án meghalt nevelőapja s ezzel a bajok és gondok tömege zúdult rá.

Azután áttér a rajzok, illetve az emlékek megbeszélésére. Majd: «Nmságodnak a parasztoknak és munkásoknak az Erdély földjéből kikerülő emlékek megmaradását veszélyeztető magatartására vonatkozó közlései növelik a már megkapott domborúmú-rajzok értékét, de egyúttal csökkentik reményemet,

hogy gyűjteményem az egykori Dacia földjében fennmaradt Mithra- emlékek újabb rajzaival gazdagodik. A véletlen, mely a régészeknek rendszeren segíteni szokott, mindenesetre segíthet még» s erre az esetre merem magam Exciád jóakarató megemlékezésébe ajánlani. — Az előadottakból az tűnik ki, hogy a várhelyiek már akkor gyakorolták azt a legújabb időkig divatos szokást, hogy a legszebb márványemlékekből — meszet égettek. Mellékeli azt a két jelentést, melyet 1840-ben terjesztett az Akadémia elé s egyúttal jelenti, hogy Michaux urat felrendelte az Institut palotájába s átadta neki azt a kétféle fenyőmagvat, amit Jósikáné küldött számára. Megnyugtatja egyúttal, hogy «ez a botanikus tele van étellel és épen úton van», ámbár a bécsi mende-monda szerint meghalt.

Most aztán jön egy részlet, mely az akkori levelezés biztonságára vet, nem épen kedvező fényt: «Nmságod 1840 márc. 28-ig nem kapta meg febr. 2-án írt levelemet, melyet az ausztriai nagykövetség közvetítésével küldtem s amely válasz volt 1839 szept. 21-én és dec 18-án írt kegyes leveleire. Az első október végén érkezett meg, a második 1840 febr. 16 án . . . Volt szerencsém írnom Exciádnak 1840 ápr. 20-án is ; ezt Regaldi úr által küldtem el, egy rendkívül ügyes olasz költővel és rögtönzővel, akit voltam bátor Nmságod pártfogásába ajánlani s akinek itt óriási sikerei voltak.

Időrendben következik egy fogalmazvány-töredék, melyet gróf Csáky Rozália sajátkezűleg írt, válaszul az előző levélre. A keltezés «Clausenbourg», 1841 április 12 ; a levél magyar fordításban így szól: «Uram ! Meseszerűen hangzik : hat hétre megkaptam a csomagot, melyet szíves volt Párisból küldeni nekem. A mult évi febr. 20-iki még mindig úton van ; bizonyára Regaldi poéta is ! Ezután tehát Dietrichstein grófhhoz kell fordulnom (akikkel megismerkedtem és több kellemes estét töltöttem velük a mi jó Jacquin-ünknél) mindannyiszor, mikor szerencsés leszek olyan emléket találnom, mely Önt érdekli». Megköszöni az újabb küldeményt, majd folytatja : «Az értekezéseket több hazámfia olvasta, mert a két domború művet magyarázatokkal — nagy elégtételekre — már árulja egyik itteni könyvkereskedő. (Nyilván másolatokról van szó ! B. Á.) Reméljük, hogy megjelenése után látni fogjuk az Ön — a Mithras-kultuszról szóló — tanulmányát . . . Rorment és Schweiger uraknak nincs meg még a Venus négy utolsó füzet (ezek valószínűleg előfizetők voltak, B. Á.) . . . A két füzet, mely nekünk megvan, férjem könyvtárának dísze. Magyar lapjainkban hirdetést akarok közzétenni úgy ezekről az értekezésekről, mint az egész munkáról, nem kételkedvén, hogy érdeme szerint fogják méltányolni az ilyen munkásságot. Legyen tehát nyugodt, hogy nem szűnök meg az ezen emlékekre vonatkozó kutatásban s nagy örömmel . . .

Több nincs s egyes mondatok egyébként sem teljeseek. De ennek a nagyszerű magyar mágnásasszonynak tevékeny szellemét ennyi is pompásan szemlélteti.

Lajard következő s a most felfedezett sorozatban utolsó, levele 1843 május 8-án, Párisból kelt. Válasz Jósikánénak az előző év július végén kelt levelére, melyet gróf Dietrichstein Móric útján juttatott el hozzá egy Mithras-relief képével együtt. A válasz azért késett olyan sokáig, mert még aznap néhány hónapos útra kelt, s ősz végén visszatérve «Franciaország középkori irodalomtörténete» folytatásának «nyomasztó feladata» várt reá. Emiatt csak most készült el egy munkája, melyet gróf Dietrichstein közvetítésével küld meg. A munka egy franciaországi Mithras-emlékről szól s annak jelentőségét és az erdélyiekkel való kapcsolatát fejtegeti. — Megtudjuk, hogy Jósikáné révén felkeresték gróf Bánffy és felesége, akiknek távozását Lajard és felesége

magyon sajnálják, mert «nagy ürt hagytak nálunk». Remélik, hogy Jósikáné — ígérete szerint — szintén elmegy Párisba és felkeresi őket. Végül megismétli Jósikáné fiáról való korlátlan jó véleményét.

* * *

Több levélről nem tudunk s fájdalom nem ismerjük — az említett egyetlen fogalmazvány-töredéken kívül — Csáky Rozáliának Lajardhoz írt leveleit. De az, amit ezek a megmaradt levelek mutatnak, épen elegendő ahhoz, hogy ezt a kiváló magyar asszonyt nagyobbnak tüntesse fel annál is, amilyenek eddig ismertük. Imponáló az a kitartás, mellyel a tudomány érdekeit szolgálja s amellyel a maga botanikai céljaira összeköttetéseket keres és talál. Kedvezően jellemzi a gázvilágítás kérdésében való kitartása. Magyar nemzeti szempontból pedig fontos tény a magyar-francia kapcsolatokra vonatkozó adatai e leveleknek. Végül nem egészen érdektelenek a száz év előtti levelezés útjai-módjai, az osztrák slendriánság, mely az erdélyi kormányzónénak szóló küldeményre sem tud — vagy nem akar? — vigyázni s az a szemérmesség, mely miatt Lajard szigorúan tudományos munkáját sem küldi meg, mert annak tartalma és képei nem olyanok, hogy hölgynek lehetne felajánlani. Jellemző az is, hogy még Franciaországban is a botanikusból régész lesz, aki ugyanakkor középkori irodalomtörténetet kénytelen írni s ezért elhanyagolni szaktanulmányait. Mindezek és még számos apró részlet, méltán tarthatnak számot azok érdeklődésére, akiknek a mult iránt általában s a magyarság nyugati kapcsolatai iránt különösen, — érzékük van. Mert mindezek azt mutatják, hogy ez a letiport, megcsúfolt nemzet nemcsak karddal, vitézséggel, hanem tudással, megértéssel, munkával is jeles szolgálatokat tett a nyugati kultúrának. Mindig önzetlenül, mindig becsülettel. Sok-sok bizonyítéka van ennek s a most ismertett levelek újabb tanúságtevők. Ez a legnagyobb értékük.

Buday Árpád.

AZ EMBER AKI BEFORDUL...

(Folyt. és vége.)

EGYÉBKÉNT mindenkinek tetszett a Tojás Forgalmi pincéiben Robicsek kiszólása : pecsétőr. Sanyaróvendel a pecsétőr. Nagyszerű. És a csomagolók, expeditőrök, lámpázók és trógerek elkezdtek pecsétőrnek szólítani. Pecsétőr úr, hozhatom a partit? Pecsétőr úr, vihetem a partit? Gyerünk, gyerünk pecsétőr úr... pecsétőr így, pecsétőr úgy.

A partik csak fogytak, fogytak, de sose fogytak el. Szilveszter Domonkos — a pecsétőr — már a doboz belsejében folytatta a statisztikáját, ott se igen fért és a négy oldal már majdnem tele volt. Közben furcsa változáson esett keresztül, de szinte észrevétlenül. Aznap, mikor az első vonalat már a doboz belső fenekére húzta, aznap vette észre — Robicsek, persze a kópé —, hogy a pecsétőr milyen gondos ráncba szedett képpel nézegeti a tojásokat s néha bólogatva hümmög valamit, mielőtt rányomná a pecsétet. Később — délfelé — a háta mögé került és ki is hallgatta. Azt mondta, morog valamit a foga között, de nem lehet tisztán érteni, mert idegen szóval keveri. Hát ez nagy mulatság volt és Robicsek, még onnan a Szilveszter Domonkos háta mögül, bejelentette — a feje köré mutogatva, kalimpáló ujjakkal —, hogy nem tisztá a pecsétőr, nem tisztá, kezd egy kerekével több lenni neki.

Gyöngy Anna a csomagoló asztal mellől aggódva figyelte az eseményeket. Egyszer megint vett is magának egy kis bátorságot és oda lépett Szilveszter Domonkoshoz.

— Kérem — azt mondta — kérem, ne hagyja így el magát... mindig csúfolni fogják most már, ha hagyja.

Szilveszter Domonkos csodálkozva, de méltósággal nézett fel a kis ládáról.

— Csúfolni? Engem? Ki merészelne?

Gyöngy Anna meghökkent. Mély, torokból jövő hangot eresztett meg Szilveszter Domonkos, furcsa, öblös hangot, amilyent egyébként nem szokott.

— Beszéljen, leányom — folytatta ugyanúgy — beszéljen egész bátorsággal. Ha talán elleneim valamelyes fondorlatáról lenne szó, nyilatkozzon lelkiismerete szerint, félelem nélkül. Ön, leányom, e pillanattól kezdve védelmem alatt áll.

Gyöngy Anna két bogárszemében halálos félelem ült, a kezét maga elé kapta és hátrált egy lépést. Szilveszter Domonkos folytatta :

— Ismétlem, kedves leányom, ne aggassa önt az, hogy elleneim,

talán aljas bosszút állanának önön, amiért gaz tervüket előttem felfedi. Hangsúlyozom, kedvesem, védelmem alatt áll. A nagy-pecsétőr védelme alatt. Mit óhajt még? Kívánja szavamat? Ime : én, Szilveszter Domonkos, Anglia lordkancellárja a nagy pecsét őre fogadom, hogy irántam tanúsított hűséges magatartásáért védelmem alá helyezem. És most beszéljen, leányom. Beszéljen világosan és sietve, mert amint látja — és rámutatott a megszámlálhatatlan tojásra — amint látja, még rengeteg elintézendő akta vár. Nini . . . pardon, kedvesem, ezt az egyet gyorsan elintéztem . . . sürgősnek ítélem — egy tojást vett kezébe és figyelmesen végig nézegette — aha . . . persze a monopóliumok ügye . . . rendben van, mehet — rányomta a pecsétet és a tojást gyengéden az elintézett aktákhoz rakta — hát halljuk, kedves gyermekem.

Gyöngy Anna pillanatra lehajtotta a fejét és egy felfelé törő könnyáradatot elnyelt vitézül, akkor ránézett Szilveszter Domonkosra és nagy nyugalommal azt mondta :

— Nincs semmi baj, kérem, semmi, igazán — pihegett egy kicsit — semmi . . . tessék megbocsátani . . . csak akartam látni, izé . . . csak úgy . . . de semmi bajom nincs . . .

Mert okos kis leány volt Gyöngy Anna és szépen meghajtotta magát. Elment. Vissza a csomagoláshoz. Ott eregette elő a könnyeket, potyogtatta a tojás közé . . . egy tojás, egy könny . . . egy tojás, két könny . . . egy tojás, sok könny . . . S nem mondta el senkinek.

Szilveszter Domonkos nagy buzgalommal és lelkiismerettel intézte az aktákat. Hat óráig. Hat óra után könyvtárakat bújtt, szabad előadásokat hallgatott és egyre nyugodtabb, méltóságteljesebb lett.

Hanem aztán! Egy ebédidő alatt, ahogy ott ül a kis ládán és a kenyerét majszolgatja, megáll előtte egy csomagoló. Idősebb ember, régi ember, Gáspár nevű. Csak úgy megállott, zsebbevágott kézzel és nézegetett. Aztán az egyik kezét kivette a nadrágzsebből és lomha nyugalommal a pecsét után nyúlt.

Abban a pillanatban felpattant Szilveszter Domonkos, felugrott, a szemei vörös tűzben égtek és a homlokán kidagadtak az erek.

— Vakmerő — kiáltotta — életeddel játszol!

Gáspár elkapta a kezét.

— Naa — hebegett — nana, megőrült?

Szilveszter Domonkos visszakapta magát. A fejéhez simított egy percre, hogy megőrült? meg-őrült? A pecsétre pillantott . . . a tojás . . . az aktákra szerte . . . az aktákra, igen . . . persze . . . a monopóliumok ügye rendben van . . . a doveri kikötőre vonatkozó titkos szerződés . . . Rászólt Gáspárra :

— Mi jut önnek eszébe? Honnan veszi a vakmerőséget? A nagy pecsétéhez nyúlni! Nem tudja, ki vagyok?

— Kicsoda?

— Én, Anglia lordkancellárja . . . Lord high chancellor of England . . . a nagy pecsét őre . . . The Keeper of the Great Seal . . . Mit

bámul? ... Mit kapkod? ... Nem hitte volna, mi? ... Ki hitte volna, hahaha ... Hogy ez leszek ... hogy ez lesz Szilveszter Domonkos csik-szentmihályi tanítóból, mi? ... Senki! — ordított Szilveszter Domonkos és a pincéből betódultak az emberek, Gyöngy Anna zokogva vágta le magát a csomagoló asztalra. — Ki hitte volna! — ordított Szilveszter Domonkos. — Kicsoda? Hogy felküzdöm magam, felverekszem az éhségből ... a semmiből ... a hazátlanságból ... én a High Court Chancery Divisionjának elnöke, a Court of Appeal elnöke, hohó ... — Üppig Jenő igazgató-tulajdonos futva közeledett, a nagysága az üvegkalicka ajtajában állott égnek emelt kezekkel ... — hahó ... — és folytatta Szilveszter Domonkos — hahó ... nem hagytam magam letiporni... nem hagytam magam sárba gázolni ... itt vagyok ... a Privy Council igazságügyi bizottságának tagja, a lordok házának elnöke, a kabinet tagja ...

Lecsendesedett. Leült a nagy láda elé a kis ládára és kezdte intézni az aktákat.

Üppig Jenő igazgató ki akarta dobni.

— Tessék — mondta —, intellektuális munkaerő. Tessék meg nézni. Ma még csak kiabál, holnap fejest ugrik egy tízezres partiba és holnapután talán megfojt. Köszönöm szépen.

Az asszony csitította.

— Ne légy keménylelkű, Üppig, ne tedd ki ezt a szerencsétlen embert, Üppig. Miért? Rendesen, csendesen dolgozik, nem árt senkinek. Nem kell belekötni, ennyi az egész.

Üppig Jenő tényleg meggondolta a dolgot. Miért is dobná ki? Dolgozni dolgozik és ha nem szólnak hozzá, hallgat. Maradjon. Az embereknek megmondta, hogy nem kell izgatni a pecsétört. Hogy Robicsek mély meghajlással nemes lordnak címezgette s más efféle, az jól esett neki s meg is követelte.

Nagyjából nem történt semmi változás. Az Első Magyar Tojás Forgalmi pincéjében hát most már egy lord ült a kis ládán és pecsételte a tojásokat. Gyöngy Anna pedig most már nemcsak, hogy nem kacagott, de gyakran sírt. És egyre sápadtabb lett.

Szilveszter Domonkos pedig sorra vette a könyvtárakat és tanult, tanult. Macaulay, Todd, Dicey, Hume a kisujjában voltak, Mc. Curthy Justusból oldalakat tudott betéve és tökéletesen tisztában volt a nagy pecsétre vonatkozó minden lehelettel. Egyre kevesebbet evett, megszerezte a Sketches of Statesman-t és éjszakákon át vaksira olvasta a szemét Peel Memoir-jaiból s a Campbells Cancellors-ból.

Szilveszter Domonkos históriája Üppig Tiddy előtt sem maradhatott sokáig titok s egy pénteken — amely nevezetes nap, fogadónapja volt a fiatal művésznőnek, a balletre készült Tiddy — egy pénteki napon megkérte az apját.

— Öreg — mondta abban a közvetlen modorban, amely oly jól állott az újabban erősen felkapott füstszínű harisnyáihoz — vén lóköető, add nekem kölcsön ma délutánra a lordodat.

— Mit?

— A lordodat.

— Hogy-hogy? Minek? Nem értem.

— Nehéz felfogásod van, agg uzsorás. Add ide a lordot ma délutánra nekem és a társaságomnak. Fel fog szolgálni. Érdekes lesz, nem?

— Jó, jó — a szakállát vakarta Üppig Jenő — az nem lehetséges. Tudod, egy tanító mégis.

— Mit tanító, tanító, nézd fatteringer, ne szemérmeskedj, most nem tanító, most lord. Jöjjön csak fel.

Üppig Jenő hát beleegyezett és noha az asszony kézzel-lábbal sajnálkozott a dolgon, a lordot felrendelték a kisasszony zsúrjára. Tiddy maga látta el nagy fehér köténnyel és miközben mély hódolattal szölongatta excellenciás úrnak, kioktatta a tea és a szendvicsek kezelését illetőleg. Minden kitűnően ment. Szilveszter tanító úr nem hozott szégyent az Üppig-házra. Ügyesen és a már vérévé vált méltósággal forgolódtott a színészek, bankfiúk, görlok között és miután a teát felhordta, egy fiatal riporter interjút csinált vele. Intellektuális nyomorinterjút. A cikk meg is jelent két nap múlva. Meghatóan írta le Üppig Tiddyke, a milliomos balletnövendék «jó kicsi emberszívét», aki otthont nyújt a «kisiklott embernek», «a mai idők eme szomorú megnyilvánulásának», diszkrét célzás esett arra vonatkozólag, hogy Üppig Tiddykénél kevés tehetségesebb csillag rugdossa a parkettet ebben a nyomorult hazában. A szendvicsek kitűnőek voltak és a tea echt karaván.

Mindez nem érdekelte Szilveszter Domonkóst. Nagy elődjait tanulmányozta és hideg verejtéket borzadva kísérté végig Bacon pályafutását. Jóságos Isten... a Raleigh kivégzése... az önkényes adók... az egyedáru szabadalmak... a Sir Giles Mornpesson és Sir Francis Michel-féle pátens az arany és ezüst csipke készítésére vonatkozólag... ó, igaza van Macaulaynak, nagyon igaza van... Buckingham nem hibás, nem. Tudatlan, meggondolatlan fiatalember, akit elszédített a gyors előmenetel, semmi egyéb. Lord Bacon a felelős, Bacon az idős és meggondolt államférfi, a filozófus, csakis ő és Mr. Montagu tényleg vakon és süketen kellett írja a The works of Francis Bacon Lord Chancellor of England-t... süketen és vakon.

Közben telt egyik parti a másik után. Senkinek semmi kifogása nem lehetett a lordkancellár ellen. Maga Üppig úr mondta egyszer egy körséta után a kalickában:

— Ez az ember, amióta lord lett, egyre jobban dolgozik.

Hiába. A botránynak mégis ki kellett törni. Egy este Robicsek észrevette, hogy Szilveszter Domonkos nem a papendekli skatulyába rakja a pecsétet. A papendekli skatulya már csak statisztikának szolgált. Szilveszter Domonkos egy rongyos zsákdarabba csavargatta a Tojás Forgalmi bélyegzőjét és zsebre vágta. Robicsek ezen módfelett elcsodálkozott és — nem volt spiclitermézet Robicsek, csak inkább a hecc kedvéért — szolt Üppig Jenő igazgatónak.

Üppig Jenő a helyszínen termett és minden teketória nélkül rárivalt Szilveszter Domonkosra :

— Hol a pecsét?

Szilveszter Domonkos nem esett ki abból a fenkölt méltóságból, amely már hónapok óta sajátja volt.

— Nyugalom, Sir — intette a magasból — nyugalom. A pecsét nálam van természetesen.

— Mit természetesen? Mi az, hogy nálam van? Megőrült?

Egészen szándéktalanul és önfeledten ordította Üppig Jenő igazgató — megőrült? — hiszen tudta, hogy tényleg megőrült.

Szilveszter Domonkos most másodszer hallotta ezt a szót és megint megrendült egy pillanatra . . . Istenem . . . Őrült? . . . A pecséthez tapogatott . . . Nem . . . Nem őrült meg . . . Minden rendben van . . . A nagy pecsét itt van nála.

— Sir — és kicsit felemelte a hangját — tartózkodjék kérem a méltatlan viselkedéstől. Én tudom, kivel állok szemben, de kérem Sir, ön se felejtse azt el.

— Eh, lári-fári, adja ide a bélyegzőt.

— Sir, ha nem csalódom, ön a nagy pecsétet gondolja.

— Szór így, szór úgy — majdnem neki ugrott már Üppig Jenő igazgató Szilveszter Domonkosnak és a felesége, szemében leírhatatlan sajnálattal, tipegett elő a kalickából — ide a pecséttel, slussz!

A lordkancellár hátralépett és kezét jobb nadrágzsebébe tette, ahol a kérdéses pecsét — Első Magyar Tojás Forgalmi garantált lámpázott — lapult. Kicsit elrévedezett . . . Lord Kingre emlékezett . . . Lord King, aki annak idején oly törhetetlen akarattal dacolt a trónralépő II. Györggyel szemben az egyházi alapítványok ügyében.

— Nem Sir, — és hihetetlen erély csengett ki a hangjából — a pecsétet nem adhatom.

Most ért oda az asszony és félrehúzta az urát. Üppig Jenő nem hagyta magát, de az asszony győzött. Pár pillanatig gesztikulált, aztán beadta a derekát. Jó, egye meg a fene, elvégre tényleg nem lopja el, de micsoda renitenskedés ez Üppig Jenő igazgató-tulajdonossal szemben? Hát maradjon nála.

— Rendben van, barátom — szigorúan nézett Üppig Jenő igazgató — rendben van, de nehogy valami baja legyen.

— Sir, előbb az életem lángja alszik ki.

— Na, jójó és mondja, végeredményben minek magának az a bélyegző?

Szilveszter Domonkos igen csodálkozott.

— Sir — és kevés gőg ült a szeme sarkában — csodálom ezt a kérdést. Ha az alkancellári állás be volna töltve, nem szólnék. De Sir ép oly jól tudja, mint én, hogy nincsen betöltve. Hát akkor ki őrizze a nagy pecsétet, ha nem én? Hitvalló Edward kettős pecsétje nem volt jobb helyen, mint ez itten és Hódító Vilmos örömtüzeket gyujtatott

volna, ha lovasképmását olyan pecsétőrrre bízhatta volna, mint én vagyok. Sir, bízhat bennem.

Üppig Jenő igazgató-tulajdonos megzavarodva követte feleségét az üvegkalickába, ahova Gyöngy Anna már bekészítette a kézmosó vizet. Bőséges könnyeket hullatott a bádoglavórba, — amelynek aljáról lepattozott a zománc és titokzatos ábrákkal meredt a tisztálkodóra — s a kezeféjéhez törölközött Gyöngy Anna.

A pecsétügy hát egyelőre megint el volt intézve. De csak így-amúgy. Érezte mindenki, hogy valami nincsen rendjén, valami még lesz, valahogy, valahol befejeződik a dolog. Megtörtént.

Üppig Jenő szíve legmélyén sértve érezte tekintélyét. Úgy érezte, hogy a csomagolók kevesebb tisztelettel köszöntik, mikor reggelenként első körsétáját teszi, a lámpázók szakkérdésekben fumigálják, sőt a trógerek titokban összevetnek a háta megett. Nem, ezt nem lehet tűrni. Üppig Jenő igazgató-tulajdonos a sarkára fog állni és rendet teremt.

Szilveszter Domonkos változatlan buzgalommal ült naphosszat a nagy láda előtt a kis ládán és intézte az aktákat, egyiket a másik után. Reggel hattól este hatig. Ami ideje maradt, azt sem töltötte tétlenül. II. Jakabbal foglalkozott ebben az időben, II. Jakabbal, aki tudvalevőleg igen kellemetlen helyzetet teremtett azon a régi decemberi éjtszakán, amikor dermesztő szelek vágtattak a partokon s a király keserű szájjal állva a csónak orrában, hangtalanul a Themse fenekére vetette a nagy pecsétet. Ezt sose bocsátotta meg Szilveszter Domonkos volt csikszentmihályi tanító II. Jakabnak és épen ezért a cselekedetéért — noha nem volt forradalmár lélek — most utólag, két és fél évszázaddal az események után, sokszor rajta kapta magát, hogy szíve legmélyén Orániai Vilmossal tart. Azt semmi esetre sem gondolta, hogy Üppig Jenő igazgató részéről veszély fenyegeti. A veszély pedig már egészen közel volt és egy egyébként közömbös reggelen, amikor a nagysága migrénektől esett egyik ájulásból a másikba és elmaradt az üvegkalickából, Üppig Jenő igazgató-tulajdonos eltökélten megállott a nagy láda előtt.

— Hallja — mondta durván, ahogy egyébként nem szokott beszélni, — más beosztást fog kapni. Az expedícióhoz helyezem. A pecsételést hagyja abba.

Szilveszter Domonkos elsápadt és felállott nyugalommal.

— Rendben van Sir. Állítsuk ki a jegyzőkönyvet.

— Miféle jegyzőkönyvet?

— Sir, ön épen olyan jól tudja, mint én, hogy a nagy pecsétet jegyzőkönyv nélkül senkinek át nem adhatom. Még önnek sem!

— Hallja — és sűrűn a szakállához babrált Üppig Jenő — hallja, most már elég volt ezekből a marhaságokból, épen elég volt. Unom, unom, érti? Letenni a pecsétet és gyerünk az expedícióhoz!

Szilveszter Domonkos mindenre elszántan nézett a szeme közé.

— Nem Sir, ez lábbal tiprása a jognak. Ehhez én nem adom oda magam, még ha vértanu halált kell hálnom, akkor sem.

Üppig Jenőt tökéletesen elhagyta a nyugalma, — öt ujjával bele-tépett a szakállába — elordította magát.

— Mars . . . mars ki . . . tedd le a pecsétet és mars ki disznó, gaz-ember!

Nagy botrány lett. Összefutott mindenki. A szomszédból a Polla-csek és Grünhuttól mind átjöttek a segítők, meg a mészárosok a Köz-ségiből és az öreg Szidonné becsukta a trafikját, átszaladt nézni. Roppant nagy eset volt. Percekig tartott, míg legyűrték Szilveszter Domonkos — nem is látszott ki belőle ekkora baromerő, — ámbár az örület, mint tudjuk, megkétszerezi az izmok teljesítő képességét, — mondta Szidonné igen lelkesen, tetszett neki az ügy — aztán rendőrök jöttek, meg mentők, a pecsétörre testhezálló zubbonyt adtak, autóba dugták és elvágattak vele.

— Gyöngy Anna — rendelkezett Üppig Jenő, mint hajóskapitány a viharban — Gyöngy Anna a pecsételéshez, mindenki a helyére!

Gyöngy Anna befelé hüppögve ült le a nagy láda elé a kis ládára, kezébe vette a bélyegzőt és fogott egy tojást. Rákente, aztán még egyet, még egyet és rakta, rakta egymásután. Este hat órakor elővette a papendekli skatulyát, a Szilveszter Domonkos statisztikáját és becsomagolta a bélyegzőt.

Két, vagy három napig tartott ez így és valami nyomasztó, foj-togató levegő terjengett az Első Magyar Tojás Forgalmi pincéiben. Az asszony abbahagyta a migrént, lejött és tudomásul vette Szilveszter Domonkos végét.

— Kitért rajta, kérlek Malvin. Elvégre egy dühöngő örültet nem tarthatok egy ilyen kényes szakmában, mi? Ezt beláthatod. És ha nem látod be, hát nem látod be.

A csomagolók csomagoltak, az expediciálók expediáltak, a lám-pázók lámpáztak és a trógerék komoran jöttek, mentek, még Robicsek sem mondott egyetlen egyet sem.

A negyedik napon a hetedik parti vége felé Gyöngy Anna egy vékony napsugarat kapott el a szemével, egy vékony napsugarat, amelyik bekacsintott a rézsutos ablak mocskos deszkái között és végig-táncolt a ládán. Erre a bolondos napsugárra felejtkezett rá Gyöngy Anna és hogy, hogy nem, egy tojás végigloccsant a cementpadlón.

Nem lett baj. Az asszony teljes erőből a sarkára állott — Szilveszter Domonkos emlékével szemben is kötelességének érezte — és Gyöngy Annát visszatették a csomagoláshoz. Egyelőre Robicsek került a helyébe. Robicsek a tróger. Mord, kelletlen képpel nyomogatta a tojásokra az írást: garantált lámpázott. Kelletlenség ülte meg az egész pincét, zavart félhomály és nem tudott kibontakozni belőle maga Üppig Jenő igazgató-tulajdonos sem.

A következő hét vasárnapján három narancsot vásárolt Gyöngy Anna és kiutazott az Intézetbe. Beengedték. Beszélt Szilveszter Domon-

kossal. Egészen tiszta, csak szomorú volt. Felhányta, hogy érdemetlenül éri ez a fogság, a leghívebben teljesítette kötelességét s becsületességéhez kétség nem férhet. Még pusmogtak valamit halkán s Gyöngy Anna lordnak szólította Szilveszter Domonkost. Aztán elment. Rákövetkező két héten nagyon szűken élt Gyöngy Anna hajadon s a harmadik vasárnapon, hogy kiment — mert minden vasárnap kiment — az inspekciós orvos úr — egy szőke, szelíd arcú fiatal — engedélyével egy vadonatúj bélyegzőt nyújtott át Szilveszter Domonkosnak. A pecsétőr rápillantott a csillogó nikkelle, az érintetlen gummira és felhördült.

— Hamisítvány... Meghamisították a nagypecsétet!

Négy ór tömte be a zubbonyba és a szőke jóarcú doktor hosszasan tanácskozott Gyöngy Annával. Gyöngy Anna értelmes volt, sűrűn bölintott és mindent vállalt.

Üppigné Stendchen Malvin aztán megsimogatta az aranybarna haját Gyöngy Annának és azt mondta.

— Jól van, édes lányom. Az önzetlen bánatnál szebb dolog nincsen a világon. Bízd csak énreám.

Szombaton délután eltűnt a pincéből a bélyegző. Az öreg, szakadt gummijú vénpecsét eltűnt. És vasárnap délután Gyöngy Anna hajadon igen jó érzésekkel bumlizott ki az Intézetbe, ahol kitörő örömmel fogadta Szilveszter Domonkos. Ó Istenem... Első Magyar Tojás Forgalmi garantált lámpázott. Megnyugodott.

Üppig Jenő igazgató-tulajdonos majd az öklét rágta le. Detektíveket akart hozatni. Alig tudták levenni a lábáról. Aznap szünetelt a pecsételés. Az átkos, nyirkos hangulat még vastagabb, még nagyobb erővel folyta be a pincéket. Az öreg Babkáné az expediciótól kereszteteket vetett — rossz ómen, Istenkém, rossz ómen... Robicsek sűrűn káromkodott és cigarettára gyujtott, ami világosan tiltva volt és ami nem fordult elő, mióta fennáll az Első Magyar Tojás Forgalmi.

Keddre elkészült az új bélyegző. Az volt ráírva: szavatolt lámpázott. Nem garantált. Ezt a szót hagyta itt Szilveszter Domonkos.

Elkészült a bélyegző és délben egy fiatalember jelentkezett a kalickában. Egy nyulánk, vállas fiú, mosolygós szemekkel.

— Alászolgája, Kémenes Gábor vagyok, harmadéves közgazdász... az állásügyben... ezt a levelet...

Üppig Jenő igazgató elolvasta a levelet.

— Nézd, Malvin, ez az ember, akiről beszéltem... az új ember.

Üppig Jenőné megfordult és végignézte a fiút — kicsit rongyosféle, kicsit éhesforma volt Kémenes Gábor — végignézte és azt mondta.

— Szegény...

Üppig Jenő aztán letárgyalta az ügyet Kémenes Gábor harmadéves közgazdással, aki buzgó volt, lukashasú és jókedvű. Mindent vállalt.

— Rendben van, fiam — és a vállára veregetett Üppig Jenő, rendben van. Ki fogjuk próbálni. Elvem ugyan, hogy munkásnak csak munkást alkalmazok...

— Igazgató úr...

— Tudom... tudom, tudom, hogy nem válogatós, satöbbi... nem... nem szeretem az ilyen izéket, az ilyen intellektuális állásnélkülieket. Jegyezze meg magának fiatalember, hogy kizárólag az összeköttetéseinek köszönheti a pozíciót, melyet vállalatom keretében Önnek nyujtok és melyet remélhetőleg ki fog érdemelni...

— Igazgató úr...

— Ssss... csitt... Üppig Jenő igazgató nem szeretí, ha közbeszólnak, ezt jegyezze meg magának, na jöjjön.

A nagy ládához vezette Kémenes Gábort, ahol körülményesen beavatta a tojáspecsételést hogyan és mikéntjébe.

Kémenes Gábor tanulékonynak bizonyult és kitűnően ment minden. A fejére egy hetyke kis sapkát biggyesztett — a kalapját a ládába rakta — és munkaközben füttyörészett.

A pince mozgolódni kezdett. Szerdán reggel mesélte Babkáné, hogy jó álma volt és délelőtt Robicsek megszólalt. Egy taligát tolt el a nagy láda előtt s rászólt a fiúra.

— Hoppla úrficska, csirke pecsételi a tojást.

— Bion — mondta Kémenes Gábor harmadéves közgazdász —, mert a kappanok mind elmentek trógernek.

Nahát, ilyen röhej nem esett még ezen a tájékon, azt a nemjóját neki. Ez megadta. Ez aztán odamondott Robicseknek. Hanem nemcsak ez a dolog veleje. Hanem Gyöngy Anna is felkacagott, felturbékolt ott a csomagoló asztalnál, de milyen gyönyörűen, milyen kedvesen. Mintha egy egész galambdúc mulatozott volna egy percig. A diák meg odakacsintott.

— Megadtam neki a szájaízét, mi?

— Na, bizony meg azt.

Szerdán vajaspogácsát hozott a diák, odakinálta a felét Gyöngy Annának. Ó nem venné el, dehogy venné a világért sem. Hanem... hanem egy almát ad érte. Na, hiszen úgylis jó lesz, ide vele. De elég lesz egy fél is. Jó, de akkor csak fél pogácsa kell. Félpogácsáért fél alma. A pogácsa édesebb, az alma ízesebb mégis, mi a legjobb? A csók, azt mondta a diák. Ugyan menjen már! — Így osztzkodtak Gyöngy Anna, meg Kémenes Gábor, az almán meg a pogácsán. De azért együtt ették meg mégis.

Csütörtökön egy fonott kalácson esett ilyen parázs veszekedés, pénteken virágról volt szó, szombaton megkérdezte Kémenes Gábor.

— Holnap mit csinál, Annuska?

— Hát mit csinálnék?

— Mit csinálnék? ez nem válasz. Hát mit csinál?

— Nem... nem tudom...

— Hát jöjjön velem...

— Ugyan... hova...

— Moziba, aztán sétálunk...

— Jaj, nem mennék én, dehogy . . . s különben is . . . — elkomrodott a kis képe, pedig mindég mosolygósra állott már utóbb, épen, mint régen s neki is gömbölyödött, megpirosodott egy kicsit — de most elgondolkozott nagyon — ó Istenem.

A diák meg mit gondolt!

— Hát van valakije . . .

— Dehogy van, hogy volna . . .

— De van, biztosan van . . . szeretője.

Egy tűzláng lett még a homloka is Gyöngy Annának.

— Ugyan hova gondol, fiatal úr . . .

— Ej, nem vagyok én fiatal úr . . .

— Hát . . . — s valami bohóságot sejtett Gyöngy Anna, félszájú mosollyal.

— Hát Gabi vagyok én magának, Gabi . . .

— Jaj, dehogy . . .

— Nahát én pedig addig magával nem is beszélek, míg Gabinak nem szólít, pont.

Itt abba is maradt.

Csak aztán a végén, az utolsó parti után, este hat órakor, hogy kezét mostak volna, akkor mondta Gyöngy Anna, jó kis mosollyal, magában megalkudva.

— Hát én nem bánom . . . akkor . . . vagyis, hogy holnap . . . Gabi . . .

S tényleg nem bánta.

Míndez öt héttel azután történt, hogy Szilveszter Domonkos volt csíkszentmihályi tanító, a későbbi pecsétőr, befordult a mellékutcába és eltűnt.

Török Sándor.

GULYÁS PÁL: VERSEK.

REPÜL, REPÜL A GYERMEKEM!

Rédey Tivadarnak.

Repül, repül a gyermekem
és soha el nem érhetem!
Nem érhetem el a kezét,
mely szebben virít, mint a rét!
Nem érhetem el ajkait,
mely mint a rózsá, úgy virít!
Szemébe mindhiába nézek,
melyben minden tündéri éles
és mégis minden álmodik...
Nem érhetem el álmaid!

A teste hamvas és meleg,
belé leheltem lelkemet,
mely benne új életre kél,
mint hajnalon az esti szél.
A nappalom beesteledik,
testem a földbe keveredik,
elpergetem terveimet,
s fölöttem őrt áll a hideg.
Rámhull a sűrke, tompa föld
s olyan leszek, mint azelőtt:
csak por leszek,
szobor leszek!
Halvány leszek,
csak árny leszek!

Nem vet több lángot gondolatom,
nem fekszem a langyos napon
s nem bámulom a perc mulását,
a jellegek halk tódulását...
Lent fekszem, mint a századok
urnái és nem álmodok!
De mégis életem repül
tovább elérhetetlenül:
gyermekeimben száll tova
életem omló zápora!
Repül, repül a gyermekem
és soha el nem érhetem!

RÜGYEK.

Kis zöld rügyek, kelő rügyek,
 félig kidugják fejüket
 s nézik, nézik kíváncsian,
 itt vannak-é mindannyian
 a többi nyíló zöld rügyek:
 az orgonák, bodzák, füzek!
 Olyan félénken dugja ki
 minden rügy a leveleit,
 mint a csigók a szarvukat,

mint a sündisznók orrukat.
 Minden rügy egy parányi ablak,
 melyhez leányfejek tapadnak,
 bent vannak a leányfejek,
 bent a jában merengenek,
 nap-éjen át álmodnak ott . . .
 S most kinyitják az ablakot,
 de csak félig nyitják ki, félig
 az álmukat tovább remélik.

ŐSZI FÉNY.

Nézd, mi leng a fák hegyén:
 őszi fény!
 Táncra lejtve átosan
 ágokon
 s hervadó virágokon.
 Mélabúsan megjelen
 fent az emeleteken
 s túl az élet gondjain:
 ősi tornyok gombjain.
 Ablakomban ülve nézem,
 mint fut át a sík vidéken.
 És amerre átszalad,
 ejt nyugalmas árnyakat.
 Lépte ring és lépte néma:
 így kering a szűz Caména!
 Hangja rejtett szent zene:
 ő a messze tűnt tavasznek
 visszatérő szelleme.
 Halk kíséret ő,
 föld alól kelő!
 Őszi óra
 szellemóra,
 kriptazárak felnyitója . . .
 Elvihartzott életed
 benne búsan felleled!
 Lángragyujtja régi véred,
 romboló vad szenvedélyed!
 Végre felkerekedik,
 elvezet a kertedig
 s széles aytaját kitérve
 rámereng a fák sorsára.
 Hirtelen megfúrja itt
 színei mély kútjait
 és elaltat észrevétlen
 a halál tündértüzében.

A HORVÁT KÉRDÉS ÉS A DÉLSZLÁV ÁLLAM GYÖKEREI.

A pánszlávizmus és illírismus.

ATÖRTÉNETI fejlődés helyes vázolója céljából tanácsos megismételni előző cikkünk befejező részét. Azt mondtuk hogy ott, a lelkeknek közjogi kérdésekkel való felkorbácsolása nélkül a pánszlávizmus nem hódította volna meg a horvát nemzetet, vagy legalább is nem csapott volna át a politikai életre. Ezzel azt a meggyőződésünket akartuk kifejezni, hogy a közjogi vita csak idegenkedést okozott, előkészítette az agitáció számára a talajt, de a két nemzet további életében elágazó utakat más tényezők jelöltek meg: a pánszlávizmus tana és a kormány politikája.

Az a horvát nemzedék, amely magasabb műveltség és higgadt politikai gondolkodás ellenőrzése mellett folytatta vitáját a magyar reform nemzedékkel, szívósan védte népe jogait, de lelkében rendületlenül ragaszkodott a nagy magyar királyság eszméjéhez. Sok százados együttélésük folyamán nem első ízben kerültek szembe a horvátok az anyaországgal; elszakadásra azonban sohasem gondoltak, bár az osztrák politikai tényezők egyszer-másszor nem fukarkodtak az ígéretekkel és a csábításokkal. Egy nemzedék felett pillanatnyilag uralkodhat a szenvedély, az elkeseredés, de amikor arról van szó, hogy századok történelmét kell megtagadni, akkor ellenállhatlan erővel támad fel a mult s az ösök bölcsége, a műveltség ezernyi szála, a társadalmi élet hagyományai, a régi testvéri érzés, a közös, közös szent célért ontott vér tragikus memento-ja, mindaz, ami egy nemzet tradíciójában nagy és dicső, visszahúz a régi közösséghez. Magyaroknak és horvátoknak egy volt a multja, egy az élete, egy és ugyanaz a nyugati keresztény műveltsége. A szlavón egyházi kultúra megalapítása egy magyar szent királynak, Lászlónak nevéhez fűződik. Magyarország és Horvátország együtt élték át legnagyobb szomorú élményüket, a török ellen folytatott küzdelmet; fiaik egymás mellett védték századokon át, Jézus nevével ajkukon, a nyugati műveltséget a barbár áradat ellen. Szlavónia társadalmi élete szakasztott mása volt a magyaroknak. A horvát nemességről törvény mondotta ki, hogy egyházi és világi méltóságok elnyerésénél született magyaroknak, «nativus Ungarus»-nak számít Magyarországon. A magyar Nádasy s a horvát Frangepán, Zrínyivel oldalukon, együtt pusztultak el, mint a magyar főnemesi szabadság áldozatai. A két ország nemeseit, de főleg főurait, családi kötelékek kapcsolták egymáshoz. A nagyszámú, szegényebb horvát nemesség jól tudta, hogy társadalmi helyzetét a bécsi nyomással szemben csak a magyar nemesség törhetetlen rendi tudatának árnyékában tudja fenntartani. A horvát polgárság jogát, társadalmi léte biztosítékait, a magyar királyok kiváltságleveleinek köszönhetette, életfeltételének, a kereskedelemnek és az iparnak könnyítéséért a magyar országgyűlések harcoltak a kormánnyal. A jobbágy anyagi helyzetét, ezzel az egész birtokrendet, az egész gazdasági rendszert, mindazt, amit anyagi kultúra névvel jelölhetünk

meg, a közös magyar jog szabályozta. Egyszóval a magyar és a horvát társadalom évszázadokon át azonos ideálok tiszteletében nevelkedett, azonos törvények és formák uralma alatt élt, ugyanazt a nyugati művelődési eszményt védte. Meg kellene tagadnunk e hagyománynak és a társadalmi formáknak gondolkodást és érzést képző erejét, ha kételkedni akarnánk abban, hogy a magyar és a horvát lélek a hosszú együttélés alatt tényleg egymáshoz idomult, hogy a két néplelekben testvérek érezték magát.

Ha végig olvassuk azokat a tüzes filippikákat, amelyeket a magyar és a horvát urak joguk védelmére tartottak, mintha valami naív, nagy csodálkozás csendülne ki belőlük: hogyan is lehet az, hogy ők egymás ellen küzdenek, mikor valóban testvérek s mikor őseik is erre az érzésre tanították őket. A jó Orssich gróf öreguras emlékirataiban dicsekedve mondja el, hogy micsoda pompát fejtett ki a szent korona visszahozatala felett érzett örömeiben a horvát nemesség 1790-ben. Mikor Napoleon bukása után Dalmáciát elfoglalják Ferenc király csapatai, a horvát származású ottani nemesség egy lélekkel kívánja, — évszázados elszakadás után! — hogy hazája térjen vissza a magyar korona, a magyar alkotmány kötelékébe. Az egyik szlavón megye szívesen megadná a polgárjogot a magyar protestánsoknak, hiszen azok ősei is vérüket ontották Szlavónia felszabadításáért. Az ékes országyűlési beszédekből sohasem hiányzik a bizonykodás, hogy a magyar és a horvát testvére egymásnak, tiszteli és szereti egymást s sokszor hivatkoznak mindketten a hősök hőisére, Zrínyi Miklósrá, aki a magyar föld védelmében hullatott vérével szentelte meg a két nemzet frigyét. Mindezeknél az emlékeknél, de minden tudományos értekezésnél is többet mond egy, a negyvenes évek elejéről való tény. A magyar liberálisok túlzóbb szárnya akkoriban komolyan felvetette azt az eszmét, hogy a magyarság ne hagyja feltartóztatni magát haladásában a horvát ellenállás által, hanem váljon ki Horvátország a magyar közigazgatási rendszerből, sőt ha kell, a törvényhozásból is — de megmaradva a magyar korona kötelékében. Ezen a javaslaton nemcsak a tisztés, törvényisztelő magyar konzervatívok háborodtak fel, hanem szinte egyhangúlag elszörnyedt rajta az egész horvátország.

A horvát nép számára a magyarsággal való életközösség jelentette mindazt a jót, amik szabadság, alkotmány, rendezett élet, polgáriásodás és műveltség neve alatt egybefoglalhatók. A horvát úr Pozsonyban vagy Pesten, a diétán vagy a kaszinóban épúgy otthon érezte magát, mint Pauler Tivadar és magyar származású tanártársai a zágrábi akadémián, avagy mint a magyar kereskedő Károlyvárosban. Ez tényleg testvéri élet volt, amely nemcsak száz év előtt hatott a valóság erejével, hanem amelynek emléke még ma is ott szunnyad a magyarság lelkében.

Előző cikkünkben éles, kemény vonásokkal rajzoltuk meg, hogy a reformkorszak nemzedékében magyar és horvát között hogyan gyülemlt fel az idegenkedés egymás iránt, de mi volt ez ahhoz a rokoni érzéshez képest, amely a multnak drága öröksége gyanánt élt! Előbb szét kellett törni a régi ideálokat, kihúzni az ősi érzés gyökereit, hogy a horvátokat új útra lehessen téríteni. Ezt a munkát a pánszlávizmus és annak horvát hajtása, az illirizmus végezte el.

* * *

Az egyes szláv népekből és törzsekből sohasem vészett ki teljesen az ősi egység homályos tudata, de politikai tényezővé nem tudott felemelkedni. A XVIII. század második felében, főleg a német tudomány befolyása alatt,

kezdődött meg a szláv érzés nagyarányú újjászületése. Schlözer Ágost német tudós, korában nagy tekintélynek örvendő történelmi műveiben, felhívta a szlávok figyelmét erejükre, nagy földrajzi elterjedtségükre s törzseiket megkísérelte német alapossággal politikai alapon rendszerezni. Werder, a humanitás nagy apostola, akinek gondolatai máig élnek az emberiség gondolkodásában, valóságos dicshimnuszt zengett a békés, szorgalmas szlávokról, akik az emberiség magasabb fokára emelkedő Európában még nagy szerepre vannak hivatva. Így ébredett a szlávság nagyságának és lelki értékének tudatára. A szláv, főleg cseh és lengyel tudomány elkezdte a szláv törzsek nyelvét vizsgálni, osztályozni, ősi hagyományait felkutatni. Dobrovsky cseh nyelvész, a szláv nyelvészet atyja, megalapozta azt a tant, hogy a szláv nyelv *egységes*, csak különböző nyelvjárásai vannak. Utódai már lehetők tartották, hogy egységes szláv irodalmi nyelv fejlődjék ki, hogy oroszok, lengyelek, csehek, szerbek, horvátok stb. egy nyelven írjanak s egy nagy közös szláv irodalmat fejlesszenek ki. Mert egy a nyelv és egy a faj.

Ezzel megszületett a pánszlávizmusnak, az egységes fajú és nyelvű roppant népközösségnek gondolata. Ezt a tant egy tudós és egy költő, Safaryk Pál és Kollár János tették népszerűvé. Safaryk hangyaszorgalommal gyűjtögette faja nyelvi és irodalmi emlékeit, régiségeit, multjának tanúságait. Alázatos csodálattal tekintett fel a szlávság nagyszerű jellemére és művelődésképességére; már ő a szlávoktól várta, hogy a régi görögök műveltségi fokára felemelkedve megvalósítják a magasabb emberiség eszményeit. Munkáiban a szlávság mintegy tükörben nézett saját, alig álmodott nagyságára. Ő azonban a kultúra körén, a faji egység tudatának ápolásán nem emelkedett felül. Politikailag jelentékenyebb munkát végzett Kollár, a «Slawy dcera» költője. Áldatlan működése igazán végzetesen hatott. Ő tanította meg szláv testvéreit a költői dikció erejével arra, hogy a német és a magyar a nagyraihivatott faj ősi ellenségei, azért azokat minden jó szlávnak szívéből gyűlölnie kell. A régi eszmények megsemmisítésében is alapos munkát végzett. Szonettjeiben ismételt hangoztatja, hogy a hon szent fogalma nem lehet a haza földje, hanem *a faj, az erkölcs, a nyelv és az egyetértés az igazi haza*; a gondolkodó teremtménynek nem a kis, holt és esetleges hazát, hanem egy nagy, élő értelmes népet kell szeretnie. A tótnak és horvátnak eladdig szent volt az a rög, amelyen ősei verejtékeztek, szenvedtek, véreztek s amely alatt az életküzdelem után örökre megpihentek: szent volt Magyarország földje, az ősök emléke. Kollár a magyar föld helyett a szláv tudatot, a honszeretet ősi fogalma helyett a szláv testvériséget, a magyar és a szláv közös műveltségi ideálja helyett a szláv műveltség eszményét prédikálta, amely a jövőben a tótot vagy a horvátot nem a magyarral, hanem a csehvel, oroszokkal, szerbvel köti össze.

A magyar történetírás véleménye nem volt egységes annak a megítélésében, hogy Kollár hazaáruló volt-e a szó hétköznapi értelmében, tehát gondolt-e a magyarországi szlávok kiszakítására a magyar állam kötelékéből, s egy nagy szláv birodalom alakítására. Véleményünk szerint e kérdés eldöntése nem lényeges. Valószínű, hogy az ő politikai koncepciója nem terjedt ilyen messzire, de feladatát úgyis elvégezte. Korában, a XIX. század első felében, Európa nagy politikai problémáját az egységes fajú és egységes kultúrájú népek törekvése képezte a nagy nemzeti állam megalkotása után. Kollár, sőt más pánszláv írók is, az egyes szláv népeket szívesen hasonlították az olaszság ágaihoz, piemontiakhoz, lombárdokhoz, nápolyiakhoz stb., vagy a német törzsekhez, poroszokhoz, bajorokhoz, szászokhoz, hiszen minden

esetben egységes fajú és nyelvű népről van szó, amelynek egy forrásból származik a műveltsége. Mikor a pánszlávizmus a szláv törzseket felszabadítja a haza földjéhez való hűség alól s a fajszeretetre kötelezi őket, náluk ugyanazt az utat nyitja meg, amelyen járva később a német törzsek megalapították a nagy német császárságot, amelyen a kis olasz államokból kialakult az egységes Itália s Szerbiából, Horvátországból, Montenegróból stb. a délszláv királyság.

A pánszlávizmus politikai céljai kétségkívül nagyobb arányban valósultak volna meg, ha az 1830-iki lengyel forradalom nem tette volna az oroszot és a lengyelt halálos ellenségekké. Ettől kezdve a lengyel emigráció szította ugyan mindenfelé a pánszlávizmus zsarátnokát, de csak abból a célból, hogy általános európai bonyodalmat idézzon elő s az alkalmat felhasználva helyreállíthassa a lengyel államot; a szlávság egyesítésének eszméje lengyel vezetés alatt ebben az elméletben csak másodrangú szerepet játszott. Komolyabbak voltak Oroszország törekvései. Itt egy hatalmas párt, amelynek a legfelsőbb körökben, sőt a cári családban is voltak fanatikus hívei, határozottan gondolt az összes szlávok egyesítésére, vagy egy óriási államszövetség alakjában, Oroszország primátusa alatt, vagy legalább is az összes szláv törzsek «felszabadítására» s azután egyesítésükre orosz szellemi vezetés alatt. Ez az Oroszország fenyegető hatalmára építő pánszlávizmus nem volt agyrem. Ettől remegett fél Európa s ettől féltették őseink fajuk és országuk jövőjét.

A monarchia szlávjaiban, főleg a görögkeletiekben és a csehek egy részében, mindvégig fellelhetők az erős orosz-rokonszenv nyomai, de hatását ellensúlyozták bizonyos vallási és társadalmi megfontolások. A híthű katolikus szlávság nem békülhetett ki azzal a gondolattal, hogy a görögkeleti egyház kényének legyen kiszolgáltatva; a gondolkodó osztályokat elrettentette az orosz autokratizmus, az «atyuska» kancsukájának korlátlan uralmától való félelem. A műveltebb ausztriai vagy magyarországi szláv tisztában volt azzal, hogy lehetetlen elfogadnia a barbár bizánci kultúra áldásait. A szlávoknak ez a kulturáltabb katolikus része az osztrák császárságnak, mint nagyobb részében szláv hatalomnak feladatául jelölte ki a latin műveltségű, katolikus szlávság egyesítését s a balkáni népek bevonását hatalmi körébe. Az «austro-szlávizmus» egyébként nem gondolt egységes szláv irodalmi nyelvre, közös irodalomra s egyéb lehetetlen eszmékre, hanem, a reális élet tatarjára állva, minden szláv törzsnek meghagyta saját kultúrája ápolását.

Kérdésünk szempontjából kiváló fontosságú tényként említjük meg, hogy a szláv nyelvtudomány az összes szlávokat négy generikus, összefoglaló ágra osztotta fel *a nyelvészeti kutatások alapján*: az oroszra, a lengyelre, a csehre és az illirre. Az utóbbi ág magában egyesítette az összes délszláv törzseket, tehát a szlovéneket, a horvátokat, a szerbeket és a bolgárokat egyaránt.

* * *

Az itt elmondottak után az illirizmus tanát már könnyű megérteni, hiszen újat alig tartalmaz.

Alapítója, Gaj Lajos, egy krapinai gyógyszerész fia volt. Kétségkívül erős szuggesztív hatással és publicisztikai tehetséggel rendelkezett, de lelki alkatának két kimagasló vonása fantáziája és korlátot nem ismerő nagyravágyása volt. A gráci egyetemen szerb diáktársai megtanították a szerb nyelvre, a cirill írásra s a szerb írók tiszteletére. Pesten, egyetemi hallgató korában, megismerkedett Kollárral s a pánszláv pap-költő hatása elhatározóvá vált

pályájára. A horvát ifjúság hangulata éppen akkor termékeny talajnak látszott új, forradalmi eszmék befogadására s Gaj huszonötéves, romantikus eszmékkel teli fejével vállalkozott a horvát nép gondolkodásának megreformálására. Segítői voltak: hite önmagában, tehetsége, a kor elégedetlen, biedermeier hangulata, a sokat ígérő tanok után való sóvárgás s az idősebb horvát nemzedék sivár, egyoldalúan politikai érdeklődése.

Gaj a pánszlávizmust működésének első percétől fogva kimondottan politikai célok szolgálatába állította. A horvátok vezetőinek közjogi alapra épült ellenállása már elhanyagolhatóan volt a diadalmas ifjúság erejével előretörő magyar szabadelvűség és nacionalizmus kifejlődésével szemben. Gaj a nacionalizmussal nemzeti érzést állított szembe, a reformot reformmal, a megújodást megújodással akarta ellensúlyozni. A horvát nemzetiséget azonban túlgengének, szegényesnek találta; ezért teremtette meg a pánszláv elméletre támaszkodó illirizmust s ennek segítségével vette fel a harcot a magyar törekvések ellenében.

Magát az «illir» nevet készen találta a pánszlávizmus fegyvertárában. A szlávok illir ága egyértelmű volt a délszlávssággal, az illir nyelv a délszláv törzseknek egymással közeli rokon nyelvével, Kollár és a szláv nyelvtudomány tanítása értelmében. Azonban az illir elnevezésnek történeti hagyományai is voltak. A római irodalom felnövekedett humanizmus illyreknek nevezte a régi provincia Illyrica helyén lakó szláv törzseket s ez a fogalom annyira befészkelte magát a köztudatba, hogy a bécsi hatóságok a szerbeket és a görögkeletieket általában többnyire illyr néven ismerték, sőt Napoleon is «illyr tartományok»-nak nevezte el az Ausztriától elvett déli, szlovén és horvát területeket.

Az «illyr» név tehát jóhangzású, eléggé elterjedett és ismert volt ahhoz, hogy operálni lehessen vele. Persze, délszláv egység sohasem volt, tehát nem volt illyr-délszláv történelem sem. Gaj ezen úgy segített, hogy a szlávokat — a korai pánszlávizmus tanításának megfelelően — megtette Európában óslakóknak, az ókori illyrek egyes leszármazottjainak. Így lett a délszlávokból ősi, egységes nép s abból a tanból, amely e nép régi egységét helyre iparkodott állítani, illyrizmus.

A magyar nemzeti mozgalomnak az anyanyelv kiművelése s az irodalom alig álmodott fellendülése adott erkölcsi erőt. Gaj taktikában és társadalmi megalapozásban sokat tanult a magyaroktól. Életképes irodalom kifejtésére a hat megyéből álló Horvátország s a kis polgári közigazgatás alatt álló horvát nép elégtelennek látszott. Reformátora ezen a ponton is híven követte a pánszlávizmus tanítását. A horvát nyelvet nyelvjárásnak nyilvánítva, átvette irodalmi nyelvként a határőrvidékiek, a szerbek és a raguzaiak nyelvét. Ezzel nagy olvasókört biztosított az új irodalom számára s készen kapta nemcsak a szerb irodalomnak kétségtelenül becses termékeit, hanem az egész hatalmas raguzai régi irodalmat is. A dolog nem ment nehézségek nélkül, mert a horvátok az új irodalmi nyelven írt műveket egyszerűen nem értették meg s Gaj kénytelen volt külön szótárt csatolni a kiadványokhoz az ismeretlen szavak megmagyarázására.

Az új irodalmi nyelv átvételével együtt járt a horvát helyesírás egységesítése. Ebben cseh példa szerint járt el Gaj s újítását sikerült aránylag rövid idő alatt elfogadtatnia.

Nyelv és irodalom eszközök voltak csupán, hogy a déli szlávok között tátongó ürt ügyel-bajjal ki lehessen tölteni. E nehézségekről más helyen fogunk szólni, itt csak annyit állapítunk meg, hogy az illyrizmus a szunnyadó

horvát műveltség kifejtésében kétségtelenül kiváló érdemeket szerzett. Illy nyelvű ujság, horvát gazdasági egyesület, gazdasági szakirodalom életre-hívása, virágzó irodalom olyan tehetséggel az élén, mint Mazsuranics Iván, horvát irodalmi társulat kezdeményezése, horvát egyetem felállításának követelése s végül a latin hivatalos nyelvnek az új irodalmi nyelvvel való helyettesítése — mindenestre tiszteletreméltó eredmények tizenhárom év alatt. Igaz, hogy Gajnak nem is kellett abban az időben, amikor munkája orosz-lán-részét elvégezte, olyan akadályokkal megküzdenie, mint a magyarságnak.

Gaj ideájának legalább képzeletbeli megtestesülése «Nagy Illyria» volt. Ez az új fogalom magában foglalta volna Horvátországot, Szlavóniát, Dalmáciát, Délmagyarországot, Délstájerországot, Krajnát, Karinthiát, Isztriát, Boszniát, Montenegrót, Hercegovinát, Raguzát, Szerbiát és Bulgáriát. Ezeket a tartományokat illyrek lakták, vagyis délszlávok, tehát egy nép, — amint azt a szláv nyelvészet mesterei megállapították. Ha nem volt közös történeti tudatuk, ha alig ismerték egymást, Gaj ezen is segített. Lapja tele van a többi szláv testvér életét és földjét ismertető cikkekkel. A horvát hősök közül és a szerb vajdákból egyszerűen illyr, délszláv hősök lettek; még Zrínyi sem kerülhetett el, hogy őt, a magát jó magyarnak tartó horvátot, Gaj köre meg ne tegye az illyr hadi dicsőség képviselőjének. A világ fordulását mi sem jellemzi jobban, mint Gaj lapjának, a «Danicának» egy cikke, amely a horvát hazafiság régi fogalmát, az ősi horvát rögöt félretolja s a humanitás magasságára való törekvésben, a nyelv, a nagy szláv nyelv szeretetében látja az igazi horvát hon-szeretetet.

Az illyrizmus léte kezdetén kétségkívül az oroszokhoz húzott, de később, amint működése mindegyre növelte ellenségei számát, nem hangoztatta, hanem kiabálta a fejedelem és az *osztrák sas* iránti hűséget. Nehezen érthető meg persze a mi elménkkel, hogy egy pánszláv irányzat az uralkodóház és Ausztria iránti hűségét hangoztassa, sőt mint a szerb és az orosz pánszláv törekvések ellenlábasa dicsérje önmagát, mikor megalkotója és feje Moszkvában és Péterváron kér pénzt a lapja fenntartására. Azonban Gaj ezt is meg tudta tenni, sőt még többet is. Kétségtelen adatok igazolják, hogy ő és pár kiválóbb híve összeköttetésben állottak a lengyel pánszlávokkal is, sőt erős a gyanításom, hogy a lengyel forradalmi pánszláv propagandának nem csekély része volt a horvátok 1848-iki felkelésében.

Az illyrek 1848-ig mindig tagadták, hogy ők a magyar királyságból ki akarják vezetni a horvát államot. Rőpirataik állandóan bizonykodnak, hogy ők hűek a szent koronához, a Magyarországgal való szövetséghez s nem akarnak egyebet elérni, mint a horvát nemzetiséget és a horvát államiságot biztosítani. Nyílt hazaárulásra nem vetemedhettek, hiszen a törvény akkor hamarosan lesújtott volna rájuk, de annál sokkal szomorúbb munkát végeztek. Feltölték magukat a horvát nemzetség intranzigens védőinek s az amúgy is szorongó, elégedetlen horvát ifjúságban kiolthatlan gyűlöletet szítottak fel a magyarok ellen. A magyar helyett a szláv anya gyermekei, a csehek, a szerbek, az oroszok lettek a horvát ifjúság testvérei, a magyar pedig az ázsiai barbár elnyomóvá vált az illyr irodalomban, akit ki kell pusztítani, kopjával és karddal irtani. Gaj azt mondotta egyszer, hogy bármit tehetnek az öregek, az övé az ifjúság, az övé a gyermek az anyaméhben. Az övé lett, mert tudott az ifjú fantáziára hatni s éveken át dolgozhatott anélkül, hogy a magyar és a horvát józan urak törődtek volna az agitációjával. A kormány pedig sejtette.

Az illyrizmusban a «szerb», a «horvát», a «szlovén» stb. törzsi nevek, mint

a «porosz» és a «bajor»; az «illyr» generikus név, mint a «német», a «szláv» pedig általános, mint a «germán». A német törzsek tényleg egy nyelv és egy kultúra birtokosai, megalkották Németországot. Gaj pedig elvetette a magot, amelyből kikelt, nem «Nagy Illyria», hanem a «délszláv királyság». Pedig hol volt a közös kultúra és a közös faji tudat?!

Miskolczy Gyula.

SORSOK.

*Kicsiny fűszál . . . hintáz az esti szélben,
Bogárkát ringat hűvös hajnalon;
Harmatba fürdik, felkacag az égre,
S nem tudja mi a bú, a fájdalom.*

*Kicsiny fűszál . . . a szörnyű Végtelenség
Tünő fokán egy pillanatnyi Lét;
De boldog, boldog — öntudatlan kedvvel
Szürcsölgeti a perc ízét, színet.*

*S az ember . . . én . . . parányi pont az űrben,
Vívódká bontom tiltkok száz bogát;
A fényes ég alatt vakon lihegve,
Gonosz Lidérc, vad Félelem fog át.*

*Égő aggyal, titáni zord lakatnak
Fogom mázsás kulcsát . . . emelgetem;
S csak elsuhan, mint hold előtt a felleg,
Szegény, szegény, kis fűszál — életem.*

Tóth Jolán.

A STRALSUNDI LÁNY.

AZON a reggelen kissé többet mertünk a szokottnál. Már sokszor megtettük az utat a befagyott Stralsundon át Stralsund és Altefähr között, ezt azonban kevésnek találtuk, hiszen a rügeni rendes kocsi- és szánforgalom útja is ez volt.

— Körüljárjuk az egész Rügent! — sikongott Ilse örömeiben. — Merné?

Nem feleltem neki. A síket vizsgáltam meg, kitűnő svéd köris-fakészítmény volt mind a kettő. Ilse gyermekesen sikongott és messzemesse határon finom arca volt az egyetlen rózsaszínű pont. A greifswaldi egyetemen ismertem meg ezt a lányt, elcsábított vakációra ide Stralsundba. Együtt töltöttük a vörös-fekete téglás városban az időt, a rövid nappalokat s az édes estéket Ilsééknél. Szép volt vele az élet, ma már csak a különös északiságú házak képe van meg belőle, meg ez a furcsa történet. Ilse szóke, erős germán asszony, egy rostocki sörgyáros felesége s az ő Ilséje bátorodik neki diákpajtásával szokatlan utaknak . . .

Fehér volt előttünk és balra meg jobbra határtalan a Stralsund. A Keleti-tenger szorosa ez Rügen-szigete meg a szárazföld között. Beleszaladtunk a nagy-nagy fehérségbe, órákig repülve gondtalanul. Nem számoltunk semmi veszedelemmel, Ilse bennem bízott, én meg benne, Észak szülőttjében, aki kicsiny kora óta testvér a hóval és jéggel.

Ilse elől siklott, én a nyomában. Időnként boldog versenyre keltünk.

* * *

Egyszer csak nem láttam Ilsét. Kiáltottam neki, felelt. Itt kellett lennie közvetlen közelemben.

— Ilse! . . . Álljon meg Ilse! . . . Nem látom magát és nem látok semmit!

Hozzám suhant. Átölelt, majd lehúzta kesztyűjét és megtapogatta szememet.

— Hóvaktság! — rebegette ijedten. — Szemüveget kellett volna hoznunk, elfeledkeztem róla! . . . Szörnyű!

— Maga még lát? — erőltettem a vígságot magamra. — Ilse, a maga kék szeméhez közelebbi rokon a fehérség . . .

— Látok! — hangzott bizonytalanul.

— Akkor induljunk visszafelé! Bal csuklómon van az iránytű; északnyugatnak jöttünk mindig Stralsundtól, most tehát szigorúan délkeletnek kell tartanunk. Állítson be a helyes irányba!

Ilse megfogta a balkaromat. Fordított rajtam. Megsimogatta az arcomat :

— Csakugyan nem lát !

— Nem. Furcsa piros sötétség előttem minden. Magát azonban nemcsak a hangján át érzem. Tudom, mikor távolodik, mikor közeledik.

— Istenem ! Hogyan jutunk haza?

— Most maga a bizonyosság. Induljon mindig délkeletnek s én maga után igyekszem.

Elindultunk.

Három percet sem mentünk, Ilse kétségbeesetten szaladt hozzám :

— Zo, maga mindig körben forog !

Megrémültem. Ez nem bolondság többé, egyidőre elvesztettem látásomat a jégsivatagban s ezzel tájékozódó képességemet is. A körbeforgás ezt jelenti.

— Magamhoz kötöm zsineggel! — szolt Ilse bizonytalanul. — Jó lesz?

— Megpróbálhatjuk. Attól tartok azonban, el fogom húzni a helyes iránytól.

Valóban. Ilse nem győzte nézni az iránytűt. Hol eltértem körkörös pályám szerint tőle, hol beleütköztem.

Kimerülten megállt szegényke. Átfogott.

— Nem így gondoltam reggel ! — vonaglott bele a visszatartott sírásba.

Megsimogattam vakoskodó tapogatással az arcát s rámosolyogtam.

Sírvafakadt.

Megcsókoltam :

— Ha szeret, nem sír többet, kis életmentőm ! . . . Ülünk le, együnk !

Ilse nagyon szeretett enni. Bájosan, áhítatos finomsággal evett. Egész Greifswald diáksága szerelmes volt az evésébe. Vigasztalónak mondtam ezt az indítványt, fel is derült rá egy kicsit. Hamar leoldotta hátizsákomat, meg az övét is. Az előző este maga rakta tele mindkettőt remek falatokkal.

* * *

Ilse botját hallom suhanni a levegőben. Mintha szárnycsapások is hallatszanának . . .

— Mi az, Ilse?

— Egy tengeri sas . . . Idehozta az éhség . . .

— Vigyázzon, az Isten szerelmére !

— Ezzel az eggyel talán még elbánunk . . . Csak több ne jöjjön . . .

Kisvártatva megint megszólalt Ilse :

— Buta dolog, nem tudok az átkozott dög miatt enni ! Mindig maga felé igyekszik, talán észrevette, hogy nem lát ! Rettenetesen félek, hogy kárt tesz magában !

— Dobjon oldalvást, jómesszire valami falatot, ezzel lekötjük!

— Hogyisne! Ki tudja, meddig kóborolunk itt a jégen?! Minden falatra szükségünk van!

Megállt bennem a vér; Ilse igazat mond. A sas azonban aligha fog tágitani tőlünk.

Ezt gondolhatta Ilse is, mert kezembe adta az egyik botomat:

— Csapkodjon vele, vagy inkább forgassa körbe a feje fölött, míg elrakodok!

Megtettem. A sas egyre merészebb lehetett, mert Ilse mind lejjebb kuporgott s fel-feljajdult a félelemtől.

Vad vagdalkozásban sikerült érezhetőbben megütnöm a madarat. Az ütés erejétől nekivágódott a jégnek. Ilse sietve feladta rám a hátizsákot.

Indultunk.

— Délkeletnek! Mindig csak délkeletnek! — kiáltottam bele a sivatagba.

Ilse a kezemet fogta. Párosan, nehezen baktattunk...

* * *

Valami belekapott a hátizsákomba.

Ilse rémülten felsikított:

— A sas!

Már én is tudtam. A madár beletépett a zsákba, csőre marcangolta a vásznat és én hirtelen hanyattvágтам magamat, hogy magam alá rántsam.

Nem tudott idejében kilendülni hátraeső testem alól, annyira belekeveredett csőre-feje a hátizsákba. Éreztem hatalmas vergődéseit hátam alatt. Karma belevájult vastag szvetterembe, iszonyukat tépett vele. Ügyetlenül hátranyúló kezemmel fejét kerestem.

Vastag kesztyűmön sebeket ejtett a horgas csőr. Éreztem, vérzik hátam, kezem.

— Ilse!... Ilse! — hördültem fel kínomban. — Miért nem segít, Ilse?!

A leány rémült zokogással felelt:

— Csak pirosló sötétséget látok már én is, Zo!

Soha azóta, még a gránátésők legrémületesebb pillanataiban sem vert akkorát a szívem.

— El ne mozduljon helyéről, kicsikém! — sirtam fel. — Mert akkor igazán elveszünk!

— Mit csinál, Zo?

— ... A sas ... a sassal ... harcolok ... belehasított a kezem-fejébe ... hogy ég! ... De már tartom a nyakát ... rettenetes erővel tar ... tartom a ... fojtom a nyakát ... megfojtom ... a húsom ... csupa vér ... csupa tépés a húsom ...

Kezembe mártódott, belevájult a sas karma; teste azonban ha-

lálba vonaglott immár. Éreztem oldhatatlan ujjkapcsommal a nyakán : győztem. Még néhány szörnyű, sebmélyítő vonaglás, de győztem . . .

— Vége ! — kiáltottam Ilse felé — hallja, kicsikém? Megfojtottam ! . . . Megfojtottam, szívem !

— Nem látom . . . — sirt fel a leány hangja. — Nem látom . . . Mi lesz velünk ebben a szörnyűségben?

— Körüljárjuk az egész Rügent !

Félig keserű, félig hengegő volt ez a megjegyzésem. Ilse még síróban kérdezte újra :

— Mi lesz velünk? Hazajutunk-e még Stralsundba?

— Nem tudom. A sast megöltem, az bizonyos. A sebeim pedig égnek. Jó volna hóval kimosni valamennyit. Ül vagy áll most, Ilse?

— Ülök. Azt azonban nem érzem bizonyosan, melyik irányban van maga tőlem. Kiáltozzon csak erősen !

Megtettem. Tízszor elkiáltottam : Ilse !

— Balra van tőlem ! . . . Maradjon csak ! — szólalt meg a kiáltozás után támadt csendben. — . . . Azt hiszem, közeledem . . . Hallja a hangomon? . . . Ugye közeledem magához?

— Inkább távolodást érzek ! . . . Egyforma hangerősséggel beszéljen, Ilse ! Mintha unottan olvasna az iskolában.

Rémülten rákiáltottam pár pillanat múlva :

— Álljon meg ! Távolodott tőlem ! Inkább én próbálom a közeledést ! A nevét mondom, mindig ezt felelje rá : itt vagyok !

Megkíséreltük. Most neki volt az az érzése, hogy távolodunk egymástól.

El nem mondható félelem bénított meg :

— Maradjon mindegyikünk a maga helyén !

— Félek magamban ! Maga mellett akarok lenni !

— De ha nem megy ! Látja, hogy nem kerülünk egybe !

— Próbáljuk megint ! . . . Meghalok a borzalomtól !

— Ne okoskodjon !

— Ha összebujunk, nem fázom olyan nagyon !

— Nem szabad mozdulnunk !

Csend lett. Remegtem a lányért, engedelmeskedik-e?

Mintha valaki mozgását hallottam volna. A óra fektettem csacsi-módon a fülemet, nem adódott ki belőle persze semmi. Elnyel a hó mindent, elnyel a végén bennünket is. Itt halunk meg a Stralsund jegén.

Ilstét kiáltottam.

Nem felelt senki. Most már üvöltöttem, bögttem a jégsivatagba ; ordítottam szakadatlanul : Ilse és Ilse ! Ilse, ne hagyj el ! Ilse, elpusztulsz egyedül !

Torkom a hangok pergőtüzét szórta. Agyam a megszakadás határára táncolt . . . Látni csak, látni ! Egy pillanatig, amíg megtalálom ezt a konok stralsundi lányt, amíg megmentem a halálbafutástól ! Aztán nem bánom, ha nem is látok többet soha !

A láz örvénylő filmje lepett el. Sasok forogtak előttem, csupa karom- és csupa csőrhorog-sasok. Ilse felvillant s szaladt bele a jeges éjtszakába. Sok-sok szemmel nyúltam utána, lehetett vagy ezer is egymás hegyén-hátán; gúnyosan megfordultak ezek a szemek és világosan kiolvashattam belőlük: minden hiába!

Sebeim kezdtek forrósodni, tüzelő kezemet ajkamhoz kaptam s akkor rádöbentem, hogy elzárom vele vészthirdető hangomat. Lecepdótt kezem a hóba, hűsítse az! A hangharangnak szólania kell!

És látni akarok! Van-e szuggesztió igazán?! Látni akarok, látni! Szemem ép, semminek semmi baja benne; ideg, ha elhalsz is félóra mulva, csak most dolgozz még, most!... Szuggesztió!

Világosan éreztem azonban, hogy Ilse nem fog visszajönni többé. A Strelasundé már, szuggesztióm nem sikerül... Látni talán még fogok, de Ilse tekintete nem kékesedik bele többé az én szemembe. Valami pattant bennem; fejemben vagy szívemben? Mit tudom én! Tiszta gondolat jött a pattanás nyomán: Ilse halott...

Hit volt ez, meggyőződés, minden, amit maig is ismeretlen lelkéből csalhatatlannak vet fel az ember; igen, Ilse halott, megéreztem ezt! Nem vagyok babonás, ezt az egyet azonban elködösíthetetlenül tudom, felfogta valamelyik agysejtem...

Elcsuklott ajkamon a kiáltozás, elhalt Ilse neve.

Két ajak azonban beleharapott ajakamba, két kar átkapott:

— Zo! Megvagy, Zo! Te vagy, érzek! Zo, nem vagyok egyedül! Erős vagy! Meleg! Szeretlek! Fogj meg te is! Te jó! Te kedves! Köszönöm! Köszönöm!

Bizonyosságom alig verhette át torkom pántjait:

— ... Ilse ... Hogy? ... Hogyan? ... Ki hozott hozzám? ... Látsz? ... Ülünk le, remegek az örömtől, nem bírok állni!

— Éreztelek! — mondta Ilse egyszerűen.

— Talán a hangom után...

— Nem. Rádletem volna, ha egészen néma vagy is. A hangodra egyáltalában nem figyeltem. Félreismerhetetlenül megéreztelek, mert nagyon akartam!

— Az lehetetlen... — rebegtem. — Lehetetlen...

— De igen, hidd el nekem! Minden megfeszülésemmel akartam. Láthatod, sikerült. Miért nem örülsz? Miért vagy szomorú?

— Szomorúnak érzel? Nem, dehogyan vagyok szomorú, már nevettek is... Igazán csak azzal leltél meg, hogy nagyon akartad? Nem látsz még, igazán nem?

Éreztem keze vakos simogatását:

— Nem látok és hidd el, hogy igazat mondok. Amit végső akaratában nagyon megparancsol az ember, annak sikerülnie kell. Megéreztelek. Nem hiszel ebben?

— ... Ó, hogyan, Ilse, úgy van, amint mondod, de nézd, miért éreztelek ugyanakkor halottnak? Te megérzesz engem és biztos irányban

jössz hozzám, ugyan e pillanatban én a legszörnyűbbet érzem a leg-
határozottabb bizonyossággal . . . Belőlem hiányzik valami . . . A látást
is megparancsoltam magamnak, vak maradtam . . .

Sokáig hallgattunk összeborulva. Valahol a titkok szélén jártunk,
Ilse méltóbbnak bizonyult rájuk.

És egyszer csak holdfényt érzett szemem, elbujó és ismét feltűnő
holdfényt. Már láttam a hómezőt is, Ilse itt volt mellettem kékesfeketén.
Megdörzsöltem szemem, felkiáltottam :

— Látok ! Ilse, látok már ! Téged is látlak ! . . . Ott van a sas,
hús lépésnyire tőlünk . . .

Finom remegés járta át a leányt, keze megmutatta felindultságát.

— Csakugyan látsz már? — kérdezte halkán. — Igazán?

— Igen, az iránytűt is a csuklódon. Megmenekültünk !

Indultunk, csak a sast kötöttem még fel a hátamra. Hideget alig
érezünk, egyre enyhült az idő.

Párosan, nehezen baktattunk . . .

* * *

Messziről a jégbe-hóbaborult Stralsund lámpái kezdtek felpislogni.
Kiértünk. Hazatámolyogtunk.

Ilse négy napig nem látott még. Pedig most nagyon akarta sze-
gényke.

Aztán még sokszor kimentünk a Strelasund partjára, ráereszkedni
azonban nem mertünk soha.

A sast kitömette Ilse és magával hordozta mindig.

Olykor nagyon belegondolkozom, miért is vetődünk annyira el
egymástól? Nem tudok rá felelni. Csak visz az életem sodra, olykor
hóvakság lepi el szememet a boldogság iránt s nem érzem meg az igazi
utat. A titkok birodalmának széle visszavet és minden természetfölötti
dolog elkerül. Nem bírom áttörni e vakságom ködeit. Nem fogad be az
idegen világ, csak a megfoghatónál kell maradnom, noha tudom, hogy
nem véletlenül talált rám a Strelasund jegén az a stralsundi lány . . .

Kilián Zoltán.

BÚZA.

*A földnek tiszta búza,
A szélnek tó, míg ússza.*

*Hintának nézik lepkék,
Aratónak verejték.*

*Arany keresztlé téve,
A júliusnak kéve.*

*Földbirtokosnak asztag
És élet a parasztnak.*

*Hol finom lisztlé porlad,
Vámhaszon a malomnak.*

*Bolli áru a péknek,
S egy falat a szegénynek.*

Falu Tamás.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

III.

ÚGY, úgy, forgasd azt a nyárfagallyat s csapkodd a táviró oszlopok merev lábait. Mért csapkodod? Hogy az áram megálljon s a ducok elfussanak? Legalább a ducok, úgy-e? Mért ne bomoljon meg egyszer ez az ólomlábú fizikai világrend is. Csak a lélek ölthet nyelvet a valószínűségre? A pihe elrántja a sziklát s a sóhaj fölemeli az embert. Csak egy óráig lehetne olyan a világ, mint a lélek: egy fény-sugáron kikúszhatnál az éjtszakából... Boldog vagyok és szabad. Okom nincs rá, de annál szabadabb vagyok. Ki tudja, miféle sugaracskát ragadtam meg? Nem többet, mint amennyi egy kristály rácslyukán átszivárog s már kúszóban vagyok lelkem árnyai közül. Mi ez a sugár? Kérdezzük meg Pakulár tanár urat, én, a színes véresejtekre, nem tudom. Annyi bizonyos, hogy megbuktam s az orromnak lógni illenék. Mégis tagadhatatlanul boldog vagyok. A lógó orrok törvénye nem olyan egyszerű, mint a lógó köveké. A lélekben olykor az áram apad el s az oszlopok futnak tovább. Rajta hát nyurga barátaink, szomorú cövekei a fizikai világrendnek, ennek az unalmas medernek, melyben az élet úgy gördül alá, mint vályujában a visszalökött kugligolyó. Mi lenne ebből a vályúból a lélek vakmerése nélkül? Ami kis ötlet van a teremtésben, a lélek adta hozzá. Bukott-búsúl, tanítja a mechanika vályuja. S íme itt vagyunk mi kikerül belőlünk egy bukott-boldog aliteráció. Ez a bukott-boldog halhatatlan fricska az öreg Newton orra alá. Az, hogy örülni tudok, valóságos ellengravitáció! Pszichikus ellengravitáció! Nem mondom, hogy ez a szó Hrabánnak tetszenék. De hisz az ellengravitáció ép azt jelenti, hogy a világnak vannak Hrabán-ellenes jelenségei.

(Nem bizonyos, hogy Zoltán, amíg a dádi faluvégről a bozót mellé kanyarodott s egy leveles gallyal csapkodta a sürgönyducokat, pontosan ilyen monológot szerkesztett a fizikai világrend bosszantására. Azok a gondolatcsirácskák, amelyek fejlődésük olyan különböző fokán tudnak megállni, talán nem is értek be benne mondatokká. Lehet, hogy inkább egy szaggatott, feltörő szeizmograf-vonallal kellett volna őket ábrázolni, mint mondatokkal, de az a rajz is ugyanazt a vidám, fölszabaduló figurát adta volna ki, mint a monolog s a mondatok még mindig legjobb ábrázolója a gondolatnak.)

Zoltán gyalog bandukolt a faluja felé. A délutáni vonathoz nem volt autobusz s ha lett volna, Zoltán akkor sem ül belé. A dombokon már sárgába fordult a rozs s a búza haragos zöldjéből enyhébb csikokat

kavart föl a vetésben dúskáló szél. Mint a gyermeke hajában vājkaló anya keze, olyan volt ez a szellő ; szinte hallani lehetett a susogó anyai elfogultságot : Kinek van ilyen sűrű haja ! Kinek van ilyen sűrű haja.

A bozóton túl magányos nyárfa állt ; mintha az alkony jelző-lámpása lett volna, hol fölizzott, hol kialudt, csak az izzása lett egyre pirosabb. A kocsik mint sebes poroszlopok szaladtak Zoltán előtt s a lilán-reszkető alkonyi levegőn fölemelte piros kucsmás fejét a hodosi torony.

Mi történt Zoltánnal? A júniusi éj néma bachanáliájába induló táj láza ragadt rá? A konturok kiszádkásodtak, elszakadtak ; egyik dolog a másikba ömlött. Az a pillanat volt, amikor az élet is elveszti határait, részt kér a tapodott föld s a lehajoló ég életéből. Ez az ismerős táj mosta ki Zoltánból a pesti kudarcot, hogy úgy állt a faluja alatt, mint nomád-vezér a síkság szélén, amelynek minden vetése az ő prédája? Vagy az ő lelke szabadította föl a tájéket is s csak azért látta oly égbetörőknek a jegenyéket s felhőkön lebegőnek a hodosi tornyot, mert végre ő maga is istenigazában kinyujtózhatott?

A tények titkos összjátéka olykor a legsemmibb tényecskére rakja a hangsúlyt s elképzelhető egy lélek, amelyben ép Pakulár tanár úr színes véresejtei borítják fel a meglazult egyensúlyviszonyt. Mi az az egyetlen fűró-fordulat, amely a földmélyi artézi-vízraktár tetejét szakítja át? Épolyan fordulat, mint a többi s a többi jóvoltából mégis az a döntő: esemény. Talán ilyen fordulat volt a Pakulár elégtelenje is.

Annyi bizonyos, hogy Zoltán ebben a pillanatban megértette a földet, amely már garatján érzi a mélyből fölszökő víz melegét. Még nem szaladt föl a sugár, de már szökik föltartózatlanul s egy pillanatra elvesztik fontosságukat a barázdálgató ekék s fák bánatos sűgás-bűgása : egyetlen befelé figyelő várakozás a föld ; boldog rémület, amely a következő pillanat csodájára tapad. Zoltán is hallotta ezt a zűgást és megértette ezt a boldog rémületet.

Mi az, ami föltörőben volt benne? Maga se tudta. Tiszta helyzet, tiszta helyzet, dobogta a szíve. Mintha végleg leszámolt volna mindazzal, ami Pakulár oláhosan csicsogó szeme mögöl a társadalom mélyeibe ágadozik. Leszámolt? Ostobaság. Ősszel újra oda kell állania ezek elé az oláhos szemek elé ; nem takaríthatja meg a színes véresejtek előtti penitenciáját. De akkor mért érzi úgy, hogy leszámolt? Hiszen valóságos egérfogójába szorult a társadalmosított tudománynak? Nem orvos akar-e lenni? Az Ősi orvos, aki háztól-házig lubickolja az őszi latyakot? Bizonyára az akart lenni s hogy az lehessen, Pakulár tanár úr előtt is be kell mutatnia a maga áldozatát. Ő mégis úgy érezte, hogy mögötte nincs Pest és nincs kudarc s csak előtte van világ. Úgy lépegetett, mint vidám obsitos, akit örökre hazaengedtek a kedveséhez.

De hát miféle obsitot kaptam én s miféle fonák boldogság ez? próbálta megfeddeni magát. A feddés jogosult volt, mégis lesiklott róla. Annak a felszökő sugárnak a zűgása mellett minden más hang elhallgatott. Nagy dolgok fognak megéssni velem, robbant ki belőle a lelkesedés.

Itt van az életem csodája! S oly hirtelen vetette fel a fejét, hogy a szélső ház kapuja előtt, a kidöntött akáctörzsön üldögélő paraszt gyanakodva nézett utána. Ezt meg a darázs csípi, puszogta a piszkos szakállába.

S ez az «itt van az életem csodája»-ízű hangulat otthon sem illant el belőle. Aludt rá s másnapra még csak fokozódott a várakozása. A percek mint hírnökök sorjáztak el előtte s ő mindeniket vallatóra fogta : hozod-e a csodát? Egyelőre azonban semmi sem történt, ha csak az nem, hogy Kőkőnyei Gyurka odaállította őt a huga betegágyához.

A hazaérkezése utáni délelőtt körülsétálta a fél határt. Az egyik faluvégén ment ki s a másikon akart visszakerülni. Mintha elmaradt volna mögötte az idő s nem is ő taposná a földet, hanem a föld csúszna alatta tovább. Szinte testetlenül imbolygott a vetések zöldjét a fény fehér csillogásával keverő szántók s a címerüket hányó kukoricák alatt, melyek mint csintalan nebulók a tanítójukat, százfelé tükrözték őt fényes leveleikkel.

Egyszer csak látja, hogy egy férfi otthagyja a kukoricatöltögetést, s iparkodik ám a határmezsgyén kifelé. Zoltán nem ismerte meg, tovább ment ; az meg röstelt rákiabálni s addig loholt, amíg be nem érte. Kőkőnyei Gyurka volt.

— Hogy van Rózi? — kérdezte Zoltán s megszorította a legény kezét, amelyet az előbb a kabátja sarkán iparkodott megtisztítani.

— Ép ő végette szeretnék a doktor úrral szólni. Mióta a kis Jóskát eltemettük, még a vér sem mozdul abban. Amíg a kis fiút le nem tettük a földbe, csak el izgett-mozgott, de azóta rebbenését sem látni. Összeomlott, mint a hamu. Amíg élt a kisgyerek, nem ért rá elbúsulni ; egyik orvos jött, a másik ment s ő mindenkinek az ajánlatát megfogadta. Annyiféle orvosság állt az ablakon, hogy már csak ő tudott eligazodni köztük. Szegény Jóskán még meg sem melegedett a borogatás s már a másikat rakta rá. Egy kanálka sem ment le a kisfiúba s ő négyféle ételt is főzött neki, hátha kedve jön valamire. Nyolc napig sínylett szegényke, de én nem láttam, hogy az anyja lehúnyta volna a szemét. Ott ült az ágyaszegén, nézte a gyereket s ahányszor az fölsikított s a fejéhez kapott, ő is odakapott a magáéhoz, mintha az ő fejét hasogatná a sikítás. Mondom, hagyd el Rozink, nyughass te is egy kicsit. Nem ő. Ha már a gyerek egészségét nem őrizte meg, legalább az ágyát őrizze. Egyre gyötörte magát. Istenem, miért nem vittem kabátot elébe, mikor a nagy eső volt. Meg : benne volt abba a betegség már télen is s én mégsem mentem orvoshoz vele. Mintha tudná azt valaki, hol kezdődik a baj. Az orvos megmondta első nap, hogy nincs segítség, de ő az utolsó szempillantásig bízott. Már megállt szegénykében a lélekzet s ez még mindig készítette a fejére a ruhát s kanalazta volna belé az orvosságot. Én ott ülök az asztalnál, látom, hogy vége a kicsinynek, de nem merek szólni, mert ez csak ott sürgölődik a jegeslavor fölött (a kastélyból hozattuk a jeget), nincs szívem lefogni a kezét. Amikor már ki volt terítve szegényke, ez még éjtszaka is fölkelt s belopakodott hozzá, abban reménykedett, hogy

közben fölébred. Rossz volt azt nézni is. Ha egy pillanatra kijött az udvarra, már meg is állt, mint aki neszt hall, fülelt egy darabot s besietett a ravatalhoz. Fölkelt a Jóska s rí a koporsóban; valami ilyet gondolhatott. Azt hittem akkor, az eszét veszti. Pedig nyugodt volt ám, járt, kelt, rendezkedett, még a gyerekeket is maga válogatta ki, akik a koporsót vigyék. Nem sirt az abban a két napban egy szemet se. Hanem, hogy a temetőből hazakísértem s leült az ágy szélére, csak leesett a feje. Azóta mintha egy óriási pók szívna a vérét, szinte látni, hogy megy ki belőle a szín. Nem eszik ez azóta, legfőlebb ha megtúrja az ételt, éjszaka meg csak forog és kehül. Egyik este, hogy hazajövök (ép itt a Studinka részben kapáltuk a krumplit), ott találok az ágy végén, a réklije csupa vér. Fölrakom az ágyra s ugrok a Boda Jánosért, hogy hozassa el az orvost. Tüdővérzés, mondja a doktor s azóta mindennap eljön. Oltja, meg valami csöppeket ír neki, de a Rozi csak egyre jobban odáig van. A minap már az orvos is legyintett, itt csak az Isten segít. Gondoltam, ha a doktor úr is megnézné. Magához talán neki is nagyobb bizalma van.

Barna haja alól apró gyöngyökben serkedt elő a veríték, megizzasztotta a munka s a szaladás, de a hangja kemény gátak közt tartotta a szomorúságát s barna szemeiben a messzenéző emberek nyugalma ült, a végtelennek az az édes visszfénye, amely minden tárgy mögött a láthatárt s minden baj mögött a bajok parányiságát idézi fel. Zoltánnak csak most tűnt fel, hogy milyen szálas ember lett a hajdani első gyerek, majd egy fél fejjel nagyobb mint ő. Abban, ahogy a Rozi dolgát előadta, volt valami meleg tárgyilagosság, talán ép az a részvételtjes kíváncsiság, amelyet Zoltán valamikor helyes ember-álláspontnak keresztelt el. Bizony nem Rozi az első, aki így jár; emberi dolog ez, vallotta ennek a hangnak a nyugalma, de e nyugalom alatt a szeretet elszántsága dobogott: ha mindennapi dolog is, az én dolgom, az én számomra nincs ennél nagyobb. Zoltánnak megint csak János evangélista tódult az eszébe, de ez a szélből kapott hasonlat most már nem bosszantotta fel.

Bevárta, amíg Gyurka kihozza a kukoricás széléből a cókmojkját s megindult vele a falu felé. E férfiember nyugodt várakozása előtt eszébe sem jutott, hogy ő nem orvos, ő nem gyógyíthatja a Rozit. Volt a Kökönyei Gyurka tekintetében valami csendes biztatás: oszd meg velem a bajomat, emberek vagyunk, úgy segítesz rajtunk, ahogy tudsz. S ez előtt nevetséges lett volna a Nos rektor hiányzó cédulájára hivatkozni. Úgy ballagtak el a temető alatt, mintha közös munkát vállaltak volna valahol. Válluk fölött a Gyurka fényes kapája kacagott s előttük a völgyben az emberi szomorúság: a falu.

Rozi a vérzése óta nem kelt ki az ágyból s bizony nagyon kiütközött orcája alól a halálfej. Mintha csontból lett volna ez az arc s a bőr épen csak a csontokat tartaná össze. Az ajtónyílására fölvetődő szemei, mint vergődő madarak, csaknem kifordultak a fészkükből. Valamikor ez a szem feleselt a filigrán tagjai játékosságával s most ez a szem maradt

meg élőnek a halott viaszarcon. Amint Zoltán a csikos dunnahaj s a kávéval lelőtyölt párna mélyén ezt a besüppedt arcot megpillantotta, különös, primitív tisztaságában csapott át rajta az Ősi orvosnak az a felbuzdulása, amelyet Pesten egyre nehezebben tudott kicsúfolni. Minél félelmesebb volt ez az ismerős vonások alól kikészülő halálfej, annál határozottabban állt előtte. Segítek rajta, egész biztosan segítek rajta! Esztelen, majdnem szentségtörő volt ez az önhit, de ő annál kevésbé tudott kételkedni benne. Folytatása volt ez annak, amit előző nap a hodosi úton érzett. Életének kemény duzzasztó gátja mögött szintig gyűlt az önbizalom átcsapó vize!

Rozi szabódott, minek őt megvizsgálni. Hagyják őt megdögleni. Mért él az ilyen? Csak szerencsétlenséget hoz arra, akivel összekerül. A Gyurka is mit erőszakoskodik? Ő akar a harmadik lenni? Előbb az ura, aztán a Jóska, most rá kerül a sor. Annak örüljön, ha minél előbb a földre kaparhatja.

De azért csak kigombolta a rékljét s kihántotta maradék testecskéjét az izzadtságú ingből. Valami titkos reménykedés folytán-e? Vagy mert nem akarta Zoltánt megsérteni? Vagy mert nem maradt ereje egy határozott igenre nemet mondani. Kőkönvei Gyurka elfordult s a két ablak közt vergődő dongót figyelte. Rozi meg sóhajtott, köhögött, ahogy Zoltán parancsolta. A nehéz szagú, sötét földes szobát, mint elsúlyosodott csönd ülte meg az orvosi vizsgálat misztériuma. Az egész szoba azért a fülért volt, amely a beteg sóhajtozó melle fölött nyomrólyomra járt, mintha egy szökevényt üldözött volna a forró bordák alatt.

Amikor Zoltán egy-egy pillanatra megállt, vagy megfordította a beteget, Rozi közbe-közbe szúrta a maga sóhaját. Őneki már mindegy, mit keres ő itt. Olyat adjon a doktor úr, ami hamar elviszi. Nem bána ő már semmit, csak ne kellene az ágyon forgolódnia. Éjtszaka merő latyakban hever, már a teste is kipállott a sok izzadástól. Ha azon lehetne segíteni! Aztán észrevette magát: mit könyörög ő s megint visszahúzódott a halálhivogatóba. Majd megint az orvosságot szidta, nem ér az semmit, csak jobban kehül tőle. Olyan volt a beszédje is, mint a lelke; a gyász torkolta benn az eljövendő előtti ijedelmet. Meghalni félt s meggyógyulni nem akart. Hárította is Zoltánt, de könyörgött is neki.

Zoltán nem felelt ezekre a felkiáltásokra, amelyek mögé mégis csak egyetlen roppant kérdőjel kívánczozott. Nem akarta az orvos olcsó vizsgálatásait hullatni a beteg elé. Mire jők ezek a kised biztatások? Belénk oltanak egy fecskendőnyi reményt, aztán megint csak belénk szegez a gyanú, hogy mindez kegyes ámitás s újra várjuk az ámitás injekcióját. Ő úgy találta, hogy Rozi állapota még az orvos hideg szemével nézve sem reménytelen. S ha a bőrkabátos letett róla, hát a gyász levertsége tévesztette meg. Persze szörcsögött, fútt a Rozi tüdeje, de ez csak a test tüntetése volt a lélek baja mellett. A tüdőbaj szertartásává vált a lelkibajnak, abból élt, mint rőzséből a láng.

Zoltán megnézte azt a gyógyszert, amit a bőrkabátos írt és megígérte, hogy másnap ő is hoz valamit. De nem szólt, nem biztatta az asszonyt, hanem odatelepedett Gyurka mellé az asztalhoz, a szibériai emlékei felől faggatta őt, közben maga is el-elmesélt egyet és mást.

A tanult férfi-beszéden át Roziban is felködlött a gyermekkora. Az apjuk a pap feleséje volt. A tisztelendő úr egy évben kétszer-háromszor is meglátogatta őket. Az egyházi legelőről beszélt az apjával, mellesleg a világ dolgairól is. S ilyenkor ő a sutba gugyorodott; onnét leste az úri szavak tiszta hullását s büszke volt rá, hogy az apja kérdésein és válaszain át ez az «innya» helyett «inni»-t ejtő varázsbeszéd szinte középük ereszkedett, mintha csak ők, a cigánysori Kőkönyeiék beszéltek volna ilyen finoman. Ő csak a szószékről hallott ilyen beszédet s ha a tisztelendő úr odaült az asztaluk mellé, hát az ő mindennapi asztaluk is majdnem szószékké változott. Dehogy mert volna megmukkanni. Szinte odaragasztotta az áhitat a háromlábú zsámolyára. Most, hogy a gyengeségtől majdnem megint gyerek lett (az elaszott teste is mintha a hajdani gyermektestecskére emlékezett volna), elapadt benne az a kevés kritika, amit azóta az úrfélék ellen szerzett s megint az a sutbeli elámulás vett erőt rajta. Amíg a bátyja s Zoltán félig értett szavát hallgatta, fölszakadt körülötte a gyász szívós burka, bámulta a bátyját; hogy megérteti ez magát az úrfélével s bámulta a Boda Zolti száját, Istenem, milyen tisztán csordul belőle a beszéd.

Zoltán érezte, hogy egy erős, akarat-fölcibáló szót kell ejtenie ennek az asszonynak. Nem is neki, hiszen akkor az a szó is csak orvosi fogás, inkább úgy általában a szobának, hogy azért ő is elkaphassa s ott forgathassa a lelkében a következő látogatásig. Zoltán rokonaira tért a beszéd. Előbb Boda papra, aztán Ferire, végül Gyulára. Kőkönyei Gyurka a «patikárius úr» halála felől tudakozódott. Igaz-e, hogy megégett? Itt azt beszéltek, hogy maga gyujtotta meg magát? Zoltánba belebökött ez a kérdés. Hát ez a beteg asszony nem maga gyujtotta-e meg magát? Nem a bánata könnyelműn fölszított lángjaiban kell-e összeégnie? S mind, aki csak játszik a halállal, nem maga gyujtja-e meg magát? Meggyujtja, mint Gyula, s csak amikor már pörkölődik, akkor riad rá a halál tetszetős ideája mögött a halál anyagi bizonyosságára. S egyszerre elkészült benne a fölcibáló mondat, amelyet a vizsgálat s a hosszú beszélgetés alatt hiába keresett. A halál méla eszméje helyébe a halál iszonyú anyagi valósága! Hogy csak egy akarata maradhasson: küzdeni a borzalom ellen; átgázolni a tulajdon gyászán, ahogy kedve-seinket is legázoljuk a halálveszedelem pillanatában.

— Szegény Gyula, amióta élt, játszott a halállal — magyarázta. Gyurka felé fordult, de megemelte a hangját s húzta a mondatait, hogy a beteg is elfoghassa minden szavát. — Vele az élet komiszúl bánt, neki olyan apja volt, aki kiábrándította minden jóból; ő nem tehetett mást, el kellett züllenie, ezt hajtogatta. Lábonjáró halott ő, aki csak egyelőre nem fekszik be a koporsójába s ha jár, hát azért jár, hogy még szíveseb-

ben feküdjék bele. S csakhogy fitogtassa, mennyire kész a halálra, rákapott mindenféle méregre s éjtszakákat átprédikált, hogy a halál az emberek egyetlen barátja, az menti ki őket a világ szennyes börtönéből. Annyira, hogy még a volt gazdájához is betört, csakhogy mutassa, mennyire kell neki az a méreg. S amikor a kórházba csukták, hogy leszoktassák erről a méregről, amelyen át a halállal ingerkedett, öngyilkossággal kezdett fenyegetőzni. Annyira nem ismerte magát, hogy egy éjtszaka fölkelt, meggyújtotta az ingét. Annyit hazudta magának a lábónjáró halott meséjét, hogy képes volt meggyújtani az ingét. Csak amikor a láng végigharapott a vásznon, akkor látta, mit tett. Abban a pillanatban elpárolgott a lábónjáró halott meséje s csak a tűz maradt, amely lukat perzsel az oldalába. Idáig a halál gondolatával enyelgett, ez azonban maga a halál volt. Vannak percek, amelyek elbirják egy élet bűnhődését. Éreznie kellett, hogy fél attól, akit egy életen át léhán csalogatott. De mért csalogatta? Mert nem hitt benne. Az emberek nem hisznek a halálban. Akik folyton emlegetik, a legkevésbé. Gyula már meggyújtotta az ingét s még nem hitte, hogy ő csakugyan benne éghet abban az ingben. A halállal játszó teljes tudatlanságban van a halál felől. Ahogy az oroslán felé kapdosó kis gyerek sem tudja, hogy ez a nagy sárga macska elkaphatja a karját. Áltatta magát, hogy ő meg akar halni, pedig csak ingerkedett a halállal. S csak amikor kigyult, mint egy fáklya, akkor jött rá, hogy ez nem játék, ez a halál maga. S akkor nekirohant a kórteremnek, segítségért, vízért kiáltozott; hozzá akart dörgölni a betegekhez, hogy azoknak a testén nyomja el az ő teste tüzét. De a betegek elfutottak előle. Volt amelyik vigyorgott rajta s a pokroc késett. Micsoda felhőszakadása volt az a bűnhődésnek. A halállal játszó nem ismeri magát s jaj neki, ha eljön a lángbaborulás perce. Megismeri magát és nem tud magán segíteni. Szegény Gyula, megszenvedett a lábónjáró halott meséjéért.

Zoltán háttal ült Rozinak s e kegyetlen, túlszinezett elbeszélés alatt egyszer sem fordult meg; mintha ezek a szavak nem is szólhattak volna az ágy csüggedt hajósának. Még csak hatás-szünetet sem tartott; észrevétlen csúszott más tárgyra; már a gyermekkorukról beszélt, hogy adta oda Horváth Ilonka Gyurkának a vajaskenyeret. De Gyurka arca mint aggodalmas tükör, megmutatta, mi történhetett közben az ágyon. Előbb, amikor a halálra fordult a szó, csak orvul tekintett oda, aztán egészen ott ragadt a meghökkent szeme s ép csak figyelemből pislantott Zoltánra, zavart csodálkozással: mért akarod elijeszteni? Amikor Zoltán az égve futkozó Gyuláról beszélt, hátralökte a székét. Rosszul vagy? kérdezte halkán Rozit, de az egy elhárító mozdulatot tehetett, mert Gyurka megint visszaült s most már majdnem bosszúsan kémlelte Zoltánt. Még mindig nem elég? Ezért hívtalak ide?

Zoltán még egy negyedórát maradt s színlelt nyugalommal fecsegté túl a két testvér hallgatását. Amikor búcsúzóban Rozi ágyához lépett, maga is megingott. Lehet, hogy iszonyút hibáztam, gondolta e

zaklatott szem előtt, melyben a lángbaborult Gyula ijedelme riadozott.

— Holnap eljövök, hozok orvosságot, mondta testvéri szelíden. Addig is egyék. Az gyógyul meg, aki meg akar gyógyulni.

— Van valami remény? — kérdezte Gyurka, amikor Zoltánt kikísérte. A kérdés és a felelet közt akkora volt az örvény, hogy még ez a nagy, nyugodt ember is belesápadt s egyik kezével gyöngén a kapufának támaszkodott.

— Elmondom neki a Gyula dolgát, ha azt hiszem, hogy nincs? Mindenesetre ki kell ütnünk a kezéből a gyufát — felelte Zoltán s ő maga is annyira felzaklatódott, hogy eltolta a felé nyujtott kezét s kézfogás helyett megölelte a nagy paraszt legényt, akinek az arca mögött, mint hirtelen szökőkút lövelt fel a csodálkozással elegy megértés.

Odahaza persze Zoltán is elhült egy kicsit. Egyáltalán nem volt biztos benne, hogy Rozi lángba borult-e már, vagy sem. A diadalmas önbizalom alól fölbukott a régi kételkedő. Órákhosszat lóstatott föl-le, a ház mögött, a hajdani napraforgó kerítés helyén. Százszor is megvádolta magát. Hátha csak az utolsó napjait keserítettem el? Talán csendesen átszomorkodott, átszenderedett volna a rettenetes küszöbön s én fölvertem benne a küszöb előtti iszonyú szűkölést. Álmában halt volna meg s én felébresztettem. Igen, rászabadítottam a halált. Bebizonnyítottam, hogy a nagy, vastag hangú, doromboló nem macska, hanem oroszlán. S a nyomorult asszony most egy ágyban alszik ezzel az oroszlánal!

Visszacitálta a fülébe az orvosi vizsgálat leleteit; de most már sokkal súlyosabbnak tűnt fel Rozi állapota. Új és új szörcsöléseket hallucinált a valóban hallottak közé. Félórákig méricskelt egy-egy kopogtatási hangot s közbe a félelmes irányában torzította el. Menthetetlen, menthetetlen. Miféle baromi vakmerőség volt ezt a szegény asszonyt neki uszítani a halálnak! Most ahelyett, hogy a karjain ringatná ki közülünk, a hajánál fogva fogja elvonszolni. Mindegy, mindegy, most már állani kell. De ha elpusztul; bele lehet bolondulni. Így fest hát közelről az Ősi orvos missziója! Szép kis misszió!

De ha aggályoskodott is, ez az aggály a lélek felszínének volt hullámverése s a lelke aljáról ugyanaz a tompa zúgás dobbant vissza rá, amelyet a hódosi országút óta fölszökőben érzett. Igen is szép hivatás, zúgta ez a titkos forrású önbizalom. Nem tagadhatta, hogy megint a nagy vállalkozás izgalma rázza s olyan formán érzi magát, csak szédítő arányokban fölfokozva, mint amikor Sonkra indult, hogy a becsület katonája legyen, vagy Gombosnéban először pillantotta meg a megcsalt lélek tébollyal szomszéd igazságát.

Éjtszaka újra s újra kikelt az ágyából; elgondolta, hogy fetreng most Rozi betegsége és félelme verejtékében s már korán hajnalban ott sétálgatott Kőkönnyiek körül, hogy elcsípje Gyurkát, mielőtt munkába megy. Gyurka azonban, úgylátszik, a nővérével maradt. Elmúlt öt óra;

elmult hat s még mindig nem ötlött föl a kapuban. Végre is Zoltán nyitott be az udvarba, hát ott örölte a darát, hátul a fészkerben.

— Hogy van Rozi? — kérdezte Zoltán, s az izgatottságtól elakadt a lélekzete.

— Amikor elment a doktor úr rosszul volt, még kiáltozott is . . . — Egy pillanatra elakadt . . . — Már csak megmondom, hogy volt. Kiáltozott, hogy be ne ereszek hozzá több orvost, meg tud ő dögleni magától is. Nincs szükség rá, hogy a koporsóval ijesztgessék. Alig birtam lecsillapítani. Hanem azért a kis ebédjét, amit ez a bejáró vénasszony, a Pordánné főzött, mégis csak megette. Előbbre szabódott, hogy nem, minek az belé; attól is tovább veszködik. No, mondom, én azért ide teszem a székre s azzal otthagynom. De ahogy térülök-fordulok, mégis csak bekapta; ő maga meg befordult a falnak, hogy alszik. De nem aludt az, csak tette. Szégyelte, hogy még is bekapta a becsináltat. Estére kínálom tejjel. Két nap óta a Gulyáséktól hozatom a tejet, mert a Hamarék tehene elapadt. Azt mondja, látszik, hogy lucernán él az a tehén, egészen más tejet ad, mint a Hamaréké. Ad a fenét, egy legelőre járnak azok, de ráhagyom. Megiszik még egy pohárral s aztán még egygel. Három pohár tejet megivott s a lepény is elkélt, amit Boda Irénke küldött át. Szinte szégyelte, hogy annyit eszik. Amikor bent voltam nála, egyre mondogatta: minek az neki, ő neki úgy is vége már. De csak ki kellett fordulnom s már megint kevesebb lepény volt a tányéron. Szinte félttem, hogy megárt neki. Éjtszaka mocorgásra ébredék; látom, hogy fennül az ágyán. Mondom, rosszul vagy? Nem ő. Akkor mit ülsz? Nem felel, csak lefekszik. Egy negyedóra múlva felébredék, hát megint csak ül, aztán lefekszik s megint felül. Azt próbálgatta föl tud-e még kelni. Még a karját is kilökte maga előtt, mint a gyerekek az iskolában, amikor tornáznak. Én persze tettem, hogy alszom, még horkoltam is, csak hogy jobban meghigyen nekem. Reggel azt kérdi: Te, injekciót ad a Boda Zolti (mert csak így hívja a doktor urat)? Mondok, injekciót, mert gondolom, hogy abban jobban bízik. Azt mondja: A Hetzel doktor nem adott injekciót, csak a karomat oltotta s rákent. S arra, mint aki rajt érte magát, hogy ő még az orvosokban bízik, elkezd sopánkodni. Szegény Jóska sírja már egy hete nincs meglocsolva. Mit gondol az szegényke, hogy ő már el is feledkezett róla. Eridj Gyuri, mondd meg neki, hogy jövök már. S még sok ilyet összebeszélt. Aztán egyszer csak elhallgatott. Én felöltözöm s azon vagyok, hogy köszönök neki. Mondom, megkértem a Pordán Treszkát, ő majd itt lesz veled a délelőtt. Ő hallgat s egyszer csak megszólal. Nem maradnál itt te is? Gondoltam, légy te is itt, amikor az injekciót kapom. Jó én maradhatok. S ki jövök ide a fészkerbe, mert ha lát, elszégyeli magát. Eszébe jut, hogy neki nem kell az injekció s elküld dolgomra. Hát ne legyen kinek sopánkodnia, ha rájön.

Gyurka arcán valami zavar féle settenkedett, amíg a húga vívódásairól beszélt. Kerülte Zoltán szemét s inkább a darálón babrált,

nehogy kiolvassa a tekintetéből azt a furcsa kérdést, amelyről ő maga se tudta, hogy nem szemrehányás-e. Szabad volt e ezt tennünk a húgommal? Jó-e, hogy ennyire kapálódzik az életért? Lesz-e haszna a három pohár tejnek s az injekciónak? Az még csak hagyján, hogy orvosságot föcskendeznek a haldoklóba ; de szabad-e akaratot föcskendezni belé?

Ha valami orvosságot kap a húga s attól kezd enni, azt természetesen találja. Segített rajta a szer. Az orvosság eltűnik az ember elől, odavész a test vegyi labirintusába s ki tudja, mit visz ott végbe. Ha fölkel tőle a Rozi s táncra perdül, hát az is érthető, hall illet az ember, s nemcsak a mesében. De a Zoltán orvossága nem tűnt el előle, az ő gyógytervébe maga is belelátott. Érezte, miről van szó s éreznie kellett a kockázatot is. Nehéz volt elhinni, hogy egy ilyen gyógymód, amelybe ő is belelát, többet segíthessen, mint azok a mindenféle patikaszer, amelyeknek már a szaga is elárulja, hogy valamit mégis csak kell csinálni az emberben.

Zoltánt azonban megnyugtatta, amit hallott s haza ment, hogy injekciót szerezzen. A Rozi injekciót vár, azt kell adni neki. Különbösen elégedetlen lesz. De hol vegyen ő injekciót? Pesten volt egy ládikóra való gyógyszer, amit a gyárak ajándékoztak a kórházi orvosoknak, de ide még csak egy csipeszt se hozott le. Beszólok a patikába s szerzek valamit, gondolta, de mindjárt el is akadt a gondolata. Ekkor csapott belé először, hogy ő most kuruzsol. A patikus nem ad neki gyógyszert, sőt fel is jelentheti. De hát mért nem ad? A kórházban ő írta mindig a gyógyszer-rendelést, száz olyan receptet is kiállított hetente, amiért itt akár le is csukathatják. Kuruzsló, kuruzsló. De hát mit jelent ez a szó a Rozi várakozása mellett?

Lappangott otthon egy fecskendő doboz, még a Gyula hajdani készletéből való, amellyel a háború előtti nyáron ijesztgette a szüleit. Hátha az szuperál még. Előkotorta, kifőzte. No, vigan csúszkált benne a dugó. Aztán elment a patikába s kért közönséges konyhasó oldatot, olyat, amelyet a vérvesztéses beteg bőre alá szokás fecskendezni. Ilyet akár a Kuka Márinak is adnak, mert víz az csak s egy sziporka só. Ezt fecskendezi be a Rozinak, annyit ér, amennyit akármi más. A kórházban százszor is elkövettek ilyesféle csalást, ha egy-egy izgatott beteget kellett megnyugtatni. Nem egészen helyes dolog, a testet sem szabad ámítani, meg is fogadta, hogy máskor elkerüli, de mit tegyen, ha Rozi várja azt a fecskendőt.

A beteg talán még levertebben fogadta őt, mint előző nap. Dél előtt tízszor is elkérdezte : nézd csak Gyurka, valaki elment az ablak előtt. Majd ingerültebben : jöhetne már az a Boda Zolti, jobb volna túl lenni a komédián. Aztán egyszerre megduzzant, befordult a falnak s meg se mukkant. Az ideges várakozásból túlzott levertség lett.

Amikor Zoltán megkérdezte, hogy aludt, előbb csak a vállát vonogatta. Hogy aludjon az ilyen? Aztán hirtelen, mint aki kidobta az akonát, csak úgy föcsölt belőle a panasz. Azt se tudja ő már, mire jó

a szempillája. Nem alszik már három hete egy szikrát se. Csak fetreng, mint a bogár, ha a hátára döntik. Lázasan, túlradón panaszkodott, mintha Zoltán lett volna mindennek az oka. Zoltán ismerte ezt a hangot a Farkasrétről. Azok a betegek estek így neki, akik sokat vártak tőle s öntudatlanul is hittek benne, hogy rögtönös gyógyulást erőszakolhatnak ki a túlzogatott panaszaiikkal. Mennyin mehetett át Rozi az előző látogatás óta, hogy tompaságából ez a vad, egészség-követelő hang felszökhetett.

Beadta az injekciót s megint odaült az asztalhoz, mint előző nap, de most már ő fordult Rozi felé. Időnként vetett neki egy-egy szót, mutatta, hogy te is közénkvaló vagy, te is tudsz beszélni velünk.

Tudják-e, hogy ő is volt fogságban? Épen hogy kiszállították a frontra s már be is sétált az olaszok közé. Ő ugyan azt se látta, aki elfogta, őt már előbbre levette a lábáról a spanyol. Csak az olasz sanitéc-autóban tért észhez.

Erre Rozi is közbeszólt, hogy bizony az ronda betegség, ők is csak úgy támolyogtak tőle. A templomban egy vasárnap három fehérnőnek is eleredt az orra vére. Kissé fanyaron mondta, de mégis csak szólt s egy mosoly félét is megpróbált az arca.

— Rólam már le is tettek az olasz doktorok, folytatta Zoltán. Egy kis dugasz emberke kezelt, az csak intett a kezével: kaput. Előntött engem a veríték. Kaput ám! S úgy megkeményítettem magam, hogy még elaludni se mertem. Gondoltam, ha elalszom nem őrizhetem magam, elvisz a halál. Nem volt én nekem semmim a világon; se kedvesem, se barátom, se kedvem. Ha ott maradok, egy ág se rezdül meg értem. Akkor éjtszaka, mégis szinte színről-színre birkóztam a halállal. Ha elengedem magam, meghalok. Hát nem engedtem el. Egy nótát erőltettem magamban. Túl akartam dúdolni a bajomat. Nekem ne is mondja senki, az akarat az orvos.

Még sok mindent beletömött abba a mestrei éjtszakába, ami annak idején nem is volt benne. Kiszínezve, a Rozi esetéhez idomítva mondta el a halállal való birkózását, de a füllentései mögött igaz hit szuggerált. A lélek, mint az éber gazda, ura a házban kiütött tűznek. Senki sem ismeri azoknak a befolyásoknak az utolsó szálát, amellyel a lélek a testbe gyökeredzik. Senkinek sincs joga azt mondani: hagyjátok, ez a betegség kiszakadt a lélek gyeplői alól.

Zoltán ezen a délelőttön remekelt. Ezt a beszélgetést már nem rögtönözte. Készült rá, amíg a ház mögött sétált, tizszer is kiszínezte a részleteit, a mondatokra nem volt gondja, mint kész kemencében szabadon csapott föl benne a mágus heve, aki megidézte a csodát. Főllalt és sétálva szavalt tovább s egyre parancsolóbban Rozi felé, mintha kényszeríteni akarta volna, hogy legyen eszköze az ő varázslatának. A «kelj fel és járj» szuggesztíója ömlött el a szobán.

Rozi fel-felvetette a szemét. Éreznie kellett, hogy ez a lelkes férfi arc most érte tüzel. Az orvos az életéért? Vagy az ember ő érte? Rozi

nem kereste. Az ő arca is kipirult, finom kis lényét, amely huszonhat éve kopott a Cigánysoron, egy ősin-ismerős hang ütötte meg. Rokon rezgésű hangvilla pendült meg mellette.

Minél előbb és minél melegebben akarta meghálálni Zoltán felbuzgását. Odahívta az öccsét és fölültette magát az ágyon.

— Használt az injekció, magyarázta. Még a levegőt is máskép szívom. Csakugyan mohó mélyet szippantott a dohos levegőből, amely még a télről rekedt itt, az aratásra készülő június szegletében.

Zoltán három napon át nem látogatta meg a betegét. A negyedik nap, amikor befordul a Kökönyeiék udvarába, kibe ütközik? A bőrkabátosba. A körorvost persze nem merték kitenni; úgy hogy továbbra is ellátogatott Rozihoz, legföljebb az orvosságát lötytyintették a vödörbe. A bőrkabátos jól megnézte Zoltánt. Még az utcáról is visszabámult a sasfa fölött s amúgy is vörös képét hökkent méltatlankodás festette minium-színűre. Fél, hogy zsebre teszem a honoráriumát, gondolta Zoltán. De olyan nevetségesnek találta ezt a gondolatot, hogy még csak meg sem zavarodott a doktor firtató tekintete alatt.

Gyuri kiment munkára s a beteg asszony egyedül őrizte a szoba hallgatását. Ott ült az ablak mellett, egy dunnyával kipárnázott széken s mikor Zoltánt meglátta, mélyen elpirult. Rajtaért öröm s furcsa menekülő ösztön villant meg a rózsaszínesen csillogó szeme alján.

— Én megmondtam a Gyurinak, be ne engedje ezt a pohos doktort, mentegetőzött szaporán. Csak agyon tapogatja az embert. Olyan az ökle, mint a kő. Mintha megdobálták volna, ha megvizsgál. Azt mondja ma: No, úgy-e használ az orvosságom. Egész más még a színe is. Használt ám a ganéjdombnak, gondolom, de csak hallgatok. Mit lefetyüljek veled. Isten őrizzen ennek megmondani, hogy nem az ő oltásától jött meg a színem. Még az injekció helyét is kivágná belőlem, amilyen. De ha hazajön a Gyuri, elküldöm hozzá. Én nekem nem kell! Rám ne tegye többet a kezét!

Zoltán átadott egy skatulya port, amit az nap kapott Bálinttól a postán. Még az injekció délutánján megírt neki mindent s Bálint egy egész patikás ládikót csomagolt be neki: no ezzel megkuruzsolhatod a félfalut.

— Ez az izzadásról jó, mondta Zoltán, de talán nem is lesz szükség rá, hisz ma-holnap egész lábra kap. Azzal, mintha nem is volna mit beszélni többet az ő betegségről, Boda Jánosékra fordította a szót.

— Milyen elhagyott az a kis Irénke! Leszakad róla a ruha s csak ahogy maga összetüzdeli. Képzeld el a Rozi: tegnap a vénasszonyuk a hátát fájditotta s ő maga dagasztotta a kenyeret. Szegényke, hogy benn nem törött a vékonyka karja a tésztában.

Rozi hónapok óta nem beszélt a szomszédjaival. Amióta Bodané lepescskondiázta, még a János nevét se halotta szívesen. Most azonban kötelnek állt s ő is szánakozott az Irénkén. Jó kis lány az; hogy elhajtotta a Jóska alatt a hintát. Egy üveg óma, két üveg óma... estig

sem unta el. Amióta Zoltán volt az orvosa, nem esett olyan nehezére a Bodané mocskos szavaira gondolnia. Mintha eltűnt volna lelkéből az a reménykedés, amelyet a Bodané rágalma örökre letiltott benne. Mintha más, még képtelenebb s még édesebb reménykedés váltotta volna fel.

— Mért nem hozza át az Irénke, amije rongyos. Amíg itt ülök, már meg is varrtam volna. Nekem is jobb, ha tesz-veszek valamit. Anyás meghatottság olvasztotta meg a hangját. Nagy boldogság volt az, hogy ennek az anyáskodásnak az alján egy szemernyi büntudat sem lapult. Most már egészen biztos volt benne, hogy csakugyan az Irénke kedvéért varrja meg azt a ruhát. Most már ortályozhat a Boda János hajdani felesége: akinek nem inge, nem veszi magára.

A bőrkabátos bizonyára rárivalt volna Rozira. Maga akar varrni? No csak varrjon, ha sürgős a koporsó. Zoltán azonban hallgatott. Vannak munkák, amelyek a hátat meggörnyeszítik s a tüdőbetegnek még sem ártanak.

— Meggyógyul, most már meggyógyul, újjongta Zoltán s egy nyert csata jókedvével fordult ki a Kökönyiék csipet udvarából. Egy egész élet! Ugyanakkora élet, mint az övé. S ő húzta vissza. Tíz, száz, ezer életet is visszahúzhat. De ha csak ezt az eget is!

Az utca másik partján a körorvos diskurált Gulyás Pisti apjával. Ahogy Zoltánt meglátta, átlábolt a poron, egyenest felé. Nyilván csak azért faggatta Gulyás bácsit a búza várható fajsúlya felől, hogy a kuruzsló-jelöltet szemmeltartsa.

— Boda kollega, ha nem tévedek, — állta el Zoltán útját. Az arca barátságosan széthúzódott, de a teste úgy elfogta Zoltán elől a világot, mintha mindjárt a kerítéshez akarta volna mázolni. — Vártam már, hogy fölkeres. Hallom, kollega úr nem sokára végez. Talán már szigorló is? No lám. Tudom, hogy van ilyenkor az ember. Én az egész rokonságot összekopogtattam. Volt egy bátyám, később a harctéren esett el, mondom neki, te Sanyi neked egy ujjnyival szűkebb a Krönig-tered. No, ne bolondozz. De én annyira, hogy belebeszéltem a tüdőbajt. Pedig olyan volt az, mint az ártány. Végre is az ember tanulni akar. Kérem, amihez a klinikán hozzáengedik az embert, az édes kevés. Én megértem a fiata! kollegák tudásszomját. Nyaralt tavaly a Kutasiéknál egy medikus, az öreg unokaöccse, az napszámra eljárt velem. Azt mondja az öreg Kutasi bácsi, de jó türelme van doktor öcsém. Ha én ló volnék, elunnám ezt a csikót magam mellett. Kissé vastag nyelvű az öreg, de az igaz, hogy én nem rösteltem a kis kollegának minden esetet elmagyarázni. Én csak azt nem tűröm, hogy valaki az én dolgomba belepiskitson. Mert kérem, olyan is akad. Hallottak valamit a Koch bacillusról harangozni s már ők akarnak meggyógyítani minden hektikást. Amikor Tolnában voltam körorvos, a kocsmáros fia akkor lehetett harmadéves, de talán még az első szigorlata sem volt meg, mert mindig odahaza lebzelt. Hát kérem, az egész kis prakszist szerzett magának. A rákos

betegeimnek bebeszélte, hogy nem tud semmit az a doktor, ő majd meggyógyítja őket. Tudja, milyen a beteg. Ahány haldokló volt, mind kipróbálta. Persze én se huztam kesztyűt. Csendőrkézre került az ipse s az egyetemről is kitiltották.

Zoltánnak az volt a gyanúja, hogy ez a kocsmáros-ivadék itt a helyszínen s az ő ijesztésére rögtönződött a «vagy a Kutasi öccse vagy a kocsmáros fiú» alternativa kedvéért.

— S hátha a kocsmáros fia csakugyan tudott valamit, amit az orvcs nem tudott, szökött föl benne az ugrató jókedv. A diploma csak staniclija a tudomány töpörtyűjének. Nincs-e a stanicli nélkül is töpörtyű. Én eltudom képzelni, hogy valaki a rektor cédulája nélkül is gyógyíthasson.

— Gyógyít vagy nem gyógyít: tilos. Ha a halottat föltámasztja, akkor is kuruzsló.

— S ha diplomája van és öl, micsoda?

— Kollega úr mégis csak meg fogja engedni nekem, hogy vannak orvosok és vannak kuruzslók s mégis jogosabb, hogy a kuruzslókat csukják le, mint az orvosokat.

— Ez igaz. De ismerjük el, hogy a kuruzslóknak is van némi előnyük az orvosok fölött. Az orvosok a diploma kegyelméből gyógyítanak, a kuruzslók pedig a betegek kegyelméből.

— Épen azért kell csalniok, mert a betegek kegyelméből élnek.

— Bizonyára csalnak. A csalás ellen azonban a diploma se véd. A csalás a titokzatos mesterségek pótkávéja. Aki képes rá, gyógyít, aki nem, csal. A kuruzslók épúgy, mint az orvosok. Sokszor a beteg is csal, csakhogy meggyógyuljon. Ebben a mesterségben nem szabad a csalást túlszigorúan értelmezni. . . .

Zoltán bizonyára csak ugratásból állt ki a kuruzslók mellett. Olyan boldog volt, amikor Rozi betegszobájából a fehér felhőt bodorító ég alá lépett, hogy a kereket gurító bognárinasba is belekötött volna, nemcsak ebbe a miniumszínű körorvosba, akinek a példázataiból olyan mulatságosan csörgött ki a féltett obulusok didergése. Rozi volt az egyetlen betege; ki jönne utána? Majd ha megadta Pakulár tanár úrnak azt az egy misét, amely a Cigánysor latyakjának az ára, lesz több is. Akkor elveszi tőle a garasos betegeit; gyógyítsa ő a száz holdasokat, de addig minek? A kuruzslóknak ez az apológiája bizonyára csak ötlet volt. Mi mást is felelhetett volna a tolnai kocsmáros-ivadék rémpéldázatára. Hogy is mondta? A kuruzslók legalább a betegek kegyelméből élnek. Ez azért nem volt rossz. Tréfa, de rátapint valamire. Az a gyanum — kacagta —, hogy az én Ősi Orvosom tejestevére az Ősi Kuruzslónak. A kuruzslóban van valami társadalmon kívüli, ami épen oly rokonszenves, mint a vigasztaló, aki nem pap s az oktató, aki nem tanár. Ép az embereknek ez a bizalma, ez a bizalom a törvény ellenére is, ez ami tetszik nekem. A kuruzsló lehet tudatlan, de megvan benne a gyógyításra való elhivatottság hite. Igen, kedves Hetzel kollega, mor-

fondirozta magában, ha én az apám első szobájában kuruzsló-rendelőt nyitok, azzal az ön morális helyzete is javul. Bevezettük a faluba a szabad választást. Aki önhöz ment, önt választotta. Bár lehet, hogy csak a törvényes orvost s nem önt. Igen, a kuruzslóknak vannak morális előnyeik. Én visszamegyek Pestre s áldozatot mutatok be a színes vérsajtók, Pakulár tanár úr, s a diploma előtt, de adjuk meg ezt a kis elégtételt a világ kuruzslóinak.

Zoltán azzal az elhatározással rögtönözte ezt a tréfás monológot, hogy ezentúl elküldi a hozzáfordulókat s a bőrkabátosnak nem lesz alkalma féltetni az obulusait. Sajnos, ez csak félnapos elhatározás volt s még azon az éjtszakán meg kellett szegnie.

Épen csak, hogy lefeküdt. Megfordította a feje alját, úgy hogy szembe került az ablakkal, melynek fehér félfüggönyöcskéje fölött egy marék csillagot hajított be a júniusi éj s tünekedett. Arra a másik éjtszakára gondolt, amikor az újpesti híd korlátjára tette a lábát s a csillagok ijedten hunyorogtak fölötte : jaj, ez élhet és vissza akar hullani öreg bolygója ásványai közé. Több mindannyiunknál s egy veder por akar lenni egy tizedrangú csillag tetemén. «Tartogat engem az én Istenem» szökött föl belőle akkor, ki tudja milyen csatornákon át, a kiáltás. S lám, most megdereng előtte valami. Talán csakugyan tartogatja őt, ha egyébre nem, erre a mostani felszabadulásra a régi félelmei alól. Talán azzal is tartogatta már, hogy megvonta tőle a családot s a népligeti gyepen a Bözsike ráfont karjait. «Tartogatta?» Hát hisz ő abban, hogy az embert valaki tartogatja? Ki az a valaki? Megszemélyesítés vagy személy? Kifejezés vagy valóság? Ki az, aki tartogat s hogyan? Kívülről, véletlenek varsájába fogva az embert, vagy belülről lelke képtelenségeivel? Mi az Isten akarata az emberrel, ha nem a lelke? Mi az eleveelrendelés, ha nem a makacsság, amelyet a világ véletleneihez hozzá adunk? Hozzá jó volt az Isten ; ő belé nagy makacsságot adott. Ez a makacsság rontotta meg a gyermekkorát. Nem dobhatta oda magát a világ véletleneinek. Titokzatos ellenmondás kelt, sarjadt benne. Eleinte félt tőle. Mi ez a titokzatos, ami eloldja tőle az embereket s bereteszeli előtte az emberek házait? Ó, nincs szörnyűbb félelem, mint a magára maradt ifjúság félelme az élet erdejében. Ez a félelem dobta őt az újpesti híd korlátjára. S ez a félelem oktalan volt. Oktalan, oktalan ! Boldog terhes, aki szörnyet érzett az ő méhében s íme, isteneknek volt viselőse. Az emberek visszafogadják őt ; a megvont család egy határtalan családba tágul. Mekkora atyafiság jutott neki ! Senkisémet bujhat ki az ölelése alól.

Igy révedezett (a csillagokkal szembe fordítva feje alját s élete göncöl-rúdját fordítva Isten felé); amikor hátul, az öregek szobáján megkoccant az ablak. Előbb halkán és röviden, aztán dörömbölve és huzamosan. Egymás után két ajtó recsent ; köztük az anyja léptinek a tétova surlódása. Majd egy magából kikelt női hang : sietős, sürgető szavak. Amikorra Zoltán kikelt az ágyból, már az ő ajtaja nyílt : az

anyja nyúlt föl a küszöbön. A hosszú ing s a kezében tartott gyertyaláng még jobban megnyujtotta őt. Nagy szemei aggodalmaskodva keresték a fiát. Lehet-e, hogy valahol most eszméletlenül hever egy férfi s az ő fiától várnak segítséget? Ura-e az ő fia a segítségnek? Lehet-e, hogy Zoltán, aki az ő lelkébe csak eltorzult folytatása a farakás Zoltikájának, kimenjen az éjtszakába, az orvosi segítség titokzatos szerszámaival?

— Hermann Évi van itt, — rebegette majdnem büntudattal, mintha ő hozta volna a fiára ezt a bajt. — Az apját megütötte a szél. Volt az orvosnál, de azt a pusztákra vitték. Kér, ha vele mennél.

Zoltán magára kapta a ruháját, hóna alá csapta a Bálint ládikóját, mindenestől, ahogy volt s egy perc mulva ott loholt a Hermann Évi nyomán, a zsidó tanító háza felé. Csak egy szemvillanással kutathatta át a leány arcát, amíg az összefüggéstelen szavakban hadarta el a maga iszonyatát. «Járt föl alá . . . szokása este . . . Én a konyhában . . . egy zuhanás . . . Ó, ha meghalt eddig! Ott hever egyedül a padlón s a Hetzel nincs otthon. Schwarz Irmára zörgettem rá idejövet . . . nem tudom, elmegy-e? Ó, ha meghalt eddig.» Zoltánba csak foszlányai akadtak ezeknek a szavaknak; annál többet olvasott ki az ismerős arc elváltóságából. A műkedvelő előadáson látta utoljára Évit. Annak nyolc teljes éve. Mintha fölperzselték és kifosztották volna, csupa kormos fal és kiálló gerenda ez az arc. A szenvedés patakmedrei mélyre vágták magukat a megfeketedett bőrbe. Belülről aszalódott ez az arc, egy belső tüzön s ott állt rajta mindaz, amit Zoltán csendőrokról, felásott kertről s Horváth Sándor kérkedéseiről hallott. A börtönéből hazatért apa átka is föl volt írva erre az arcra s a Schwarz Irma esti kendője is, amely alatt összefogózva suhantak el az esti kerítések alatt, durva tréfák közt, két kitagadott.

Most ott rohant Zoltán előtt s zaklatott szavakat szúrt az elakadó lélekzete közé. Hol volt tőle az az öltözőbeli csók, az első szerelem, amely a nyomába lépő férfihez kötötte. Talán nem is tudta, Zoltán-e az, vagy más, akit az apja ágyához kényszerít. A futástól szegedést kapott s egy pillanatra meg kellett állnia. Ilyenkor Zoltán is meglophatta a szakadatlan monológját, amellyel hol őt sürgette, hol az Istent kérte, hol magát gyalázta agyon. «Csak a délután gondoltam el, oda kúszom elé negyedszer is. Mintha csak súgta volna valaki.» Egy másik oldalfogásnál; «Háromszor rúgott vissza . . . Meghal s nem bocsátott meg. Segítenie kell rajta, nem szabad meghalnia. Isten, akarod-e, hogy halálom percéig átkozzalak?» A Fő-utca sarkán: «Sötét! Mért van nálunk sötét? Ott hagytam őt a földön s az égő lámpa az asztalon. Ki oltotta el a lámpát? Meghalt, meghalt.» Közvetlenül a ház előtt: «Én nem megyek be, megvárom itt. Én nem megyek be ebbe a házba. Szerencsétlenséget hozok rá. Az anyámat is az én lélekzetem ölte meg.»

A tornácról a Schwarz Irma férfias hangja:

— Évi, te vagy az?

Évi nem birt felelni, odadőlt a kapufára, a lábai elzsibbadtak, a karjára kellett csimpasztani a teste súlyát. Csak Zoltánt tolta beljebb.

— Én majd itt. Majd itt kinn.

Hermann tanító ruhástól feküdt a megvetett ágy előtt, a puszta padlón. A feje alatt egy párna, ezt már Irma gyúrte alá s lábtól, a földön az állólámpa. Azért volt kintről az egész ház sötét. A beteg arca vörös volt és duzzadt, nehezen, horkolva szedte a levegőt, a balkeze s a bal lába időnként meg-megrándult.

— Meghal? — kérdezte Irma s durva hangja hideg, józanul mordult a lesujtott ember fölé. Amíg Zoltán a beteg mellé térdelt, ő ott állt fölötté s kegyetlen kíváncsisággal figyelte, hogy babrá! a beteg pulzusán s hogy húzza szét a szemhéjait. — Meghal? — ismételte majdnem türelmetlenül.

Irma nem léphetett be a Hermann tanító házába. Amióta Hermann a dutyiból hazajött s először rúgta el az esdeklő leányát. Akkor ő neki esett az öregnek s azóta nem volt helye a házban. Csak az utcán találkozott a kedvencével. Gyilkos rivalitás kerekedett azóta az apa és a barátnő közt. Hermann az elutasító haragjával fogta a lányát. Némán jártak-keltek egymás mellett. A lány köszönt, az apa hallgatott. Évi megfőzte az ebédet s Hermann egymaga ült le az asztalukhoz. S ez az apai harag mégis erősebb volt a torz barátnő kendőjénél s az esti séták sűgás-bűgásánál. Schwarz Irma ezt az elsőséget az Évi szívében nem tudta Hermannnak megbocsátani. S most, hogy ott állt a leterített apa fölött, nem is akart érzékenykedni. Nagyon vad must forrt az ő csűf teste tömlőjében. S mintha egy köztűk folyó istenítélet végét várta volna, úgy tette fel a kérdést.

— Meghal?

Zoltán nem felelt. Főlnyalábolta a beteget az ágyra s kibontotta a Bálint ládikóját. Itt nem volt lélek, amely felől a testet megszoríthatta volna. A lelket elöntötte a vér áradásának vörös iszapja. Itt csak kiszabott orvosi rítus volt s ő megtette, amit tehetett, ahogy a kórházban látta. A beteg karjába szűrt tűn át piros patakot csurdított a vér. Jobb híjján egy ivó poharat tartottak alá. Egy ivópohár vörös az egyik karból, egy ivópohár a másikkól. A beteg arcából lehúzódott a kékes-vörös szín s a horkolása megcsillapodott.

— Lehet, hogy meghal, — mondta Zoltán, amikor a második poharat is félre lötytyintette s leragasztotta a két vércsikos kar sebét. Csak most tért a fülébe az Irma kérdése s úgy felelt rá, mintha abban a pillanatban tették volna fel. Aztán a hang rekedt, kegyetlen árnyalatát is visszadobta az emlékezete. Főlnézett a dűlledt szemű, bajuszos-szakállas vénleányra.

— Nem szereti? — kérdezte természetesen.

Irmát ép a hangnak ez az egyszerűsége ütötte meg. Szíve fájdalmas avarát kotorta fel ez a kérdés. Ha gyűlölöd, mért gyűlölöd? Jaj, ha ő azt megmondhatná valakinek! Ha ő azt megvallhatná csak magának

is. — Nem, — felelte vakmerőn s ez a «nem» olyan volt, mint egy vízszintesen eltolt retesz.

Zoltán kiment az udvarra. Évi még mindig a kapufát ölelte. Csak a hold csúszott azóta tovább. Zuhataga egybe mosta a halott ducot s az élő leányt. Fa és fájdalom összefolytak a hold fehér ölelésében.

— Meghalt? — riadt fel a lány Zoltán érintésére. Két karja alább csúszott a ducon s térde megillette a földet, amelyen nem volt ereje megállani.

— Él, — felelte Zoltán s betámogatta őt a szobába, az ágy elé, hogy ott a padlót is megérintse ez az alázatos térd s a kapufa helyett az ágy káváját ölelhessék a még alább csúszott karok. Az a vércsepp, amely Hermann tanító rángatózó balkarján a kötés alól kigördült, átszaladt a tenyerén, végig osont a mutatóujján s egy rándulásnál oda-csöppent az Évi fekete hajára, a padlót verő homlok fölé s rászáradt észrevétlenül. Irma az ajtónál állt s vértelenül reszkető szája fölött még-jobban kiütközött a bajusz. Rettenetes féltékenység gyötörte. Tartóztatnia kellett magát, hogy oda ne ugorjon, el ne vonszolja a lányt az apja ágya elől. Zoltán leült a kis csipke támlás díványra s az igazi beteghez fordult; az ő betegeihez.

— Kik a maguk szomszédai? Vargáék, úgy-e? Még világos van náluk s hogy jöttünk, a Polgári Olvasó előtt őt-hat férfi is beszélgetett. Miért nem fordult hozzájuk segítségért? Mért hagyta egyedül az apját? Inkább egyedül, mint velük?

Évi nem felelt. Talán nem is értette a kérdést. Előre-hátra hajtogatta a testét, ahogy a zsidó férfiak szokták imádkozás közben. De ő nem imádkozott. Csak a hánykolódó lélek emlékezett vissza erre a gyerekkora óta annyiszor látott mozdulatra.

— Elszoktak ezek az emberektől, — mordult meg helyette Schwarz Irma. — Nem is gondolt arra, hogy ezek is emberek. Vagy ha a szomszédok azok, hogy ő is az. Úgy élünk köztük, mint a kövek közt.

— Hallom, hogy a zsidó iskolát is becsukták, — jegyezte meg Zoltán.

— Be. Nem merték visszavenni a Hermannt; hát úgy tettek, mintha nem tudnának neki megbocsátani.

— Apukám, apukám — nyöszörögte Évi. — Ki van rajtad kívül? Ha nem is szólsz, csak járj-kelj s én lássalak. Csak a levesedet készíthessem el, csak a párnádat rázhassam fel. Rúgj el harmincháromszor is, csak élj. Nem lesz én nékem uram és nem lehet gyermekem. Már csak azért élek, hogy egyszer még a melleldre szorítsd a fejem. Rossz fej, rossz fej! Ne engedd a melleddig, csak a térdedig, csak a lábad elé, hogy ezzel a homlokkal verjem ki előtted az utat.

S újra s még kétségbesettebben hajtogatta a derekát s hogy méltatlanságát mutassa, visszacsúszott az ágy előlső lábáig; csak azt ölelte, csak az előtt rángatózott.

— Akinek egy gyökere maradt, azt az egy gyökerét is elvágja az

Úr! — szólalt meg Zoltán s a hangja bibliás teltségű lett. Akaratlanul is apái szent könyvének a nyelvén korholta meg a lány féktelen bánatát. — Ki meri azt mondani, hogy senki sincs rajtad kívül? Csak az eszeveszett, aki nem érdemes a többiekre. Akinek minden ember kő; megérdemli, hogy az legyen kő előtte, akit szeret.

— Nekem senki sem kell. Nekem csak ő kell. Mi vagyok én? A kapufél nyelvet ölt rám s a tornác oszlopa utánam kiált. Szép voltam és elhervasztottak. Szerettem és megraboltak. Én gyűlölöm az embereket. Nekem csak az ő bocsánata kell. Apám!

— Gyűlölhet-e, aki félt? A lélek szent tisztálkodása ez, hogy beteg gyermekünk ágya fölött megbánjuk bűneinket s míg asszonyaink vajudnak, bocsánatot kérünk ellenségeinktől. Hiszel vagy nem hiszel Istenben, hinned kell, hogy féltés és harag nem fér meg egy edényben s haragod megfertőzi a féltésedet. A beteg sorsa ott dől el testének a csontjai mögött, de a féltő sorsa az ő szívében dől el. Megállhat-e önmaga előtt, aki szennyesszívvel félt?

— Mit tegyek? Kérjek engedelmet az utánam kámpolóktól? Menjek át ehhez a Vargánéhoz? Hiszen már a tulajdon kertünkbe se léphetek ki. Már a kis fiát is rátanította: «Csendőr van a kertemben, ássa, amit vetettem». Ha-ha-ha. Nem is érti s dalolja.

— Át kell menni s föl kell verni őket: Emberek, az apám beteg. Jég kell a fejére. Ki kel föl s ki hajtat el a kastélyba jégért. S ha ott nincs, ki hajtat el Ormándra a grófhhoz. S ha a Vargáék nem fognak be, meg kell szólítani az Olvasó előtt a legényeket. S ha ők sem fognak be, meg kell kocogtatni minden ablakot: Az Isten szerelmére, szerezzetek jeget. Nem elég csak az orvoshoz futni, akit megfizetsz s nem elég a barátnőhöz futni, aki szeret. Az ellenséghez kell futni s könyörögni kell neki: Oszd meg velem az én féltésemet.

Évi fölegyenesedett s zavartan bámult Zoltánra.

— Jég... jég kell?

— Majd szerzek én, — szólt közbe Irma, — a kastélyban gummitömlő is van. Mesélte a kulcsárné, ő azt kapott.

— Nem, majd én! — ugrott fel Évi, félretolta Irmát s ő maga szaladt ki az éjtszakába.

Zoltán és Irma magukra maradtak. A gutaütött érdesen fűrészelte a levegőt s a balkarja meg-megrándult. A ház előtt egy kocsi robogott el.

— A Vargáéké, — jegyezte meg Irma. — Képezem, hogy káromkodik magába a fiatal Varga. Ez a legkaparibb ember a faluban. Az apósa beszerezte a takarékhöz. Amióta ott van, megrontotta a pénz.

— Ha káromkodik is, befogott. Van valami, ami erősebb benne, mint a káromkodása. Aki az emberek közt él, olyan legyen, mint az aranymosó. Egy gramm aranyért egy mázsa iszap: ez legyen a számítása.

— Én gyűlölöm ezt a Hermannt, — fakadt föl Irma különös érdes nevetéssel. — Ha most odalépnék hozzá, mint Varga a káromkodásával, föltenném a lecsúszott kezét s megcirógatnám, mi volna az?

— Vezeklés.

Egy pillanatig farkasszemet néztek. Irma nagyon arcátlanul akart visszanézni, de aztán mégis csak kitért a szeme. Zoltán arcán nemcsak a maga leleplezett titkát látta meg, hanem azontúl minden emberi titkok bocsánatát.

Vagy egy félórát ültek így egymás mellett. Azalatt Vargáné is felöltözött s beszivárgott a betegszobába. Elmondta, hogy «Évike, szégyenke» elhajatott az apjukkal s ő is átszaladt, nem kell-e valami. Nem kellett semmi, de Zoltán meleg vizet kért, hadd legyen dolga az irgalomnak. A tornácon három-négy fehérnép is toporgott. Az egyik egy kis kávé küldött be, hogy az talán jót tesz a tanító úrnak. A tanító úrnak persze minden kellett, csak kávé nem. Ott feküdt bénán eszméletlenül, és semmit sem tudott az irgalomnak arról a hullámveréséről, amely az ő koponyájából indult ki, a véres csomóból, amely leterítette, meghódította a szobát, a szobából kicsapott a szomszédokra, onnét föl a Kutasi kastélyig, át az Ormándi gróf jégverméig, hogy megszerezze azt a darabka jeget, amely a véres csomón talán nem sokat segít, de segít mindazokon, akik megszerezték.

Szürkült már, amikor Varga gazda habos lovai a Hermann-ház előtt megállottak. Évi nyomán asszonyok nyomakodtak a szobába, akiknek idáig nem volt bátorságuk a kilincsre rakni az öklüket. Évi maga igazította az apja fejére a tömlőt. Már nem térdelt s nem verte a homlokával a földet. Nyugodt várakozón állt az ágy fejénél. A jég hideg érintésére a tanító egy pillanatra fölvetette a szemét. A hajdani, évek óta nem látott szeme volt ez, megsimogatta a lányát vele, mondani akart valamit, de csak megrázkódott s a lecsúszott balkeze még lejjebb esett. Schwarz Irma odalépett, fölemelte a kezét és orvul végigsimította. Egy parasztasszony teát hozott, azt tukmálta az Évibe: — Igyék lelkem, hisz olyan, mint a halott.

Igy virradt meg. Hermann tanítónak egyelőre szerencséje volt a széllal. Inkább súrolta, mint ütötte. Másnapra magához tért, harmadnapra a ballába is megmoccan, lassacskán a keze is. Két hét sem kellett bele, fölkelhetett. Legföljebb az egyik orcája lett egy kissé zsibbadtabb, petyhüdtebb. A szája szege elhúzódott, a nyelve botladozott, de az elhúzott szájában is több jóság volt, mint a hajdani egyenesben s a botladozott nyelve is el tudta dadogni azt a megbocsátó szót, amelyre az ép sehogy sem akart ráállani.

Hermann csodálatos gyógyulásában bizonyára annak a szerény agybeli vércsomónak volt legnagyobb része, amely nem akart ökölnyire nőni, hanem beérte egy mogyorónyival s lassan egészen fölszívódott. Csak másodsorban a Zoltán érvágásának. A hír azért mégis csak úgy futott szét, hogy a zsidó tanítónak már a szíve sem vert, akkor jött a Boda pap fia, az Isten tudja, mit tett vele, s attól életre tért. Ez a hír, mely Vargáék révén terjedt el a belső soron, kifelé szivárogtában egy másik csodálatos gyógyulás hírébe ütközött, a Kőkönyei Roziéba.

A «Hetzli» már letett róla. Ezen már csak a kapa segít, amivel elhantolják. Akkor a Gyurka gondol egyet, elhivatja Zoltit, a Boda-pap fiát. Az befecskenéz neki valamit s lám, a menyecske kinn üldögél a gaderban s aligha férjhez nem készül, mert ugyancsak öltögeti a Boda Irénke köténykékét.

Ahol a két csodahír összeért, új tudomásokat fiadzott. Hogy ez a Boda Zoltán nagy csodadoktor. . . . Csak a nyárra marad itt, akkor visszaviszik Pestre s ott kórházat nyitnak neki. Egy szőrösfülű magyar visszaemlékezik a Panacea-füzetére s a Boda-pap mutató ujjára. Egy egész könyvet írt ez már, az orvosok is abból tanulnak, ő a két szemével látta. Olyan rengeteg ész ez, hogy a háborodottat is meggyógyítja. «Ilyen fiatal s már ilyen nevezetes — bólogatnak a férfiak. — Jó feje lehet». «Mintha csak most látnám a kis nadrágocskájában — emlékeznek az öreg asszonyok. Menyasszonyt kell nézni ennek, legény ez már, szoktunk ellenkedni vele. De ez csak húzódozik s bámul a nagy fekete szemével». A menyecskék is fölvetik rá az arcukat, ha elődalóznak mellette és előre köszönnek neki. «Ugyan kihez jár», találgatják az üvegkorsó hűvöséhez telepedő félrészes lányok is a déli sűgás-bűgásaikba.

Boda pap is megneszel valamit a dicsőségből s nem tartja lakat alatt az apai hiúságát. Új és új legendák futják be a falut s Zoltán azon kapja magát, hogy nincs nyugvása otthon. Akármikor tér haza, ketten is ácsorognak a konyhában. «A kis lányom fájditja a torkát, ha megnézné a doktor úr». «Szegény szülém nagyon odáig van, már nem sokat ér az élete, de a doktor urat akarja. Elégséget kell tennünk neki.» S Zoltánt újra és újra elcsábítják az «emberi várakozások».

Németh László.

(Folyt. köv.)

VÁROSOK A KÖZMONDÁSBAN.

ASZERKESZTŐSÉGBEN fölkeresett egy úr és elmondta, hogy életbevágó dologban akar tőlem tanácsot kérni. Leültettem és szólasra bátorítottam.

— Ugy-e, uram, könnyen meg lehet állapítani, hogy nem vagyok már mai csirke? — kereste nézésemet kesernyés mosolygással.

Jobban szemügyre vettem látogatómat: csakugyan túl volt már az élet tavaszán. Száját mély árkok fogták zárójelbe, orra élénken piroslott, szeme fejejét vörös erek drótozták körül... megannyi jele az ifjú évek elpártolásának!...

— Amint külsejéből meg tudom ítélni, ön java férfikorában van! — foglaltam össze benyomásaimat.

— Hát az a véleménye! — bölintott hálásan emberem. — Java férfikor... akkor tán lehet még rajtam segíteni.

— Mi a panasz?

Nagyot sóhajtott.

— Szerkesztő úr, én még sohasem voltam szerelmes! — mondotta. — Mi az oka ennek? És mit gondol: van-e mód rá, hogy az én keblemben is föllángoljon a tiszta, ideális szerelem?

Nagy zavarba ejtett a rejtvény.

— Talán orvoshoz kellene fordulnia! — kockáztattam meg kis gondolkozás után.

— Az orvosnál voltam már! — mondotta elhárító mozdulattal. — Azt mondotta, hogy az én bajomnak lelki okai vannak, tehát azoktól kell tanácsot kérnem, akik a lelki élet rejtélyeivel foglalkoznak. Önök, pennaforogató emberek, állandóan méricskélik, elemzik az emberi lelket...

Tünődtem, tünődtem, végre jó gondolatom támadt. Eszembe jutott az «Arany- és bölcs- mondások gyűjteménye», amellyel Bakay bácsi ajándékozta meg szerkesztőségünket. Hatalmas kéziratcsomó, valóságos lekszikon, amiben sok fogas kérdésre lehet feleletet találni. Hátha szerelemről is találok valami olyas följegyzést, amit látogatóm javára fordíthatok.

Elővettem a gyűjteményt és tanulmányozni kezdtem az sz-betűnél. Csakhamar nagyot kiáltottam örömömben.

— Mondja, kérem, járt ön Dés városában?

— Nem, sohasem jártam! — nézett rám csodálkozva.

— Akkor megvan az ön orvossága! Szerelmes akar lenni? Utazék Dés városába!

Látogatóm homlokredőin félénk reménysugár derengett.

— Désre utazzam?

Újra kinyitottam a szerkesztőség lekszikonját.

— Hallgassa meg, mit mond az ősrégi erdélyi közmondás! *Enyedről józanon, Tordáról veretlenül, Désről szerelem nélkül senki sem mehet el!* Ha tehát ön Désre utazik s ott tölt bizonyos időt: mire távozásra kerülne a sor, nyakig fog úszni a szerelemben!

Félig kétkedőn, félig reménykedve nézett reám.

— Uram, lehet bízni a példabeszédek igazságában?

— Természetesen! Épen azért szolgálnak példakul...

— Akkor én még ma indulok Désre!

— Sok szerencsét kívánok! — nyujtottam kezet neki.

Vigan ment el, én meg vigan maradtam. Ezt ugyan könnyű szerrel leráztam nyakamról! Egy bizonyos: a dési nők szépek, okosak, kedvesek, életrevalók, hátha sikerül valamelyiknek szerelmet ébresztenie a javakorú férfiú szívében?

Hosszú hetek multak, tökéletesen megfeledeztem látogatómról. De mi történt egy napon?

A szerkesztőségbe egy feltűnő külsejű úr kopogtatott be. Ferenc József-kabátot és csokorra kötött nyakkendőt viselt, gyérülő haját oldalra fésülte, bajuszát hegyesre pomádézta, egész valójával vallomást tett arról, hogy egy letűnt korszak tisztos divatjának hódol.

— Szerkesztő úr, drága szerkesztő úr, nem ismer rám? — szólt lelkendezve.

— Bocsásson meg, nagyon sok ember megfordul itten...

— No, nem veszem rossz néven! — veregette meg vállamat. — Mindjárt rám fog ismerni. Úgy teszek, mint a katonák: elmondom a jelszót. *Enyedről józanul, Tordáról veretlenül, Désről szerelem nélkül senki sem mehet el!*

— Á, ön az az ember, aki Désre ment, hogy szerelembé essék!

— Úgy van, én vagyok!

— Nos, mi újság? Sikerrel járt?

— Tökéletes sikerrel! — felelt nagy felindulással.

— Szívemből örülök! — szorítottam meg kezét.

— Én meg hálás köszönetet mondok önnek!

— Ó, kérem, nem az én érdemem! — tiltakoztam szerényen. — A régi közmondásnak köszönje. Én ebben az ügyben nem szereztem érdemeket.

— Nos, ha nem szerzett eddig, akkor ezután fog szerezni! — ült asztalom mellé. — Uram, önre nagyon fontos hivatás vár az én szerelmi ügyemben...

— Ugyan mit tehetnék?

— Velem fog jönni Désre és megkéri számomra ideálom kezét. Ön a leghivatottabb erre a szép szerepre...

Megpróbáltam, hogy a följajánlott dicsőséget elhárítsam magam-

tól, de konokul ragaszkodott kívánságához. Végül is beláttam, hogy nem mindennapi esetről van szó . . . Egy férfiú, aki olyan hosszas vára-
kozás után végre rátalált a boldogság útjára, igazán megérdemel egy
kis erkölcsi támogatást. Elvállaltam a leánykérő tisztét.

A szerelem türelmetlen . . . az én barátom most már azt kívánta,
hogy még aznap délután útrakeljünk. Csakugyan, jobb ezen minél
hamarabb átesni. A délutáni vonattal elindultunk Dés városába.

Víg utazás volt, nagyon jól megértettük egymást, anekdótáztunk,
nagyokat neveltünk. Milyen jó, hogy vállalkoztam! — örvendeztem
magamban utólag. — Úgy látszik, nagyon, nagyon kellemes időtöltésben
lesz részem.

De milyen változékony az emberi lélek! Mialatt én Dés felé menet
mindinkább fölvidultam, szerelmes útitársam mindinkább elszomorodott.
Mondhatnám, őrházról-őrházra szótalannabb lett, arcát aggodalom ülte
meg, nagyokat sóhajtott és nyugtalanul pislogott maga elé.

— Mi lelte, uram? — kezdett aggasztani útitársam kedélyvál-
tozása.

— Kérem, fontos vallomást kell önnek tennem! — szólalt meg
gyászos hangon. — Ön nagyon rózsás színben látja a helyzetet, persze,
fogalma sincs azokról a nehézségekről, amelyeket szerelmem útjába
gördítenek . . .

— Kik?

— A vetélytársak! — fakadt ki élesen. — Gonosz, irigy emberek,
akik mindent elkövetnek, hogy boldogságomat romba döntsek . . .

Nagyot nevettem tapasztalatlanságán.

— Vetélytársak . . . ugyan kérem! — legyintettem. — A vetély-
társak hozzátartoznak a szerelemhez, mint a tövis a rózsához. Nem kell
azért elkeseredni!

— Úgy? Ön tehát nem tartja nagy veszedelemnek?

— Nem! Egyáltalán nem tartom . . .

— S ha tettelegességre kerül a sor? Ha vetélytársaim erőszakhoz
folyamodnak és egy kis parázs verekedés támad közöttünk? Számít-
hatok-e arra, hogy ön beleavatkozik az oldalamon?

Megdöbbenve néztem a javakorú férfiúra. Hogy én egy idegen
városban valami parázs verekedésbe ártsam magamat?

— Nos, nyilatkozzék, kérem, hányadán állunk? — sürgetőzött
emberem. — Mit fog ön csinálni, ha köztem és vetélytársaim között
kitör a harc?

— Őszintén megmondom! — feleltem. — Mihelyt ön és vetély-
társai között beáll a hadiállapot, én azonnal semlegességi nyilatkozatot
teszek . . .

A völégényjelölt kiábrándult pillantással méregetett végig, majd
megvető hangon szólt:

— Sejtettem, hogy ön nem valami bátor ember, de arra igazán
nem voltam elkészülve, hogy ilyen cinikusan cserben fog hagyni . . .

A szemrehányás fokozta lelki zavaromat. De elégtételekre szolgált, hogy útitársam is nagy lelki zavarral küzdött. Didergett, sápadzott, szemét forgatta, fogát csikorgatta nagydühösen. (A vetélytársakkal viaskodik! . . .)

Szamosujvárra érkeztünk. Ekkor váratlan dolog történt. A javakorú férfiú leugrott a vonatról és eltűnt az állomás sokadalmában. Mit jelent ez? A leánykérésről való visszalépést? Magam is le akartam szállni a vonatról, úgy látszik, vége a szép szerepnek, amire olyan nemes elszánt-sággal vállalkoztam. De csalódtam föltevésemben. Emberem megint föl-tűnt az állomás bejáratánál és átkönyökölte magát a tömegen.

— Azt hittem, hogy lemondott a dési útról! — jegyeztem meg csípős hangáryalattal.

— Ugyan, kérem! — vágott vissza érdesen. — Én nem vagyok gyáva, én nem hátrálok meg egy kis veszedelemtől . . .

Az újabb célzás kellemetlen érzést keltett bennem, de azt csakhamar eltompította egy fizikai jelenség.

A javakorú férfiú szavai nyomán ugyanis szédítő szilvóriumsgaz töltötte meg a fülkét . . .

Úgy, hát azért ugrott le, hogy kurázsit szedjen magába?

Csakugyan, az út hátralévő részén jóval nagyobb önbizalmat tanusított. Minden szavából és mozdulatából kitetszett, hogy engem nem tekint többé fontos szereplőnek, hanem harmadrendű statisztának, akire csupán formai okokból van szükség.

És azért rajta voltam, hogy vállalt szerepemet tisztességgel betöltsem.

Amint megérkeztünk Désre, kérdést intéztem hozzája, hogy mikor és honnan indulunk a leányos házhoz. Ő a találkozás helyéül habozás nélkül az egyik vendéglőt jelölte meg, az időpontra nézve azonban csak annyit mondott, hogy nincs miért túlságosan sietnünk.

Este nyolc órára ünneplőbe öltöztem és megjelentem a vendéglőben.

Majdhogy sóbálvánnyá meredtem attól a látványtól, amely az étteremben elém tárult! A vőlegényjelölt ott könyökölt egy sarokasztalnál, körülötte üres üvegek sorakoztak, mint kalongyakaró körül a felvert búzakévék. De amíg a kalongyakaró egyenesen szokott állni a kévék között, addig a javakorú férfiú rettenetesen hajladozott és görnyedezett az üvegek árnyékában.

— Szerencsétlen ember, hiszen maga tökrészeg! — kiáltottam föl meglepődésemben.

Emberem előbb bambán, majd dühösen nézett reám.

— Kicsoda maga voltaképen? — kérdezte kihívó hangon. — Hogy mer engem zavarni?

Eszembe jutott, hogy átöltöztem, talán azért nem ismer rám.

— Kérem, én vagyok az a szerkesztő, akit ön Kolozsváron fölkeresett.

Egy darabig táncoltatta homlokredőit, majd föleszmélt és nagyot kacagott.

— Ja, úgy, a szerkesztő bácsi! Persze, a kedves kis szerkesztő bácsi... hogyne, hogyne!... Aki engem arra a régi szép közmondásra tanított... Ejnye, hogy is van... «Enyedről józanon... hogy van tovább? Hopp! Enyedről józanon nem lehet eltávozni... De hát a többi város? Más városok is szerepelnek abban a közmondásban, nem igaz?

— Maradjon csak Enyed mellett! — szoltam rája mérgesen. — Ön olyan állapotban van, mintha Enyeden volna...

— Dehát hol vagyok, szerkesztő bácsi? — nézett rám meghökkenve. — Hol vagyok, ha nem Enyeden vagyok?

— Szerencsétlen, hát Désen van... Désen!

— Mit keresek én Désen?

— Térjen magához, ember! Emlékezzék! Ön eljött Désre, hogy a közmondás értelmében szerelmes legyen. A dolog sikerült, most itt vagyunk, hogy a leányt megkérjük...

A javakorú férfiú arcán földerengett az értelem.

— Igaz... igaz... leánykérőbe! Dehát akkor miért ittam le magam? — meredt reám tanácstalanul.

— Ezt én kérdezhetném öntől?

Hirtelen fölillant a szeme és nagyot ütött az asztalra.

— Tudom már: a vetélytársak miatt... A vetélytársak ellen készültem... Megölöm a gazembereket, kitaposom a lelküket! — forgatta vadul vérmes szemét. Majd nagynehezen föltápáskodott a székről és torka szakadtából ordítani kezdett. — Megölöm a cudarokat, pozdorjába töröm a gazembereket...

Nagy csődület támadt az asztal körül, a vendégek is, pincérek is lesújtó pillantásokat löveltek felénk. A javakorú férfiú ellenállást sejtett s még jobban megvadult. Széket ragadott és hadonászni kezdett vele.

— A boldogságomat akarjátok tönkretenni, alattomos gyáva fickók?

Csitítottam, de nem akart rám hallgatni, nekirohant a tömegnek. A zürzavar általános lett. Éltem az alkalommal, kievickéltem a báméskodók gyűrűjéből. Elhagytam a helyiséget s benne a megvadult szerelmest.

Azonban... kő kövel nem találkozik, ember emberrel igen! Azon az estén mégegyszer szembekerültem a javakorú férfiúval!

Ott dülöngézt a dési piac gyalogjáróján. Már messziről lerítt róla, hogy az utolsó órákban viharos események történtek vele. Ünneplő kabátján fehér foltok dísztelenkedtek, nyakkendőjének félszárnya előrelogott, arca csúnyán föl volt dagadva.

Megesett a szívem rajta, nem tudtam szó nélkül elhaladni mellette.

— Mi az, kérem, megverték? — kérdeztem résztvevően.

— Ön az, szerkesztő bácsi? — szolt fájdalmas hangon. — Hát

bizony megverték a gazemberek. Úgy megverték, kérem, hogy ennél pogányabbul már Tordán sem verhettek volna meg. Á, á! — nyögött keservesen és tovább handukolt az éjtszakában.

Reggel, magányosan utaztam haza s eltűnődtem a javakorú férfiú esetén. És fölvettem a kérdést: lehet-e bízni a régi példabeszédek igazságában? Mert lássuk csak, mit mond az a példabeszéd, amely a javakorú férfiút útrakeltette? *Enyedről józanon, Tordáról verellenül, Désről szerelem nélkül senki sem mehet el.* És mit bizonyít a valóság? A valóság mást bizonyít! A valóság azt bizonyítja, hogy egy kis berúgásért Enyedre menni, vagy egy kis verésért Tordára fáradni épen nem szükséges!

A szerelem városában alkalomadtán a másik kettőt is meg lehet találni . . .

Gyallay Domonkos.

Dr. Mező Ferenc: *Az olympiai játékok története.* Gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatási miniszter előszavával. Az Országos Testnevelési Tanács kiadása, 1929. — Emlékeztések valamennyiünk előtt a reménykedésnek és várakozásnak azok az órái, amelyekben a tavaly lefolyt amsterdami olympiai játékok idején az első magyar győzelmet várták a sportolók és érdeklődők tizezei. S meglepetésként ezt a várva-várt első magyar diadalt nem valamelyik kiváló atlétánk teljesítménye hozta meg, hanem Mező Ferenc dr. budapesti gimnáziumi tanár munkája: «Az olympiai játékok története», melyet a testi kultúrát hirdető sportversenyek mellett rendezett szellemi olympiai tornabíró bizottsága különböző nemzetiségű versenytársai közül az első helyre érdemesített. Máltán írhatta gr. Klebelsberg Kuno kultuszminiszterünk Mező most kiadott győztes pályaművének előszavában: «Ez a könyv a magyar név kettős dicsősége. Szerzője szellemi tornán győzött vele és győzelme nyomán először szökött fel az amsterdami stadion árbocára a háromszínű lobogó».

S Mező Ferenc könyvét elolvastva, megértjük a bírálók elismerését és méltányolni tudjuk az Országos Testnevelési Tanács áldozatkészségét, mely e munka kiadásával sportirodalmunkat maradandó értékű művel gazdagította.

Mező könyve azonban a klasszikus ókorra vonatkozó jelentős és fontos magyar művek gyarapodását is jelenti. Az olympiai játékok történetével ezideig is sokan foglalkoztak nálunk apróbb közleményekben, kisebb tanulmányokban, azonban önálló, mélyreható, alapos kutatásokon felépült nagyobb munkában először Mező állítja elénk az ókori görögöseknek ezt a rendezésében páratlan, etikai hatásában felül nem mult intézményét, mely bátran odaállítható az ókor egyéb, halhatatlan örökségként Európára szállott hagyományai közé.

Az olympiai játékok történetével foglalkozó eddigi tanulmányoknak és értekezéseknek az volt a közös hibájuk, hogy vagy filológusok írták őket, akik

vajmi keveset értettek a modern értelemben vett sporthoz, vagy aktív sportemberek, akiknek viszont gyakran ókori történelmi és nyelvészeti studiumaik voltak meglehetősen hiányosak. Mező Ferenc könyvén meglátszik, hogy alapos képzettségű filológus és jó sportember írta. Hosszú évek folyamán tartó kutató munkája alatt a történelmi és irodalmi adatok hatalmas tömegét gyűjtötte össze a tudós, s hozzáértő szemmel és készséggel alkotott ezekből összefüggő egészet, az adatok közt sokszor jelentkező ellentmondások és hiányok áthidalásával és logikus kiegészítésével a sportember. Mező könyve tehát egyaránt szól az antik történelem bűváraihoz s a sporttal gyakorlatilag vagy elméletileg foglalkozók tömegéhez. Ebből a kettősségből fakad azután a műnek erényszámba is vehető fogyatkozása, hogy a rengeteg magyarító jegyzet és irodalmi idézet elnyújtotta teszi előadását; minden állítását, hipotézisét adatokkal akarja megtámasztani, ami viszont sokszor hosszú idézettömegek felsorolására viszi s különben élvezetes stílusa e miatt vontatottá válik. Ez a hiba azonban azonnal erénynek számít, ha tudjuk, hogy Mező könyvét olyanok is fogják nagy kíváncsisággal és tanulmánygyálsal forgatni, akiknek görög és latin nyelvi és történelmi tudásuk nagyon fogyatékos, akiknél e hosszabb magyarázatok épen a megértést segítik elő.

Mező könyve valóságos tárháza az olympiai játékokra vonatkozó irodalmi és történelmi adatoknak. Görög és római auktorok, a görög és latin feliratok gyűjteményei, az ásatások eredményeit feltáró hatalmas publikációk mind átmentek adatgyűjtésének kritikai retortáján, hogy a belőlük felhasználható, sokszor apró — néha csak egy név, néha csak egy kis utalás — adalékkal egy-egy vonást nyerjen a megrajzolt kép tökéletesebbé tételéhez. De e mellett alaposan átdolgozta a régi és modern szakirodalomnak idevonatkozó műveit is; e nemű adatgyűjtéséről nemcsak a forrásművek gazdag jegyzéke, hanem irodalmi utalásai is tanuskodnak, melyekben hol megerő-

síti, hol helyesbíti vagy cáfolja az elődök felfogását és elméleteit.

Az olympiai játékok kezdete, mint jóformán minden görög intézményé, a mondák kódében vész el; alapítói között Zeus, Herakles és Pelops nevei szerepeltek a görög köztudatban. Történeti személy ellenben a játékok tulajdonképeni felújítója, Iphitos, s az is bizonyos, hogy az első olympiai győztest Kr. e. 776-ban jegyezték föl az elisi Koroibos személyében. S ettől kezdve Kr. u. 393-ig, számbavehető megszákítás nélkül folytak e küzdelmek, mint a görög testkultúra impozáns bizonyítékai, mint a görög faji öntudat méltó kifejezői. S ha a római császárkortól kezdve e versenyek igen sokat vesztenek már jelentőségükből, mégis szívósan ragaszkodtak rendezésükhöz a görögök, s Theodosius épen mint a pogányság egyik ősi biztosítékát és mentevárát véli elpusztítandóknak e játékokat, midőn 393-ban kelt ediktumával végkép betiltja azokat. S kereken másfél évezred telt el az emberiség történetében, míg újra életrekel az olympiai gondolat, hogy négyévenként megújuló küzdelemre hívja össze a nemzetek testi kultúrájának legméltóbb képviselőit, a legduzzadóbb izmú atlétákat, hogy eldöntsék négy évre maguk között a versenyágak elsőbbségének kérdését. Ennek a hatalmas intézménynek eredetével, történetével, lefolyásával foglalkozik Mező könyvének nyolc fejezetében. Az I. fejezet Olympiával, a játékok színterének fekvésével, eredetével, szenthelyének: az Altisnak épületeivel és művészeti vonatkozásaival ismertet meg; különös figyelemmel vezet el bennünket a játékok tulajdonképeni helyére, a stadionba, a hippodromokba, valamint az atléták rendelkezésére állított palaestrába és gymnasiumba. A legkisebb részletekbe is behatoló kutatással mutatja be e nagyarányú versenyek rendezésének kulisszatitkait s különösen bőven foglalkozik a rendező- és döntő-bizottság tagjainak: a hellanodikainak szereplésével és hivatalával. Táblázatos kimutatóst látunk a játékok alkalmával szokásos versenyszámok szaporodásáról, hogy az egykori egy számból, a «stadion futás»-ból álló verseny mint gyarapodott, dagadt 5 napig tartó játékká, mely a különböző versenyek hosszú sorát foglalta magában. E fejezet végén a négyévenként tartott olympiai játékok programjának kérdésében is állást foglal a szerző a Holwerda—

Brettichei-féle megállapításokhoz csatlakozva, melyek öt napra elosztva mutatatták be e pazar ünnepekkel összekötött, Görögország valamennyi államának kiküldöttje és temérdek néző és résztvevő jelenlétében lefolyó ünnepeket, melyek alatt, beleszámítva a küldötteknek oda- és visszautazására számított idejét is, minden harci zaj elült görög földön.

A II. fejezet a játékokon szokásos versenyszámok ismertetését és kritikai méltatását adja. Feltűnő az a megállapítása, hogy a görög rövidtávú futás a stadionfutás, melynek távja kb. 190 méter, az emberi futóképeség csodálatos tapasztalati megfigyelésén alapulhatott, mert mai tudásunk szerint is kb. ez a táv (200 méter), melyen az atléta a viszonylag legjobb eredmények elérésére képes. Érdekesek a birkózás, boxolás s a kettő összetevéséből eredt ú. n. pankration lefolyásának, begyakorlásának módjára vonatkozó leírásai, melyeknél a híresebb versenyzők életéből fennmaradt anekdotaszerű feljegyzéseket is felhasználja, kifejtve a legendaszerű felfogásból az igazság magját. A pentathlon ötös versenyével kapcsolatban, úgy látszik, eldönti a két «csoda»-ugrónak, Phayllosnak és Chionisnak csodás eredményeire vonatkozó, immár évtizedek óta folyó vitát is. Két feljegyzés szerint Chionis távomba 16-66 métert, míg Phayllos 16-31 métert ugrott. Ma, amikor mintegy 60—70 éves fejlődés után a világ legjobb ugróversenyzői végre a 8 méter határhoz közeledtek, feltűnő e két eredmény, főleg ha a más sportágban elért görög eredményeket vetjük össze a maiakkal, mert az összehasonlítás mindig a mai atlétika javára üt ki. Mező azzal kísérel meg a vita eldöntését, hogy antik írók helyeinek figyelembevételével ez eredményeket a két atléta három ugrásának összeredményeül fogja föl s így Chionis, illetve Phayllos három ugrásának átlaga: 5-55 m, illetve 5-44 m-e már megfelelna a többi eredményeknek a maiakhoz való arányának.

A III. fejezet a győztes ünneplését, az elért győzelemnek anyagi és erkölcsi eredményeit foglalja össze érdekes képpé. Az olajfakoszorú elnyerése nagy erkölcsi súlyt adott a győzteseknek, akiket szülővárosuk nagy ünnepek között fogadott, s igen sok győztes győzelmével politikai vagy katonai karrier alapját is megvetette. A győztesek különös megbecsülésére vallott az a szokás, hogy minden győztes az olympiai

szent ligetben felállíthatott egy szobrot, felvésvé reá a győzelmére vonatkozó adatokat, míg háromszoros győzelem esetén saját portróját is elkészíttethette. Hogy az életerős, pompásan kidolgozott atlétatesteknek ez a gyakori modellül használása mily hatással volt a görög szobrászat fejlődésére, mely az emberi test ábrázolásában maig is mintaképe maradt, azt nem kell bővebben fejtegetni. Uralkodók saját győzelmeik emlékére érmekeket veretnek, a győzteseket a játékokkal párhuzamosan rendezett szellemi bemutatás versenyeken megjelenő költők és írók énekelték meg. S a szellemi előadások író, filozófus, költő előadóit, festő, szobrász résztvevőit az összegyűlt tömeg a győztesekhez hasonlóan ünnepelte. «Ahol a győztes atlétát ünnepelték, ott fontak koszorút a költő, az író, a művész homlokára is. Ebben van — művelődéstörténeti szempontból — az olympiai játékok egyik legnagyobb jelentősége.

A IV. fejezet «versenyek, versenyzők, nézők, oktatók» címen a versenyek általános jellemzésén kívül sok érdekes részletkérdéssel ismert meg; így a gyermekversenyekről, a nőknek, mint nézőknek a versenyekről való teljes kizárásának kérdéséről, a versenyzők felszereléséről, a sorsolásról és a versenyek lefolyásáról, valamint a hivatásos sportoktatók szerepléséről s a versenyekre előzőleg folytatott gyakorlatokról (tréningről) kapunk érdekes adatokban bővelkedő leírásokat, melyek a görög sportéletet teljesen a mai modern testnevelési törekvéseknek és elméleti felfogásnak megfelelő, sőt néhány vonatkozásában azt még felül is múló berendezésűnek mutatják.

Az V. fejezet a hanyatlás okait tárja fel s a kimulóban lévő olympiai játékok érdekes eseményeit adja elő a játékok végképeni megszüntetéséig.

A VI. fejezet az olympiai gondolatnak a középkoron és újkoron át való továbbélését és a mult század végén való feltámadását mondja el, mikor is az 1896-ban Athénben rendezett modern olympiai játékkal (melyet könnyen a magyar kormány rendezhetett volna meg a millénáris ünnepségekkel kapcsolatban, de e szép terv meghíúsult) újból megkezdődött, most már Európa, illetőleg a világ nemzetei között a négyévenként ismétlődő testi vetélkedés.

A VII. fejezet kísérlet az olympiai játékok történetének korszakos beosztására, Kr. e. 776-tól napjainkig.

A VIII. fejezet függelék formájában adja az olympiai játékok összes történeti dátumát, minden évszámhoz oda-kapcsolva a nevesebb győztesek nevét, a nevezetesebb események rövid följegyzését.

Gazdag név- és tárgymutató, valamint két térkép («a klasszikus olympiakultusz területe» és a «nevesebb olympiai győzők születési helye» feltüntetésére) zárja az értékes munkát, melynek illusztratív anyaga is megfelelő. A szerző, igen helyesen, a közölt illusztrációk művészettörténeti magyarázatától eltekintett, ellenben a legtöbb-ször sporteseményeket ábrázoló képeket modern sporttechnikai magyarázatokkal látta el s így az ábrázolásoknak pontos megvilágításával még az antik művészettörténetíróknak is kezére jár. Sajtóhiba alig van a könyvben; a 175. lapon azonban a *meztakarították* helyett *meztartották* olvasandó. A könyv kiállítása egyébként dicséretre válik a Stephaneum-nyomdának.

Reméljük, hogy Mező Ferenc nem áll meg félúton, hanem e nagy dicsőséget aratott munkája után megírja az ógörög és római sportélet minden megnyilvánulását magában foglaló antik sporttörténelmet is; ez a műve arra mutat, hogy e nagyobb feladathoz is megvan benne a szükséges képzettség, kitartás és rátermettség.

Oroszlán Zoltán.

Ritoók Emma: Pan megváltása. (Misztériumjáték. Budapest, «Elet» Rt., 1929.) A quatrocento második felében — ha csak ragyogó művészetének termékeit nézzük is — már múlhatatlanul megismerszik a modern léleknek az a végzetes kettéhasadása, melyről Schiller óta annyit beszélünk s melyet mi már megmásíthatatlan örökségül hordozunk lelkünkben. A tizenötödik század Frenzéjében még a naiv pogány életöröm s a pozitív hit aszkétizmusa színezte ezt az ellentétet, melyből Kassandra-szavatok dördültek s melyből máglyák lobbantak a Piazza della Signorián.

Ritoók Emma egy széles koncepciójú drámai költeményben (mert műve inkább az, semmint misztériumjáték) Pan új életre támasztott mithologikus alakját állítja a két világnézet ütközőpontjába, mintegy próbaköül, melyen a természetrajongásnak s a hitbéli fanatizmusnak aranytartalmát lemérheti. Hanem előbb mértékül — akár az aranyműves — ismert ötvözetű aranyat használ, a legkülönbet, ami az emberi

fajtaban egyáltalán található : a szeretet arányát. S úgy véli : az új-pogányság — melyben a «Götter Griechenlands» már csak renaissance-emberek diszkertjeinek szoborkecségeiül élnek — szembenállhat a jézusi lélekkel, de a hideg márványba visszaálmódott Pan-nak forró szeretettel fűtött *eredeti*je époly kevéssé támadhat Jézus szeretetvallása ellen, akár a dominikánus szerzetes áhitata ellen a cellája ablakába bókóló falomb vagy az ágon felharsanó madárdal. A humanisták idegeneseiből éreznek a közéjük cseppent *valódi* ókorral szemben, mint maga a középkornak emberi testbe költözött szelleme : Savonarola. Közte s Pan között van egy érintkezőpont, mindketten a lényegből szakadtak, ez a lényeg pedig : a gondolatnak és érzésnek tökéletes egysége, homogén békéje. A természeti erők s a természetfölötti hit ereje ellenségek nem lehetnek.

Szép a költeménynek ez az elgondolása, csak épen drámai módon nehezen megvalósítható. A feltámasztott Pan igazi plasztikával végül sem gubózhatik ki fogalmi elvontságából. Dialektika kellett életre, nem csoda, ha egész léte, minden akcióbeli megnyilatkozása dialektikus árnyalatot kap : az élő emberekkel benne nem egyívású rokon vagy küzdőfél kerül együvé, hanem szóra-bírt szimbolum. Ezért nincs kellő nyomtéma például annak a kontraszt nagy erejére számító jelenetnek, amelyben Pan először találkozik Savonarolával. A szókon át itt a lélekzetvételt kellene hallanunk, e helyett a jelenet drámaisága inkább csak az író próbatétus leírásába költözik : «a lámpa mindkét arcot megvilágítja. (Pan arcán) a faunvonások elsímulnak és egy görög szobor szépségével néz a derű a fanatikus, elgyötört arca. — Hallgatnak. — Első pillanatban mindkét arcra a megdöbbenés idegensége húzódik fel, aztán az abszolút szép és az abszolút rút démoni varázsa nyűgözi le mind a kettőt... Harminc lappal tovább ugyancsak Savonarolának a nemes humanistával, Pico della Mirandolával van egy igen szép jelenete. Itt kevesebb a «szerzői utasítás», a lelkek a szavakon át nyílnak ki, két érdekes ember áll egymással szemben, teljes érdekléssel csüggünk is rajtuk.

Pico alakja különben az írot is szemelláthatólag legjobban érdekelte, benne a «kalokagathia» antik eszményének egy kései kivirágzását látja, ideális szépségét, érzékeny finomlelkűségét

nagy kedvteléssel állítja a cselekmény előterébe. De oda kívánczik ez az alak helyzetileg is : benne testesül meg az új ember riadt magára-eszmélése, hogy : két úrnak szolgál nosztalgikus odaadással, hogy egyforma áhitattal és megérte-ssel fogadja magába a pogány természeti szépséget és a keresztény természetfölötti kegyelmet. Helyzetét tragikaivá az teszi, hogy ezt a kettősséget megismeri s benne hasadt szívvel vergődik :

... én megértem, sajna, mind a kettőt, A szentet és művészt is; bár kívánnám, Csak egyet értenék... Mert boldogabb az, Aki csak egy igazságban bizik.

Majd még világosabban vallja ki ugyanezt Polizianónak :

... én magam is érzem — S éreztem rég magamban ezt a kettős Lelket. — — — — —

— — — — — De én Azt is tudom, hogy régi már ez a Lelkekben dúló diszharmónia. Azóta tart, mióta a keresztén Egy hang kimondta : Elvégeztetett !

Végül a Pan máglyája mellett mintegy a modern ember devise-ül fogalmazza meg még egyszer :

Mint két mágnes közt szolga vasdarab, Ingadozom.

Bizonyos, hogy Ritoók Emma művében az igazi hangsúly ezekre a helyekre esik. Benne antik világ és kereszténység, természet és hit megbékéltetését, Pan szimbolikus «megváltását», valamelyest végiglen megkonstruálnak, mérlegelő kéz munkájának érezzük, — de a Pico-i lélek mélyenjáró rajza elevenből szakadt és elevenbe vág. Ily éles relieffel, kitapintható plasztikával a költemény sok renaissance-figurája (Lorenzo de Medici, Michelangelo, Macchiavelli stb.) közül egyetlenegy sem bír kibontakozni. Ezek jobbára egy-síkban vannak tartva s szavukat is — nem is csak egyénenként, hanem akárhányszor mintegy egymásba átfolyva — bizonyos egyszólamúság jellemzi. A kifejezésben hűvösebbekké és merevebbekké lesznek, mint amilyenekül költőjük elgondolásában éltek. A kissé nehezen gördülő jambusok feszes köntösében valódi drámai lélekzetük nem egyszer elakad. Az író prózája szabaddabban szárnyal, mint versei : közbeszúrt leírásai, táj- és figurális képei a szépen, könnyű lebegéssel haladó prózai

mondatokon át többnyire mélyebb hangulatot keltenek, mint a némileg dermedt ajkú blankversek.

Ebben a széles háttérrel, a költeménynek — mondhatnám — kellék-tárában különben is feltétlen tiszteletet parancsol s nagy intellektuális gyönyörűséggel szolgál a szerző gazdag, kitűnő alapokon nyugvó műveltsége, tárgyában kitetsző, meghitt otthonossága. Akadtak, kik művének «tudományos apparátusát» valami ironikus árnyalattal hánytorgatták fel. Mai nap úgyszólván egyre jobban divatba jő az alkotás műveltségi alapjainak és intellektuos eleminek lenézése, sőt hova-tovább egyenesen kigúnyolása; újabb költészetünk legnagyobb lendületű és legszebb sikerű erőfeszítéseit holmi «őserő» zavaros gőzéből kiszabadult pamfletok a «filozopterség» szálnalmas dokumentumaivá iparkodnak bélyegezni. Mi csak a tücsköt-bogarat kirakatba helyező, fitogtatott álműveltségtől idegenkedünk, az *élménnyé vált* kultúrai elemeket az írói alkotásban váltig egyenrangúaknak hirdetjük a legszemélyesebb valóságélményekkel; a magunkbafoгодott, vérrükké s idegünkkelé vált könyveket csakúgy átéljük, mint szerelmünket vagy szenvedéseinket. Ritoók Emma művéből is mélyen átéltem ismeretek és a bensőbb összefüggések iránt fogékony, finom szellem megnyilatkozásai fuvallnak felénk, «adatait» ezek emelik ki a lexikális lélektelenségből s azonfelül ezek az olvasmány-émlékek nála közvetlen és maradéktalanul emlékekkel is egybefonódnak. A Virágok Városának képét észlelgetve, a költőnő azt személyes megindultságainak, csupa-lélek szeretetének meleg lazurjával vonja be. Mikor kedvelt Picójával Firenze szépségét és varázsát glorifikáltatja, szavait szinte megremegetti a nagy erővel feltoluló emlékezés lírája.

Ez az, ami könyvéhez minden jobb olvasót multhatatlanul odaláncol. Előszava élére Goethe *Zueignung*-jának méla szavait írta: «Ihr naht euch wieder schwankende Gestalten» — s a négy évszázad kódéből felé imbolygó nagy árnyakat neki magának is sikerült egy színes vízióban a könyvébe-elmerülés néhány órájára képzelőmunkában és érdeklődésünkben megmarasztalni.

Rédey Tivadár.

Török Sándor: Egy eszelős fickó s ami körülötte akad. Magyarság-kiadás. 1929. — Hőbortos Péntek András, így hívják az eszelős fickót, képzelt sze-

relmesének leveleket írogat, amelyeket aztán egy régi történelmi gyűjtő össze. A történelmi laptól az oláh hadsereg egyik raktárába rejti el a lim-lom közé, mert oláh közkatona a boldogtalan. A szerzőnek ez a hőse ennyit cselekszik az egész regényben. A másik főszereplő, ami körülötte akad, az oláh hadsereg. Irimia Constantin hadnagytól kezdve a tábornokig mind igen jószívű emberek, de mind szeretne előlépni, vagy kitüntetését kapni. Ez nem is lenne különös dolog, hiszen általában kevés ember búsul, ha előléptetik vagy kitüntetését kap.

Csakhogy ez oláh tisztikar — s ez különbözteti meg az átlagos európai tisztikaroktól — csalásra, hamisításra és más efféle finomságokra képes, hogy érdemeket szerezzen magának. Hőbortos Péntek András együgyű szerelmes leveleiről kisütik például, hogy egy hatalmas forradalmi szervezet jelentései. Péntek András letartóztatják, elítélik, nagy tömegper lesz az ügyből, magyarellenes tüntetéseket kell a kormánynak elfojtania, végül a Népszövetség elé kerül az ügy és az óriási büntény felfedezői mind előlépnek egy fokkal. Mindenki jól jár, csak az eszelős magyar parasztleányt csukják be. De neki is jó dolga van a börtönben. Hipnózissal gyógyít, ezért a börtönőr jól bánik vele, mert sokat keres foglyának tudományával. Az abszolút igazsággal meg ki törődik?

Kisebbségi magyar sors: nagyszerű alkalom tragikus pátoszra, honfibúra, mennydörgésre és villámlásra. Török Sándor azonban nem használja fel az alkalmat. Megérti az oláhokat, akik olyan jó emberek, hiszen a hadnagy, aki elfogatta Péntek András, a nagy összeesküvés leleplezése alkalmából tartott ünnepi lakomáról pecsenyét küld foglyának. Alig foglalkozik a magyar legénnyel, csak az oláhok örömét rajzolja. És mégis nehéz gyűjtőbb hatású könyvet elképzelni, mint Török Sándoré. Megérti az ember, hogy a hajlékony balkáni lelkiismeret milyen szenvedéseket áraszthat olyan környezetbe, amelynek legalább az ideáljai között ott élt az igazság és a becsület. A katonai ranglétra bonnyolult szűrőnél, amelyekben az ügy keresztül halad, nem akad egyetlen ember, akinek eszébe jutna, hogy felfuitt semmiség az egész, ártatlan embert megbüntetni a legegyszerűbb isteni és természeti törvényekkel ellenkezik. Mindenkit hajt a baksis, a primitív emberek skrupulust nem is-

merő önzése. Az elmajmolt civilizált gesztusok alól minden mozdulatnál kitör a balkáni mocsár undorító szaga. A szerző által tettettett tehetetlen bele nyugvás csak fokozza az olvasó elkese redését. A szerző felfogásában — ezzel akarja visszaadni az oláh hangulatot — mindez egészen természetes. Nem csodálkozik semmin, nem botránkozik meg, csak megállapít, sőt mintha menten is őket. Általában epikus nyugalommal írja le a történetet.

Detektív regényekbe illő témája van, de nem rohannak az események. Mindig ráér egy-egy jelenetet széles lélektani alapokon megrajzolni, vagy egy-egy természeti képet megfesteni. A regény kompozíciója bonyolult, túlgazdag a cselekmény, de ezekben a lélektani vagy természeti leírásokban olyan helyeket találunk, amelyek a mai irodalom legszebb részletei közé tartoznak. Az oláh hadnagy estéje, amely megelőzi a levelek felfedezését, a kálvinista pap és Dénes tanár epizódja a börtönben, a magyar színész és nyugalmozott ezredes beszélgetése a tóparton nagy emberismeretre és a realizmus szabályai által korlátozott, de minduntalan kitörni készülő érző szívre vallanak. Mintha csak azt akarná mondani: Látjátok, epikus (sőt talán cinikus) nyugalmat még ez se háborítja. Az olvasó pedig úgy érzi, hogy ezt a cinikus nyugalmat néha már igen kevés választja el a legszentimentálisabb eljágyulástól.

A szerző azonban a kellő pillanatban összeszedi magát és tovább beszél fölnyeres jóakarattal az oláhokról, mintha a hottentottákról vagy más valamilyen gyermekről, alig civilizált népről beszélne, amelynek alattomos és féktelen önzése nem minket, magyarokat sújt.

Fel-felcsillan a háttérben az erdélyi magyarság életéből is egy-két jelenet. Török Sándor szerint még mindig nem tanultak eleget, még mindig a kelletténél jobban bíznak az oláhokban, még mindig megrészegednek egy szép szótól, amit a túlsó oldalról kapnak, még mindig nem ismerik elég feketének az ördögöt. Ebben a hibában mi, magyarországi olvasók is részt veszünk egy kicsit. Sokszor mi is hihetetlenek, túlzottan találunk egy-két részletet, túlságosan balkáninak néhány színt a képen. De azok után a hírek után, amelyek keleti határainkon átszűrva rognak, legfeljebb abban hibáztathatjuk a szerzőt, hogy nem készítette eléggé elő az olvasóit, mert még ezeknek a részletek-

nek is — sajnos — valóság lehet az alapjuk.

Fábián István.

Sebestyén Jenő: A református nő lelkivilága. III. kötet. 510 oldal. Sylvester kiadása. 1928—29. — Az első galamb a háború után, mely a reményesség gallyát hozza: az önmagunkra eszmélés és a magunk elrendeződésének a fellobogtatását. Végre valaki, aki nem ítélni akar, hanem segíteni szeretne rajtunk, mert látja a jelenünket és félti magyar jövőnket. Ez a felelősség hatja át és iratja a könyv minden sorát. Mintha sok szenvedő, vergődő asszony halk panaszkodására mondaná: találjátok meg magatokat!

Sebestyén Jenőnek előadásokból összeszűrt és kidolgozott elmélkedésszerű munkája mélységes vallásossággal, szigorú erkölcsi felfogással foglalkozik a református nővel: testi-lelki világával és világnézetével. Lélektana és kristálytiszta teológiája rámutat a bajokra és bűnökre is. Fáj neki a társadalom sok igazságtalansága, mellyel a nőt ma és a történelem folyamán is sokszor illették; lelkét gondozatlan hagyták, ürességre nevelték, játékszernek tartották, nemi lénynek tekintették maguk a férfiak, és ha csakugyan azzá lettek, megvetették. Ritkán hallunk ilyen őszinte igazságszeretetet és együttérzést. Hálásak vagyunk a tiszteletért és gyöngédséget, mellyel hozzánk szól, mint aki nem felejtette el és nem tagadta meg édesanyjának tisztá és szent emlékét, amikor nővel beszél.

De mint férfi, túlságosan kívülről néz bennünket, nem tud lelkünk mélyére hatolni. Bár minden szava igazság, vallásossága őserőként buzog, mégis úgy érezzük, hogy nem tudja mai lelkünket kielégíteni. Tudjuk, hogy hitre van szükségünk, de nem tudja írói hatását annyira koncentrálni, hogy megváltoztassa életünket és megvalósítsa bennünk és általunk akaratát. Egyfelől ugyan nem is teheti, mert mint férfi nem tudja úgy átérzeni problémáinkat, másfelől pedig egyszerre elméleti és gyakorlati megoldást akar adni, korok és társadalmi különbözőségek elhatárolása nélkül. Ez pedig nem lehetséges.

A könyvnek alap gondolata az, hogy a nőnek hivatása a családi élet. Tehát vissza, vissza a régi helyünkre! Elismerem, igaza van, nem is vonja kétségbe senki. De sokakkal kérdem, mért kell akkor leányaink nagy részének legszebb fiatalságát ott égetni el

félélytszakakon át a könyvek fölött vagy napestig a gyárakban? Ha a családi élet az igazi hivatásunk, akkor mért lehetetlenség a házasság a nők nagy részére nézve? Lehet, hogy a háború előtt még a társadalmi életben való hivatásunk bizonyítására is szükség volt, de ma már a kérdés második fázisánál vagyunk: az önálló és dolgozó nő hogyan találja meg hivatását a családi életben és hogyan töltsse be azt? Továbbá: ha a nő egyedül marad, hogyan töltsse be az életet? Amit Sebestyén mond, az 50 évvel ezelőtti időknél felel meg. A háború arra nevelt rá, hogy a férfit nem várhatunk, nem támaszkodhatunk. Az élet kérelhetetlen harcából ki kell vennünk a magunk részét, egyéniségekké kell lennünk, hogy egzisztenciánkat megteremthessük. Könnyek és verejtékek között jutottunk el odáig, hogy megálljunk és megéljünk a magunk lábán és ezt nem lehet olyan könnyen feladatni a mai nővel, mint Sebestyén gondolja. Ma még a házasság nem jelent biztos révet s megélhetést a nőnek munkája és gondja többletének arányában. Nagyon kevés férfi tudja az intelligenciájának megfelelő életstandardot elérni, mikor megházasodik, és igen sokszor az asszonynak is pénz kell keresni. Tessék a sok hivatalba járó asszonyra gondolni, aki reszketve gondol otthonhagyott gyermekére, míg a számsorokat összegezi. Hogyan lehet a nőt teremtettsége másodlagossága alapján a férfi függvényének tekinteni? Nem a feminista és a suffragette mozgalmak az ellenségek, hanem ezek a helyzetek és tények. Itt kellene a hit fénycsóvjának áttörni és csüggedt fáradtságunkat erővé változtatni.

A munkának nagyon szép részei azok, ahol misztikus érzéseket szolgált meg. Pl.: «A bűn nélkül sokkal kevesebb szenvedéssel járt volna az anyaság». «Az élet gazdagsága kettőjük közös munkája által bontakozhat ki.» «A boldogság nem célja az életnek, hanem csak ráadása, ajándéka az Istennek. Tehát nem különálló és hajszolható és elérhető, hanem maga az Isten-szolgálat.»

Bár tételeiben igaz, de nem értem, hogyan gondolja kivihetőnek és elérhetően megoldottnak azt, amit a «munka», «szórakozás», «társaság», valamint a «külső megjelenés», «testápolás» kérdéseiről ír? Elsősorban is kit veszt mértéknek? Mert akik ezt a könyvet lekitaplálékul tudják használni, azok-

nak ezekre a differenciáltabb életformákra nincs szükségük, akik pedig fejlettebb egyéniségüknek megfelelően öltözködnek és viselkednek és a külsőt, mint megnyilatkozást a belsőhöz mérik: azoknak színesebb és gazdagabb érzésviláguk is van és azok már más módon kívánják e tárgyak fejtegetését. — Egyáltalán nem értem a református osztályozást. Szerintem a felekezet bizonyos jellegzetességet ad, de jellemet nem. Komoly és derék nőt minden felekezetben lehet találni, akik a felekezeti különbség dacára is ugyanazon lelki strukturájúak s nem különbözőek, mint Sebestyén gondolja. Viszont legyünk annyira következetesek, hogy beismerjük: bizony a mieink között is épen annyi felületes és léha van, mint akármelyik másik egyházban. Református mivoltunknak ez a hangoztatása oda vezet, hogy magunkat tartsuk az egyedül üdvözülőknél, ez pedig minden, csak nem református szabadság és felvilágosodottság. Különösen nem az ma, mikor olyan kevesen vagyunk magyarok, hogy nem szabad a tagozódást élezni. A határokon túl felül tudnak emelkedni ezen, elnézni a felekezeti különbségeket és kezdet fognak, mert magyarok. Emlékszem, hogy fájt nekünk odaát, mikor hosszú idő után egy átcsempészett gyűrött magyar újságból nem az összefogást, hanem az itthoni magyarok egymás elleni harcát olvastuk ki.

A munka szerkezete aprólékos kidolgozottsága miatt nagyon tagolt, sok helyt szétfolyó is. Feleslegesek a hosszú bibliai, kálvini, káté-idézetek. Megoldásra ezek úgysem vezetnek, viszont ha kevesebbet és csak fontos helyen alkalmaznánk őket, hatásosabbak lennének. Több melegséget, szépséget kérnék egyes helyeken, mint pl. a menyasszony lelkivilágánál. A dogmatika és az elvek még nem hit és nem érzés, tőlünk pedig ezt kívánják és nekünk ma erre van szükségünk. Nyelvstílus helyenként nehézkes, olykor hosszadalmas.

Mindezeket csak azért bátorkodtam megírni, mert a könyv zárószava puritán férfiasággal kéri az észrevételeket és már régóta figyelem, hogy a könyv megjelenésére eddig nem felelték. noha tudom, hogy sokak véleménye hasonló az elmondottakhoz. Hiszem azonban, hogy olyan ember mint ő, nem veszi sem személye megbántásának, sem tábora elárulásának e kritikát, hiszen könyvéhez nem is szólhat hozzá

mas, csak református és csak nő. Én valahogyan úgy éreztem, hogy a remélhetőleg nemsokára megjelenő második kiadás szempontjából szükség volt ezeknek elmondására.

Dancsházyné Matolesy Judit

Joó Tibor: Történetfilozófiai alapok Böhöm Károly rendszerében. Szeged 1929. Értekezések a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből. 2. szám.

A bevezetésben ismerteti a szerző a történetfilozófia kialakulását és fejlődését napjainkig, úgy látszik azért, hogy megszabaduljon ettől a gondtól. Később is emlegeti — ugyan elég ritkán — a külföldi, pontosabban német tudósok elméleteit, de az olvasó mégis úgy érzi, hogy Böhöm Károlyt szinte légmentesen elszigetelve mutatja be. Azt hisszük, hogy nagyobb szolgálatot tett volna a szerző ennek az értékes magyar filozófusnak, ha véleményét a többi gondolkodó eredményei és problémái között ismerteti.

Általános magyar hiba a szerző másik fogyatkozása. Külföld alatt Németországot érti, még csak fel sem említi pl. a francia szociológusokat (Durkheim, Lévy-Bruhl), akinek sok problémája azonos azzal, amit a németek és mi történetfilozófia néven emlegetünk.

Különbön Joó Tibor alapos munkát végzett. Szereti tárgyát is, Böhöm Károlyt is, akinek szétszórt gondolatait nagy lelkesedéssel gyűjtötte össze és megértéssel foglalja egybe a különböző történetfilozófiai problémák köré.

(F. I.)

Marschalkó Lia: Egyedül az őszben. Ha azt mondom e kötetéről, hogy sebzett, vergődő lélek harca megbéklyózott önmagával, lélekbörtönbe zárt vágyaival, valóságos és képzelt fájdalmaival: voltaképpen közhelyet ismétlek, amely minden lírai költőre illik. És mégis leírom e közhelyet, mert fokoztatban illik Marschalkó Lia verseire, amelyek mindegyike nemcsak eszközt lát a szóban, hanem célt is, és irodalommal szublimált érzéseit lehető teljességgel a papíron éli ki, barokkos zsúfoltságot hoz minden sorában, tobzódik a szavak halmozásában.

Első versét így kezdi:

Lírám, ha nem lehetsz magasztos férfiu harc, — gazdag szavakban tobzódj...

Programm ez, amelyet széles ritmúsú, terebélyes sorainak mindegyikében bevált, sokszor asszonyi finomságokkal előmlő új képeket teremtve; olykor azonban, erőszakolt kapcsolatokba veszve, szavai csak olesó cérnára fűzött hamis gyöngyökként hivalkodnak.

Fáradt kedvesemhez című versében ezt írja:

Kedves, milyen jó lehet a tavasz színeinek
összeborulni
A rím heves golyóival s a kökörcsin
lány liláit
Tollhegyre csapva, verssel marasztalni
a galambot
És a mézet merészen ontó méhhadak
közé
Költői képek fehér ízeivel belevetni
a szent szerelmet.

Gyönyörűen hangzó öt sor. Látszólag világos, könnyen érthető lírai képeket lehel az egész nagy költői mondat, és izes szavai szinte csiklandják idegeimet. Érzem, hogy költő vetette a papírra, akinek lelkéből tajtékos hullámokban csapott ki a túlradó vágy mohósága: kiélni, kifejezni, kimondani a vágy alaktalan és anyagtalan érzését, szavakba sűríteni a kimondhatatlant, ritmusba fogni az ösztönös erőktől hajtott hullámjátékot, mindaddig, amíg teljesen ki nem mondhatja magát, és az emóció láza az utolsó ritmusban el nem nyugszik. És elolvasom ötször, tízszer az idézett sorokat, mert hangzatilag szuggesztív varázsuk van, de értelmileg nem tudok beléjük hatolni, logikám megbotlik már «a rím heves golyói»-nál, és fantáziám elcsúszik a következő négy sor zúgós szappanbuborékain. Érzem, de nem értem azt, amit a költő mond, mert költői képeknek szánt szavai az értelem alá süllyednek, logikai kapcsolatuk erőszakolt és összefüggéstelen, szerves alépitésüket pedig a vers további soraiban sem találom meg.

Ugyanilyen feltűnő hibával kezd *Bánat* című versét is:

Mint a levegőben, ha eső veri szét a poros nyárnak táncos sugárzását, Úgy szakad lelkem száraz melegébe egy hús folyó, egy jó folyó, a bánat.

Két különálló sor, két nemcsak különálló, hanem természetileg is elentétes lefolyású képet akar összekapcsolni, noha a szétverni és a beszakadni

igék nem alkalmasak erre, mivel ellen-
tétés képzeteket támasztanak, és erő-
szakolt alkalmazásukat ebben a hason-
latban semmiféle licencia nem indo-
kolja. A második sor szépsége és tel-
jessége kedvéért az első sort minden
különösebb nehézség nélkül alkalma-
sabb hasonlattal lehetett volna helyet-
tesíteni, és akkor könnyebben ki lehe-
tett volna hámozni azt az értelmet,
amit én imputálok e két sornak: mi-
ként a hűvösség, amely eső idején a
levegőben szétárad, úgy szakad stb.

Kénytelen voltam a költőnő e jelleg-
zetes hibájával részletesebben foglal-
kozni, mert gyakori felbukkanása ká-
rára van a különben értékes és érdekes
kötetnek, amelynek különállóan meg-
jelent versei már annakidején is figyel-
met keltettek.

De Marschalkó Lia érzéseinek gazdag-
sága, finom megfigyelőképessége, ver-
seinek egységes stílushangulata csak
a kész kötetből tűnik ki teljes erejé-
ben. Erős lírai tehetsége sokrétűen,
meglepő szókapcsolatokkal, mély ha-
sonlatokkal formázza verssé mondani-
valóját, melynek ritmusa eláradó szug-
gesztivitással hömpölyög. A lelkében
sűrűn felsorjázó, néhol csodálatos fi-
nomságokkal gyönyörködtető képeket
a passziánszrakó nők szenvedélyével

rója sorokba, mintha megoldást, meg-
váltást várna a kialakuló verstől.
Nyugtalan, de tartózkodó hangja e
képek mögé rejti sikoltásait; ezeryi
színnel dekorálja el magát és néhol a
feszülő izgalmat nagy mohósággal ken-
dözi el, míg palettájára, amelyen a nap
pompája mellé a természet minden
színe felsorakozik, felfröccsen vérenek
egy-egy bíborcsöppje is.

Csend a tónál és *Csend a Szaharában*
című két verse szinte tökéletesen rep-
rezentálja költői értékeit. *Menj a
tavaszba, Asszonyok útja, Nyári hold
után* című versei is maradéktalanul
mutatják be asszonyi lelkének sok-
rétűségét és finomságait. De ezeken
kívül is minden versében van legalább
néhány figyelemreméltó sor, pár egyéni
hang, még azokban is, amelyekben
ereje ellankad és megéreztetik, hogy
a papír csábítása nagyobb volt az érze-
sek intenzitásánál.

Önellenzése és növekvő ökonó-
miája bizonyára nagy mértékben segít-
ségére lesz abban, hogy kifogásolt hi-
báit a jövőben elkerülje és következ-
ző kötetében zavartalan örömet és élvezet-
tet szerezzen a költészet barátainak.
Ezt annál is inkább remélhetjük, mert
jó verseiben a leghatározottabb bizto-
sítékát látjuk ennek.

Majthényi György.

Tudományosélet.

Egy új Kossuth-könyv. — Az Ungarische Jahrbücher. — Tudomány és politika. — Amiel és Petőfi. — Lengyel hitvallás a magyar történeti lélekről.

Mazzini e Kossuth címen egy olasz nyelvű kötet jelent meg Flórenchben: újabb terméke annak a kölcsönös és fokozódó tudományos és kulturális érdeklődésnek, mely a magyar és olasz szellemi életet újabban összeköti. A könyv szerzője Kastner Jenő, a pécsi egyetemen az olasz irodalomtörténet tanára, aki mióta ezt a második magyarországi olasz tanszéket felállították, egy kis olasz szellemi központot fejlesztett ki Pécsen. Az ő tudományos működésével indult meg nálunk az olasz irodalom és főleg az olasz-magyar szellemi kapcsolatok történetének rendszeres kutatása, mert előtte az olasz filológia terén itthon csupán szórványos, szervesetlen részlettanulmányok jelentek meg. Igaz, hogy a háború óta külön folyóirat, a Zambra Alajos szerkesztette *Corvina* áll a magyar-olasz irodalomtörténeti kutatók rendelkezésére s így megvan az a szerv is, melynek segítségével a kutatás rendszeresen kifejlődhet.

Kastner korábban a magyar irodalomban jelentkező olasz hatások kutatásában szerzett jelentős érdemeket, újabban a magyar szabadságharc és emigráció olasz kapcsolatairól közölt több tanulmányt. Új könyvét, melyet most a Gentile és Menghini vezette *Studi e documenti di storia del Risorgimento* c. vállalatban adott ki, az idealista forradalmár Mazzini és Kossuth Lajos viszonyának szentelte és bár a könyv inkább okmánypublikáció, mint történelmi tanulmány, a hozzáfűzött kommentár kellő világításba helyezi a szabadság két harcosának egymáshoz való viszonyát. A Nemzeti Múzeum Kossuth-levéltárából előkerült Mazzini-levelekből és egyéb okmányokból kiderül, hogy Kossuth eleinte óvatos volt az európai népek közös szabadságharcát tervező fanatikus republikánus Mazzinivel szemben, mert Szavóját is kimélni akarta. Később

mind jobban belemelegedett a barátságba, de az egész vállalkozás anyagi eszközök híján és a kedvezőtlen francia-angol konjunktúra miatt összedőlt. A Mazzini-korszak csak egyetlen fázisa annak a sok sikertelen próbálkozásnak, mellyel Kossuth az Ausztriától független Magyarországot megteremteni akarta.

*

Az *Ungarische Jahrbücher*nek már a IX. évfolyama fekszik előttünk. Ez a nagymúltú folyóirat, melyet Gragger Róbert alapított és melyet csekély magyar hozzájárulással a porosz tudományos világ tart fenn, igen nagy érdemeket szerzett már a magyarság külföldi ismertetése terén. Másrészt a benne és testvérvállalatában, az *Ungarische Bibliothek*ben közölt tanulmányok magát a hungarológiát is jelentékenyen előbbre vitték. Ebben a kötetben is nagy élvezettel olvassuk a főszerkesztő Farkas Gyula dolgozatát Vörösmarty újabban felfedezett ifjúkori német regetőredékéről, Treml Lajos nagyszabású tanulmányát az oláh nyelv korai magyar kölcsönszavairól, melyről már e helyen, mikor egyes részeit előadásalokban hallottuk, beszámoltam. Kitűnő szolgálatot tesz a nagyterjedelmű recenziós rovat is, melyben száz meg száz magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású külföldi tanulmányt ismert a szerkesztőség.

De kevésbbé örvendetes dolgok is akadnak: így Moór Elemérnek a magyar-német nyelvhatár telepedéstörténetéről írott tanulmánya, melyben a különben hasznos történeti anyag ismertetését a szerző dilettáns nyelvészeti elucubratiókkal tarkázza. Egy-egy fölényes mondat, rögtönzött etimológia és Gombocz Zoltán, Melich János, Pais Dezső és mások munkássága elintéztetett! Moór Elemér tudománytalanak tartja mindazt a munkát, melyet a magyar nyelvészek és történészek Anonymus magyarázása körül és a honfoglaláskori magyar föld etnográfájának megállapításában kifejtettek. Az ő tudománya szilárdabb alapokon nyugszik: azon a látnoki és körül-

belül már 50 éve elavult megállapítás, hogy a magyar földön eredetileg minden szláv volt. Bogát is szláv, Bors is szláv, Doboka is szláv, Szalók is szláv, Bojta is szláv, Zombor is szláv s a bizonyíték mind erre a szerző tudományos tekintélye. A papirus türelmes és nem nehéz ráfogni Borsra, hogy ő csak Boris származéka (hogy a magyarban efféle rövidülés ismeretlen, az nem számít). De így Árpád, Tühütüm, Szultán neveiről is kimutatható, hogy a Rapant, Tót és Szelin nevekből keletkeztek. Csakhogy ez a Magyar Adorjánféle nyelvészek módszere, kiknek elég két név hasonló hangzása, hogy a *tótok* és *talárok* rokonságát vitassák. A nyelvész európai módszerei szerint előbb a már meglévő magyarzatokat kellene megcáfolni: Gombocz-Melich etimológiai szótárának adatai és Melichnek a honfoglaláskori Magyarországról írott gyönyörű logikával és természetes érveléssel felépített tanulmánya mellett fölényes hallgatással elmenni eddig csak Csehországban és Romániában volt divatos, ott sem mindenütt.

Az ilyen tanulmányok semmiesetre sem emelik az *Ungarische Jahrbücher* nivóját. Az efféle kijelentésszerű tudománynak csak Romániában van hatása, ahol már Jorga, sőt még a különben aránylag józan Draganu is tekinthetőként idézik Moór Elemért, mint aki ugyancsak elintézte az oláhoknak kellemetlen magyar nyelvészeket!

Nem vall egészséges tudományos gondolkodásra az *Ungarische Jahrbücher* egy másik munkatársának, a különben európai híru német Markwartnak a módszere sem, ki most közölt tanulmányában pl. a magyar turkológus Németh Gyula eredményeit felhasználva a magyar tudós nevét csak ott idézi, ahol polemizálni kegyeskedik vele... Mindkét esetben valami hiba van a tudományos illendőség körül.

*

Mindezt nem azért írjuk, mintha a tudományos igazságot nemzeti szempontok szerint óhajtanók nyirbálni, feldíszíteni vagy elhallgatni. A nemzetet, nézetünk szerint, csak a jóhiszemű tudományos igazság kijelentésével lehet szolgálni. Az igazságot a politika kedvéért elferdíteni vagy elhallgatni árusítás, ami, sajnos, napjainkban eléggé divatos bűn, még pedig nem annyira nálunk, mint inkább a szomszédos országokban. Nem is szólva az oláhok köz-

ismert dákoromán dogmájáról, melynek érdekében odaát az igazságon állandó erőszak tétetik, csak egy esetet akarunk megemlíteni, mely az objektívításáról híres német földön történt meg. Egy magyar nyelvész, ki az elszakított Nyugat-Magyarország neveivel foglalkozva kimutatta néhány névről, hogy a német helynevek a magyar őstelepülők neveiből keletkeztek, beküldötte cikkét egy osztrák-német *tudományos szaklapba*, melynek szerkesztőjével jó viszonyban állott. A szerkesztő megköszönte és — visszaküldte a kéziratot azzal a megjegyzéssel, hogy a cikknek teljesen igaza van (eddig terjed a tudományos objektívítás), de miután a német nemzeti eszmére nézve kedvezőtlen adatokat tartalmaz, nem közölheti lapjában.

*

A vidéki doktori értekezések között említésre méltónak találom Szigethy Vilma Amiel-tanulmányát.¹ Bár a tanulmány francia nyelvvezete kissé barbár, csak örülhetünk annak, hogy Szegeden letettek arról a maradi felfogásról, hogy a tudományt az egyetemen csak magyar nyelven szabad művelni. Ma már elmúlt az az idő, amikor a magyar nyelv létezését efféle tilalmakkal kellett alátámasztani. Inkább azzal kellene törődnünk, hogy a külföldi szakirodalom minden életnyilvánulásunkról tudomást szerezzen, mert a tudományos munkánál nincs becsebb nemzeti propaganda.

Szigethy Vilma tanulmányában Amielnek, a genfiak kedvenc írójának, a nagy lelki mélységeket feltáró híres *Journal Intime* szerzőjének fordítói működését tanulmányozza, különös súlyt helyezve Petőfi-fordításaira. A könyvben talán kevésbé sikerült Amiel kozmopolita érdeklődésének rajza, mint inkább az új és ismeretlen adatok felkutatása. A dolgozat főérdeme abban áll, hogy egyrészt Amiel és a magyar Meltzl Hugó levelezését, másrészt Amielnek a magyarokra vonatkozó kiadatlán feljegyzéseit is részletesen ismerteti s így eléggé bepillanthatunk e nyugtalan szellem műhelyébe. Petőfi-fordításai különösebb érdekekkel nem bírnak, azokat inkább az egykorú művelt európai szellem érdeklődésének mértéke gyanánt foghatjuk fel. Amiel

¹ H. F. Amiel traducteur. Son'européanisme littéraire. Ses relations avec la Hongrie. Szeged, 1929. Études françaises p. p. l'Institut Français de l'Université de Szeged.

esete is igazolja, hogy a francia versesél külföldi költők asszimilálására képtelen, a legszebb, legzamatosabb nyelvezet halvány sablonként üt ki az utánzatban. Baranyai, Kastner, Bouvier közlései után ez értekezéssel most már lezártnak tekinthetjük Amiel és a magyar irodalom kapcsolatainak problémáját.

*

Lengyel egyetemi tanárok látogatják Budapestet és kettejük a Történelmi Társulatban előadást is tartott. Godlewski Mihály krakkói püspök és egyetemi tanár, ki 1915-ben többedmagával titkos bizottságot alakított a hadifogoly magyarok felségítésére, a magyar történelem tanulására hivatkozva lelkes szavakkal fejezte ki bizalmát a magyar nemzet jövője iránt s ezt bizony jól esett hallanunk a kétkedés napjaiban. A betegsége miatt otthon maradt kollégája, Kutrzeba Szaniszló felolvasását egy másik professzor tartotta meg; rövid összefoglalást kaptunk a lengyel politikai fejlődésről, mely sajátosságos módon a nyugattal ellentétes irányban alakult, mert míg nyugaton az abszolút monarchia győzött, Lengyelországban a nagyszámú nemesség ereje nőtt meg az uralkodó hatalom rovására.

Október első hetében a budapesti egyetem német-magyar tudományos hetet rendez; a boroszlói egyetem tanárai adják vissza a magyar professzorok látogatását és 36 előadást tartanak az egyetem különböző karain. A tanácsere, mely a külföldön már mindenütt divatban van, ezzel az érdekes kísérlettel kezdődött meg minálunk. Nem kétséges, hogy mindkét részről haszonnal fog járnai a szellemi érintkezésnek ez a közvetlen formája.

Eckhardt Sándor.

Néhány szó Jorga folyóiratának magyar vonatkozásairól.

Két ember áll a bíróság előtt: a vádlott és a vádló. A vádlott nyelvét a bíróság nem érti és ő, ártatlanságának biztos tudatában, megelégszik azzal, ha a tárgyalás nyelvén ezt egyszerűen kijelenti, anélkül, hogy erősebben bizonyítaná. Minek? Ártatlansága, igaza annyira nyilvánvaló, hogy annak magától is ki kell derülnie. A vádlónak kapóra jön áldozata hallgatása, aki az ő szemeszedett hazug állításaira legfeljebb csak vállat von s válasza sem méltatja. A bíróság pedig a vádlónak ad igazat.

A bíróság a külföld; a vádlott a magyarság; a vádló a románság nevében Jorga, a bukaresti egyetem professzora, a Sorbonne meghívott előadója, a Revue Historique du Sud-Est Européen szerkesztője.

Az alábbiakban kiragadunk néhány példát ebből a folyóiratból, amely francia nyelven Bukarestben és Párizsban jelenik meg. A címe is olyan, hogy alkalmas a viszonyokat nem ismerő olvasó megtévesztésére. Dél-Kelet-Európa neve alatt a román szempont érvényesül, így természetesen a magyar vonatkozások tárgyalásánál is. Erdélyről szólva minden alkalmat megragad annak a hangsúlyozására, hogy ez a terület román terület s lakosait a magyarok mennyire elnyomták. «Ami a románokat illeti, ennek a nemzetnek nagy része Ausztria uralma alatt élt. Erdély anektált, de nem egybeolvadt része volt Magyarországnak. 1526 óta török fennhatóság alatt fennálló erdélyi fejedelemségben magyar vezetés alatt élt a szász polgárság és a többséget alkotó oláh lakosság». (1924. 35. l.) — «Az erdélyi oláh civilizáció három legfőbb képviselőjében, Klein Simonban, Sincai Györgyben és Major Péterben megvolt a latin eredet biztos, közvetlen, forradalmi érzéke, amely különösen megerősödött Rómában a Traján-oszlop és a római romok mellett; a latin kultúrának ezek az emlékei igen veszedelmesek voltak az osztrák-magyar uralom fennmaradására Erdélyben». (u. o.) — «Az ember Erdélyben is egy jobbágyság alatt levő országban van, amely jobbágyság a románok, de nemcsak a románok részére áll fenn... Ez középkori terület, ahol a kiváltságolt fajok a magyar és a szász; az utóbbiak nem tartoztak teljességgel a «szekek»-hez, a középkori politikai értelemben vett egyetemesség «sedes-eihez, hanem megosztották a románokkal a szolgaság jármát». (1925. évf. 229. l.)

Az erdélyi parasztról a következőket írja: «Az erdélyi paraszt valóban történelmi karakter; falusi ember, aki felett nem volt nemzetiségéhez tartozó uralkodó osztály. Egy bizonyos időben történelmi osztályt is alkotott, amely összevegyült rangban a magyar főnemesi osztállyal; ehhez tartozott Mátyás király is, apja a nagy Hunyadi János, a kereszties hadjáratok hőse és anyja révén is, aki Szilágyi volt; Silághi, a Salágiu nemességéből. Ez a paraszt a legutóbbi évekig idegen ura-

lom alatt élt, a magyar uralom alatt, amely több, mint ezer évig tartott». (1925. évf. 227. 1.)

Ezekből az idézetekből is láthatjuk, hogyan ragadnak meg minden lehetőséget, ahol hangsúlyozni lehet olyan valakinek a román származását — elsősorban természetesen előszeretettel a Hunyadiakét —, akik, mint magyarok tűntek ki. De talán még jellemzőbb erre egy másik hely.

Hunyadi János szerencsétlen kimentelű 1448-i hadjáratához kapunk a Revue harmadik évfolyamában új adatot, amely hadjáratot eddig «csak tökéletlenül ismertük». Hunyadi János ebben a cikkben «a magyar állam szolgálatában álló oláh hős»-ként szerepel. (1926. 3. évf. 13. 1.) Az új adatként közölt levél akkor mutatja be a vezért és seregét, amikor átkelt a Dunán Cubinnál, «szerbül Kovin, magyarul Köve, — talán az oláh cheie, clavis, szoros után — (u. o. 19. 1.) és amely seregnek a magvát épen az oláh csapatok képezték, akik mindenkinél hiresebbek a törökkel szemben (u. o. 20. 1.), akik miatt azonban Hunyadi el is veszítette ezt a hadjáratát, de amiről természetesen az «új adat» mellett már nincs szó.

De nemcsak az oláh hősök állottak a magyar állam szolgálatában, a helynevek is tőlük származnak, az erdélyi területen, sőt délen Erdélytől nyugatra is, amint ezt előbb Köve esetében láttuk. A románoktól vettük át az erdélyi szervezetet is. A székelyek, amint a név is mutatja, a szék emberei, amely szék sedes, kerületi bíróság a román «judet» kölcsönnevése... — «A tanács, az öregek gyűlése meg-egyezik a román szervezet első formáival». (1928. 5. évf. 160. 1.) — Ezzel a kérdéssel kapcsolatban mondja Jorga Karácsonyi Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez című munkáját bírálva, hogy a székelyek élén álló seniorok, judices terrestres és principes exercitus- szervezet teljesen megfelel a románok szervezetének, tehát onnan került át. «Ez minden- esetre kevésbé impozáns, mint a gepida-székely elmélet, de egy kicsit igazabb». (1928. 5. évf. 97. 1.)

Ezzel szemben tőlünk nem kaptak a románok semmit sem; Magyarország mind a szellemi életben (1924. 1. évf. Jorga: La pénétration des idées de

l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe), mind a művészetek terén csak a nyugati áramlatok pusztá közvetítője volt (1926. 3. évf. 166—168. l.), nagy embe- reiket pedig ártatlanul végeztette ki az osztrák-magyar uralom. Itt elsősorban Mihály vajda, Vitéz Mihály esete körül folyik a vita, helyesebben csak folya, ha nem ietznék el nagyon egyszerűen román részről. Mihály vajda osztrák szolgálatban állott, amikor ártatlan kivégzetésével a legnagyobb oláh mártír lett. Most egy szerb tudós a bécsi állami levéltárból közli Mihály vajdának Ibrahim vezirhez írott szerb nyelvű levelét, amelyben a vajda fel- ajánlja szolgálatait a töröknek. Ez azonban megfosztaná Mihály vajdát eddigi nimbuszától, tehát ezt a levelet hamisnak nyilvánítják. (1927. 4. évf. 206—212. l.)

De nem elég ez állításoknak kiáltó merészsége, fokozza őket a hang is. A dáciai román folytonosság kérdését tárgyalva Jorga a következőket mondja: «A magyar nacionalizmus is követni kezdte ezt a tudományos vitát, arra törekedve, hogy a csapatoknak (római) a III. században történt eltá- vozásának a dogmáját érvényesítse... Hunfalvy könyvétől kezdve a «román követelésről» — jellemző cím — egészen a Réthy által vallott hipotézisig az olasz pásztorok későbbi áttelepítéséről és a Karácsonyi által ismételt brutális tagadásig, ez a vita kedvelt tárgya volt egy megvalósíthatatlan politikai és nemzeti ideál szolgálatában álló történetírásnak...» (1924. 1. évf. 67—68. l.) G. M. Sangiorgi Magyarországról szóló könyvéről pedig ezeket mondja: «A szerző — olasz újságíró — meg- kísérli a magyar politikának a védel- mét... Szerinte a magyarok nem akar- ták a háborút; ők nem is tudtak belőle nyereséget húzni — csak a nemzeti- ségek számának és jelentőségének a csökkenését — mondjuk mi!» (1927. 4. évf. 56. l.)

E sorokban csak épen rá akartunk mutatni a Revue Historique du Sud- Est Européen (1924-től) lapjain ural- kodó tudományos hangra és módra, amelyre választ magyar folyóiratban adni épen olyan lenne, mintha a vád- lott maga elé mormogna valamit, anél- kül, hogy a bíróság megértené. — A választ úgy kell megadni, hogy azt a bíróság, a külföld is megértse.

Pálffy Ilona.

Színházi szemle.

Az ember tragédiájának nemzeti színházi évadkezdő felújítása rendezésben is, játékbán is több újsággal szolgált. Hevesi Sándornak hat éva óta ez már harmadik erőfeszítése a nagy feladat megoldására. Első ízben a költemény eszmei egységének szimbólikus színpadi kifejezését kereste, ellentétben Paulay scenikai megfogalmazásával, ki az egyetemes eszmét realiztikus színpadi cselekvéssel iparkodott a nézők előtt fejleszteni s a műnek e «színszerű»-vé szűkítésével belőle meglehetősen laza tableau-sorozatot, afféle színpadi Leporello-képeskönyvet csinált. Hevesi a bello összefüggést akarta szolgálni s ez némi egyoldalúságba is hajtotta: akárhányszor szimbólumot gyanított ott is, hol Madách jelképies kapcsolatra aligha gondolt; több alakot egymás vissza-visszatérő változatává erőltetett igaz ok nélkül, a tömegjelenetek rendezésében pedig szenvelégiség menő mechanizálásba tévedt. De a figyelmet az egyes képekről mégis a mű egészére terelte, a főszálat jól megragadta s a folytonosságot fenyegető hosszú diszletező szüneteket is bravurosra kiküszöbölte.

Vezető elvét a második kísérletben is megtartotta. Hármasság tagolású színpadi építménnyel változatosan használható, de mégis nagy egységet érzetető keretet állított, erre az ötletet a misztériumszínpadtól kapta s ehhez képest a költeményt is valamelyest misztérium-drámául iparkodott értelmezni. Ez a gondolata meggyőzővé nem vált, de a főalakok, a mű gondolati súlyának hordozói, a színpadi képekben való elhelyezkedésükkel most tagadhatatlanul még jobban magukra és mondanivalójukra vonták az érdeklődést. Ezzel különösen az egyes színek prolog- és epilógyszerű szakaszai kerültek kellő hangsúlyhoz.

A legújabb «átrendezés» a régibb próbálkozások bevált eredményeit rendre felhasználja, de valamivel kevesebb theoretikus feltevéssel közeledik a műhöz, kevésbé nyomoz «beletitkolt» szálak után. A merev vonalvezetést némileg meglazítja, ezzel egyet vissza is lép Paulay meiningeni ihletű színpada felé. A szabadabb levegő jót tett a koncepciónak, a madáchi gondolatnak színpadilag lehetséges, egyetemes kiterjedésben való megérzéketésére azért most is éber gond ügyelt. Az elkerülhetetlen rövidítésekben is

készségesen megnyugszunk, legfeljebb az athéni színből nélkülözőzzük a halál nemtőjének megjelenését: enélkül elmarad az engesztelődés záróakkordja. S a bizánci képben sem ejtenék el a bűnbocsánatot áruló barát figuráját. A kritika által nagynehezen kivívott úr-jelenetet pedig semmiképp sem volna szabad törölni: a költemény vezető-gondolata legpregnansabban itt jut szóhoz.

Az új szereposztás majd minden feladatban a színház újabb tagjait foglalkoztatja. A főtríász új megszemélyesítői közül Forgács Antal Ádámjának egyelőre legnagyobb erénye a dikció tökéletes tisztasága és értelmi biztonsága, igen jó az örök bizalom lírai vonásának megéreztetésében is, csak a férfias nagyság tragikuma felé kell még magasodnia. Szabó Margit Évája mintha a Jászai Mari nyomdokaiba igyekezzenék, talán ennek szimbólumául hordja hajában a paradicsomi pávatollat. Erős tragikai akcentusa van egész alakításának, megbecsüli és méltósággal zendíti meg a madáchi igéket, mozgásban is a grandiozitást keresi, e részben csak némi «előírányszótság» ütközik ki még néha testjátékából. Még az alak érzelmi alapszínét kell magában egységesebben megérlelnie, hogy a változatok ebből szervezesebben sarjadhassanak. Timár Lucifere kiváló értelmi fokon áll, de hiányzik belőle a «szellemország büszke részesés»-nek felsőbbsege, egyes helyeken lankad is, ilyenkor Ádámnak nem szívszorító végzete, inkább csak társalkodó kísérője. Környey Paula Hippíájának szuggesztív ereje nagyszerű lendületet ad a római jelenetnek, a tehetséges Sugár Károly túljátszott figurái viszont ismét a rendező bátor, mérséklő közbelépésére szorulnának.

*

1843-ban a Nemzeti Színház díjat tűzött ki «egy, a magyar népeletről meritett, minden aljasságtól ment, jóirányú, látványos színműért, mely által a köznép is a színházba édesgettetvén, ízlése nemesbíttessék». Ebből a pályázatból került ki Szigligeti *Szökőkút katonája*. Kisfaludy kezdeménye után ezzel a darabbal foglalt helyet a színpadon — most már állandóan és egyre sarjadó genealógiai törzskül meggyökerezve — a «magyar népelet». Szigligeti népelete itt még a jobbágyvilág képét örökíti ránk, a kötéllal verbuváló, a harminckét-tornyos Májlandba maséroztató «gyöngyélet»-nek

ránk nézve szinte prehisztórikus mozzanataival. Kisfaludy kotzebuei elemeit itt már Victor Hugo és Dumas «úri romantikájának» színei váltják fel, «nép»-glorifikáló demokratizmusa már a negyvenes évek egyenlőségi lázában fogant. Mindezen nagyapáink is még gyermekifjú fővel hevültek, Petőfi is ebben a darabban lépett utolszor színpadra! A kiegyezéskor előadásainak száma már a százas jubileum küszöbére ért s a nemzeti színpadról huzamosabban azóta is alig került le. Közben a vidéki s a budapesti külvárosi színházak is egyre-másra elvették; nem egy neves színészünk végighaladt művészpályája folyamán a darab minden korosztályú szerepén, Jancsi szabóinából idővel Völgyi generálissá öregedett. Ugyanígy szerezte-váltotta közönségét is, mely e páratlanul szívós színmű által mindmáig rendületlenül «a színházba édesgettetett».

Hanem a kilenc évtized nyomtalanul azért épen nem szállt el fölötte. Kezdetleges technikája, lélektani naívsága magának Szigligetinek későbbi terméséhez mérten is nagyon szembeötöl. Egyes «megrázó» fordulatai (Völgyi s Monti párbajjelenete!) ma a legfegyelmetesebb közönségben is némi parodisztikus hatást keltenek. S ezen semmiféle «újszerű» színészi munkával segíteni nem lehet, e részben a színész legjobban teszi, ha elszántan vállalja a tegnapelőtti stílust. A népi részeknél kevesebb a veszedelem: itt a helyelkülöztetett szimplicitások nem bántók, sőt valami kedves patinájuk van s azonfelül ezeken a szép magyar nóták is sokat lendítenek.

A darab mostani felújítása egészében jó nyomokon halad: a pathétikus «földolgokat» kellő komolykodással mutatja szóhoz, a színes epizódelemeket jóízűen, igazi magyar lélekkel. Egyébként szereposztás dolgában új együttesről nem igen lehet beszélni; a mostani előadást, betanulás helyett, inkább csak emlékezőpróbák előzték meg: a közreműködők már majd mind felléptek ugyanezekben a szerepekben. Közülök az «úri renden» Márkus Emilia, Gál és Nagy Adorján «előkelő» triója színjátszói tekintetben is előkelő szinten mozog, a nótás oldalon Nagy Izabella és Cselényi meleghangú, magyarlelkű párját ezúttal is szívesen hallgattuk; a tarka háttérből pedig Pethes Sándor, Pataki, Fehér Gyula, Sugar és Gyergyai egy-egy jó figuráját emelhetjük ki. Korpádiné rikitóan való-

színűtlen alakjában új és igen jó volt M. Iványi Irén: egyéniségének kereketlen természetességével leplezgette jótékonyan a pszichológiai szörnyű örvényeket. Timár Gémesijét is most láttuk először, iparlovagi szellebéltéségében elfogadható volt, de az első felvonásban falusi nótáriusnak falusi sem volt, nótáriusi még kevésbé.

A rendezés eleven, a felfrissített díszletek körül azonban akad némi bökkenő is. Jó a harmadik szakaszbeli Zrínyi-kávéház, hanem az expozícióhoz készült falusi udvar kegyetlenül szűkös, a katonafogdosó bizottság majdhogy kint nem rekedt. Az ugorkafára felkapott Korpádiék pesti szalonjába pedig igazán csak véletlenül kerülhettek a jóízű bútorok s főleg a szép gobelinek, ezek helyébe parvenüek otthonába vásári tükrök, papiros-firle-fancok kívánkoznának.

*

Csiky Gergely — ki Szigligetit egy emberöltőnyi időközzel a színpadi egyeduralomban felváltotta — akkortájt született, amikor a *Szökött katona* keletkezett. Csiky termése már nem nagyapáink, hanem apáink jószága. S mégis az ő hagyatékát majdnem jobban kikezdte az idő, mint a Szigligetiét. Ez különben érthető is: az irodalomban — a színpadiban legalább mindenestre — a mult stílusa az antikvitás külön varázsával hathat, a félmúlt ellenben igen könnyen csupán ósdinak érzik. Csikyben az egykorú kritikások legkülönbjei, Péterfy Jenő s még néhányan, nagyon is észrevették a nyers elrajzolásokat, a lélektannak az effektusok kedvéért való kerékbetörését, az eszközők s a szélsőséges színek számító keverését, az «esztétikai hatások vegyeskereskedését». A mai kritika pedig e félszázados színműveknek kivált «komoly» mozzanatainak mulhatatlanul megérzi, hogy igazán komolyak a maguk idején sem voltak, hogy sötétségük mögött nem annyira mélység lappang, mint inkább csak üresség. Ironikusan a kortárs-kritikusok «a szurok Rembrandtjának neveztek Csikyt, s valóban, ma már csak a szurokréteget látjuk, a rembrandti finom mélyüléseket sehol. De azt is csak ma látjuk igazán, hogy igenis van benne valami a Gavarni szelleméből. Karikatúristának csakugyan elsőrangú: rajzában megvan a kegyetlenség s a szeretet, a főlényes élelítés s a cirógató melegség. Darabjainak szövevénye menthetet-

lenül meghervadt, de figurái ma is élnek, színjátkszoí feladatukul meg épen hálásak, csak akadjanak megfelelő személyesítőik. Tudott dolog, hogy Csiky e figurákat jobbra «testhez szabta», munkájában különösen a Paulay-korszak nagy triászra: Náday, Ujházi és Vizvári ihlette; ezekkel a készülő szerepeket nem egyszer előzetesen meg is tárgyalta. S heroináihoz is mintegy «adva volt» Helvey Laura s Márkus Emilia egyénisége.

A *Cifra nyomorúság*, mellyel a Kamara-Színház most évadát megnyitotta, ma már — mozgalmas, a valódi motíválását hiányát ügyesen leplező technika mellett — szintén csak ilyen szerepéletet élhet a színpadon. E tekintetben a felújítás ragyogóan sikerült, a játék a színház legmagasabb mértékét mutatta. Bizvást elmondhatjuk, amit bemutatójáról az akkori Pesti Hirlap írt: «Szó nem fér a mai előadáshoz». Ujházi örökében Rózahegyi remekelt, ötleányos, egy forint hús krajcáros diurnistája valóságos élő szobra a már nem is «cifra» nyomorúság örök hősné, a Névtelen Napidíjasnak. Vizvári charge-szerepében Matány Antal mutathatta meg komikai vénájának spontán bőségét, nemcsak vizváriasan mulatságos volt, hanem vizváriasan emberi is. Náday sárosi svihákját Kürthy György vette át, izléses mértéktartással, régi Margitay-képek levegőjét idézgetve. Lehotay is jó multszázadi regényillusztráció volt: ama bizonyos «hódító férfi.» Patáki József szikár alakja teljes hitellel hordozta a nyelére csavarodott gyászlobogóra emlékeztető irodatiszti habitust, Órodi Ákos pedig az ügyvédi Kaiser-kabátot. Helyén volt a Mihályfi Béla számadáshibákkal vívódó számtanácsosa is. A hölgyek közül a régi otthonába ezzel a szereppel vissza'érő Tőkés Anna kapott igen szép feladatot. Megjelenése gyönyörű volt, játékának nemes egyszerűsége, mély á érzettségé pedig szinte gazdagabb lelkiséget adott az alaknak, mint amennyivel az a Csiky műhelyéből előkerült. Somogyi Erzsé Bellája kedves s ezúttal jólesően ment minden dorosságától. Gömörly Vilma kellemes Zsófi nénijét, M. Iványi Irén és Nagy Teréz viharos Zergényei kisasszonyait is dicséret illeti. Végül a komikai színjátkszás legelőkelőbb színvonalán áll a Kiss Irén vajszívű «szszakácsné-ház'ulajdonosa. Ez a «gibidete Köchin» Csiky vaskos műzsalánok is legelsőségesebb teremtényei közé tartozik. Kiss Irén a maga

szeretetre méltóságának melegében jótékonyan feloldta az alakot, érző szívet lopott a félelmetes «mieders»-be, nem csoda, ha feléje aztán a nézőtérrel is szívek dobbantak.

*

A Belvárosi Színház a szomorú szézönvége óta külsőre megcsinosodott, vezetése két jónévi író kezébe került, s ennél fogva a szebb falak közé talán különb szellem is költözik. Az évad és érányító darabnak, Lengyel Menyhért és Karinthy Frigyes *Földnélküly János* című vígjátékának e részben van is valami fogadkozás-zamata. A formailag is új utakon járó darab alapján éles szatíra az üzleties szellemű drámaparosok meg az ezek színpadi «betöréseiben» gyámoltalanságával büntársi részességet vállaló, balek közönség ellen. A színmű dereka egy Jack London-szerű írónak minden «mesés» túlián valószerűtlen élettörténete, de ennek szimbólikus «második arca» is van, mely a keretül szolgáló elő- és utójátékban tükröződik. Ez a keret a drámaírás műhelykérdéseit feszegeti, az inspirációs vonatkozásokban csak úgy, mint lucratív szempontokból. Alapul itt egy szembeötlően Karinthyra valló ötlet kínálkozott, az, hogy: drámaíró és betörő egyformán — kasszára dolgozik. Ez a felületlen csattanó, közepes vice munkaközben a szerzők kezén tagadhatatlanul mélyebbre szüremkedett, néhol épen elevenig is lehatolt. Főbaja, hogy a középponti gondolat eléggé mindvégig nem tisztázódik, a tisztességes íráság védelme zavartalanul ki nem bontakozik. Földnélküly mester a maga százperentes hitelű írói «anyag»-ával lefőzi ugyan a finnyás és «szalonbetörő» kollégákat, de vajjon amit ebből az anyagból alkot, van-e olyan szűzdohányerejű irodalom, aminek befogadására és élvezésére «a mai időkben» revolverrel is kényszeríteni kell az iránytűt vesztett közönséget? Általán, a darabnak bizonyára nem tesz jót, ha vitathatatlanul érdekes, néha valóban szellemesen felvetett, néha hamar-készen előrántott, de majd mindig frappáns gondolatait nagyon is végig-gondoljuk. E helyett bölcsebben tesszünk, ha átadjuk magunkat az irreális színpadi játéknak, melyben megvan az irrealitás feltétlen elfogadhatóságához megkívánt szuggesztív erő s melynek során komolyabb kérdéseknek is megpillanthatjuk legalább is a — bejáratát.

Valószínűségi szempontokkal az alakokhoz sem szabad közeledni. Ezek fogantatásukban hordják a shaw-i és pirandello-i marionettszerűséget, nem életet élnek, hanem szimbolikus szándékokat szolgálnak. Karinthy — valahányszor a multban színpadon próbálkozott — e tekintetben mindig elsodor-tatta léghajóját ködös metafizikai tájak irányába. Most végre «ballon captif»-fal emelkedett fel, a tartóköteleket ezúttal alighanem a Lengyel Menyhért biztosabb és sokszorosan kipróbált színpadi rutinja szolgáltatta. Egyéniségük épen nem egybesimuló, munkájukban jákobi hang és ézsauai kéz ugyancsak sűrű váltakozásban érzékelhető, de bizonyos, hogy: a színpadi deszkákon most mégis csak megállnak a lábukon (Karinthy ezt nyilván úgy írta volna, hogy «az egymás lábán»)... Közös darabjuk talán nem érkezett el pontosan ahhoz a célhoz, amely felé indították, — ha ugyan e cél felől maguk is merőben bizonyosak voltak, ami előttünk nem látszik egészen kétségtelennek. Egy kis nyers őszinteséggel talán tévedésnek is mondhatnók együttes próbálkozásuk eredményét, — se-baj: *írók* tévedését mi még mindig többre becsüljük a színpadainkon jelenleg vigasztalan buzgalommal fúró-ráspolyozó «betörtársaság» tévedhetetlen rosszszeműségénél.

Az efféle színpadi játékok előadása külön stílusérteket, a rendezésben nagy intellektuális biztosságot, a közreműködők részéről önmegtagadó alkalmazkodást kíván. Mindez hiánytalanul megvolt a Belvárosi Színház szép munkájában. Ettől az együtttestől derekas eredményeket remélhetünk. Somlay Arthur tökéletesen tisztában volt vele, hogy mit kell akarnia s érett kézségével meg is valósította, amit akart: a kettős játszma győzelemmel végződött a realitás sakktablóján is, a szimbolikáén is; főszövegnek, szeljegyzetnek egyaránt megadta a kellő hangsúlyt. A Nemzeti Színházból állandó vendégül átszerződ-tetett Radó Mária törekeny egyéniségének nagyon megfelel e kis színpad és meghitt nézőtér. E bátorságosabb környezetben talán temperamentuma is fokozatosabban nekibátorodik. Z. Molnár László itt is megmaradt annak a diszkrét komikusnak, aki percnyi hatásokért sohasem ugrik ki a darab stílusából. Keleti László még kissé túlbuzgó epizodista, de eleven színei vannak. Lengyel Vilmos kettős alakítása kettős sikerrel járt. Mály Gerő típusa a min-

denütt otthonos színésznek, kevesen bírnak hozzáfoghatóan simán «besé-tálni» egy-egy új alakba. Kovács Terus jó megfigyelőnek látszik, kíváncsian várjuk tehetségének újabb színeit.

Rédey Tivadar.

Zenei szemle,

A kulturális decentralizáció, a főváros és a vidék között fennálló nagy szellemi szakadék áthidalása mai kultúrpolitikánk egyik legnagyobb, fontos-ságában, a jövőre vonatkozó hatáskörében ma még szinte áttekinthetetlen gondolata. Hogy milyen égető szükség van zenei szempontból is önálló vidéki kulturális gócpontokra, azt mindenki érzi és tudja, aki csak felületesen is ismeri az ezen a téren mutatkozó hiányokat.

Általános panasz a vidéki zeneiskolák igazgatói részéről, hogy nagyon nehezen vagy épen nem tudnak képzett zenetanárokat kapni. Különösen a magasabb kiképzésre hiányzanak megfelelő tanerők. Ezzel szemben zene-művészeti főiskolánk — főképp a zongora és hegedű tanszakon — ontja magából a hangszertudásban elsőrangú diplomás tanárokat. Tavaly, egyedül a zongoratanszakon, 32 diplomát adtak ki. Kérdezzük, hol nyer alkalmazást ez a rengeteg tanár, akik átlag tizenöt évi nehéz, tetet-leket őrölő tanulás után kikerülnek az életbe, ha ezekből kettő-három se jut évente a vidéki városokba. A tény az, hogy mind a fővárosban óhajt boldogulni. Természetes, hogy azok a fővárosiak, akiket szüleik, otthonuk ideköt, nem szívesen vállalnak vidéken állást, még akkor sem, ha az anyagi előnyökkel kecsegtet, az azonban már rendkívüli kára a magyar zenekultúrának, ha a vidékiek is mindenáron itt akarnak letelepedni. Hosszú tanuló éveik alatt megszokják, megkedvelik a fővárosi életet és nem tudnak többé visszatérni oda, ahonnan elindultak. Inkább itt nyomorognak Pesten, ahol ha nagy szerencsájukra be is jutnak egy magánzeneiskolába tanárnak, a növendéklétszám mostani általános csökkenése miatt alig kapnak egy pár órát, a magántanításra az órási konkurrencia miatt pedig még kevésbé támaszkodhatnak. Mivel a hosszú tanulóévek rendkívüli anyagi áldozatot követelnek a nagy többségtől, akik nem a Főiskolán végezhetik tanulmányaikat s emellett igen bizonytalan és nehéz a megélhetés, ma ott tartunk, hogy a zenei pályát való-

sággal elárasztják azok az elemek, akiknél a pénzkérdés nem játszik olyan nagy szerepet és lassanként teljesen kiszorúlnak a magyar úri középosztály gyermekei.

Ilyen körülmények között zenei szempontból is rendkívül nagyfontosságúnak tartjuk azt a nagy szellemi fel lendülést, amelyet főképp *egyetemi* városaink mutatnak. Az egyetemszervezés csak megindítója volt a szellemi ébredésnek, amely lassanként átterjed a kultúra egész területére. Ott, ahol kiváló tudósok, egyetemi tanárok érvényesíthetik tudásukat és megtalálják megfelelő hatáskörüket, azt a várost ezután egy zeneakadémiát végzett művész vagy tanár sem fogja lekicsinyelni, ottani életét keserves száműzetésnek tekinteni. Hiszen alapjában véve a vidékiek «kultúréhsége», amiért a fővárosba vágyódnak, inkább szórakozási éhség. Mert egy vidéki zenetanár hatásköre sokkal nagyobb; pályája sokkal mozgalmasabb, a kultúrának sokkal inkább harcosa, mint a fővárosi zenetanár szürke, gépies, egyoldalú munkája. Nem többet ér-e az, ha ahelyett a sok tucathangverseny helyett, amelyeket itt a fővárosban alkalmá volna meghallgatni, inkább maga rendez tanítványaival hangversenyt, zenés összejöveteleket, szervez kamarazene, ének- vagy zenekari együtteseket, mindmennyi előrelendítőt, élénkítőt a vidéki zeneéletnek? És ahelyett, hogy itt a fővárosban húsz esztendő töltszenetantással anélkül, hogy valamirevaló művészi feladathoz jutna, vidéken a legmagasabb kiképzést veszi a kezébe és lehetővé teszi a szegényebb sorsú magyar tehetségeknek tanulmányaik otthoni elvégzését és utódokat nevel a szűkebb haza szellemi megerősítésének munkájára?

Örömmel látjuk Szeged, Debrecen, Pécs, Kecskemét, Győr, Sopron zenei életének élénkülését. Legbiztosabb jele ez annak, hogy megfelelő emberek akadnak már itt is ott is a zenei intézmények élére. Ez azonban még mind kevés. A legjobbak, a legkiválóbbak és nem pedig a selejtések valók arra, hogy azt a lelkes tanulóifjúságot, amely ezekben a városokban nyeri szellemi kiképzését a zenében is a helyes, az eddiginél aktívabb, nagyobb-

igényű fejlődés útjára vezessék. *Debrecen* ősi kollégiuma volt régebbi időben a debreceni zeneélet forrása. Maróthy György, a kollégium nagy hírű tudós professzora 1740 körül megalapítja a főiskolai énekkart, a híres debreceni kántust, majd egy collegium musicomot is szerez, amelynek folytatása a muzsikus deákok zenekara még a szabadságharc előtti időkben is fennállt. A város zeneéletében ugyanilyen fontos feladat vár ma az egyetemi ifjúságra.

Szegednek igen fontos hely jut a jövő magyar zenei életben. A fogadalmi templom most épülő nagyszerű orgonájával predestinálja ezt a várost arra, hogy speciálisan a magyar orgonaművészet gócpontja legyen. Orgonaművészeink körében gyakran halljuk a panaszt, hogy itt a fővárosban a legkisebb megértést sem tapasztalják egy igazán klasszikus, valóban az orgonához, mint a hangszerek királynőjéhez méltó műsorú hangverseny iránt. A főváros inkább külsőséges hangverseny életéből hiányzik az a komolyság, ihlettség, a «genius loci», ami elengedhetetlen Frescobaldi, Buxtehude, Bach, Händel stb. halhatatlan orgonaműveinek élvezetéhez. Szegeden nemsokára készen áll az ország legjobb, legnagyobb orgonája. Magyar és külföldi mesterek hangversenysorozata nevelje Szeged közönségét az igazi, komoly orgonaművészet befogadására, amely valóságos tárháza a fenekölt zenei értékeknek. Csakis Nagy Szeged szélesebbkörű, egyetemi színvonalon álló kulturális fogékonysága s emellett mégis zártabb, sajátos jellege adhatja meg az orgonájához mért szellemi miliőt. Nagyszabású orgonaversenyek rendezése, amely pályadíjjal volna összekötve, még inkább fellendítené rohamosan fejlődő kultúrelétét. Így fogja kitermelni a vidék azokat a speciális kultúrértékeket, amelyek iránt a fővárosnak épen eklekticizmusa miatt nem nagy a fogékonysága, így fog elérkezni a magyar szellem egy magasabb fokú kiegyenlítődéshöz, amelyben a vidék nem Budapest nagyvárosi lármájának, hanem a saját szívedobogásának lesz a szócsove.

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: **TORMAY CECILE**; s. szerkesztője: **HARTMANN JÁNOS**. A kiadásért felelős: **HEGEDŰS ISTVÁN**.

Stephanum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: **KOHL FERENC**.